नेपालको संविधानको धारा ५३

एवं

सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ बमोजिमको

नेपाल सरकारको वार्षिक प्रतिवेदन

आर्थिक वर्ष २०७७/७८

नेपाल सरकार

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

सिंहदरबार, काठमाण्डौ

विषय-सूची

कार्यकारी सारांश १

परिच्छेद - एक

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि ९

१.२ उद्देश्य १०

१.३ प्रतिवेदनको सीमा १०

१.४ प्रतिवेदन तयारी विधि १०

१.५ प्रतिवेदनको संरचना ११

परिच्छेद - दुई

राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरूको कार्यान्वयन अवस्था र उपलब्धि

२.१ राज्यका निर्देशक सिद्धान्त..१२

   २.१.१ राजनीतिक उद्देश्य १२

   २.१.२ सामाजिक र सांस्कृतिक उद्देश्य १२

   २.१.३ आर्थिक उद्देश्य १३

   २.१.४ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धसम्बन्धी उद्देश्य..१३

२.२ राज्यका नीतिहरू कार्यान्वयनको अवस्था र उपलब्धि १३

   २.२.१ राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी नीति १४

   २.२.२ राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीति २०

   २.२.३ सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीति २९

   २.२.४ अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीति ३३

   २.२.५ कृषि र भूमिसुधारसम्बन्धी नीति ५१

   २.२.६ विकाससम्बन्धी नीति. ५९

२.२.७ प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति ७१
२.२.८ नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति ८०
२.२.९ श्रम र रोजगारसम्बन्धी नीति ९३
२.२.१० सामाजिक न्याय र समावेशीकरणसम्बन्धी नीति..............................९९
२.२.११ न्याय र दण्ड व्यवस्थासम्बन्धी नीति. १०९
२.२.१२ पर्यटनसम्बन्धी नीति..११२
२.२.१३ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धसम्बन्धी नीति ११६
२.३ राज्यको दायित्व तथा दायित्व वहनको अवस्था र उपलब्धि...........................१२४

परिच्छेद –तीन

सुशासन तथा शासकीय सुधार १२५

परिच्छेद –चार

उपसंहार. १२८

तालिकाहरूको सूची

तालिका नं. १: प्रदेश र स्थानीय तहमा राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय हस्तान्तरण............२२
तालिका नं. २: समष्टिगत राजस्व परिचालनको विवरण..३५
तालिका नं. ३: समग्र बजेट खर्चको अवस्था ३६
तालिका नं. ४: अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता विवरण ३७
तालिका नं. ५: अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता सोधभर्नाको स्थिति...............................३७
तालिका नं. ६: समग्र आर्थिक परिसूचक ३८
तालिका नं. ७: करको दायरा विस्तार ४०
तालिका नं. ८ देशगत रूपमा विदेशी लगानीका उद्योगको विवरण............................४२
तालिका नं. ९ वैदेशिक लगानीको क्षेत्रगत विवरण विस्तार.......................................४३
तालिका नं. १०: स्थानीय पूर्वाधार विकास ६६

तालिका नं. ११ः तराई मधेश समृद्धि कार्यक्रम ६८
तालिका नं. १२ःऊर्जा क्षेत्रको प्रगति विवरण ७३
तालिका नं. १३ः क्षतिग्रस्त संरचनाको पुनर्निर्माणमा भएको प्रगति ७९
तालिका नं. १४ः शिक्षासम्बन्धी सूचकहरू ८५
तालिका नं. १५ः यातायात क्षेत्रको समष्टिगत विवरण ९३
तालिका नं. १६ः लक्षित वर्गलाई रजिष्ट्रेशन दस्तुर छुट १०७
तालिका नं. १७ः पर्यटनसम्बन्धी सूचकहरू ११५

चित्रहरूको सूची

चित्र नं. १ दर्ता भएका उद्योगहरूको प्रदेशगत विवरण ४२
चित्र नं. २ विगत ५ वर्षको कम्पनी दर्ताको अवस्था ४४
चित्र नं. ३ प्रदेशगत कम्पनी दर्ताको अवस्था ४४
चित्र नं. ४ सिँचाइ सेवाको अद्यावधिक उपलब्धि ७६
चित्र नं. ५ श्रम गन्तव्य मुलुकबाट उद्धार गरिएको नेपाली नागरिकको संख्या ९७

कार्यकारी सारांश

नेपालको संविधानमा उल्लिखित राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरू राज्य सञ्चालनका मार्गनिर्देशनका रूपमा रहेका छन्। संविधानमा उल्लिखित निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वको कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार प्रतिबद्ध रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नेपाल सरकारले राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति एवं दायित्वहरूको कार्यान्वयन गर्न तथा शासकीय सुधार र सुशासन कायम गर्न गरेका प्रमुख कार्यहरू र त्यसबाट प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरूलाई समेटी नेपालको संविधान र सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ ले निर्दिष्ट गरे बमोजिम यो वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नेपालको संविधानमा उल्लिखित राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वको कार्यान्वयन तथा सुशासन र शासकीय सुधारका क्षेत्रमा नेपाल सरकारले गरेका प्रमुख कार्यहरू र त्यसबाट प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरूको सारसंक्षेपलाई निम्न शीर्षकहरूमा उल्लेख गरिएको छ।

राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षा

लिम्पियाधुरा, लिपुलेक र कालापानी क्षेत्रलाई समेटी तयार गरिएको नयाँ नक्सा सङ्घीय संसदबाट अत्यधिक मतका साथ स्वीकृत भई जारी भएको छ। राष्ट्रिय सुरक्षालाई सुदृढ गर्ने सन्दर्भमा राष्ट्रिय प्रतिरक्षा नीति, २०७७ लाई स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने लगायतका विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएका छन्। राष्ट्रिय सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा रहेको सीमा सुरक्षालाई सबल र व्यवस्थित बनाउन देशका दक्षिणी सीमातर्फ २ सय १९ तथा उत्तरी सीमातर्फ ७ गरी जम्मा २ सय २६ स्थानमा बोर्डर आउटपोष्ट (बि. ओ. पि.) स्थापना गरिएको छ। राष्ट्रिय प्रतिरक्षा विश्वविद्यालयको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) को अन्तिम प्रतिवेदन तयार भएको छ। शान्ति सुरक्षाको स्थिति थप सुदृढ भएको छ। अध्यागमन कार्यालय पोखरा, बेलहिया, काँकडभिट्टा र रसुवामा फर्जरी डिटेक्सन युनिट (Forgery Detection Unit) स्थापनाको लागि सामग्री खरिद तथा सञ्चालन गरी नक्कली राहदानी लगायतका कागजातको सत्यापन नाकामा नै गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। नेपाली पोर्ट नामक सफ्टवेयर लागू भएपश्चात् नेपाल भित्रिने र बाहिरिने सबै विदेशीहरूको जैविक (Biometric) सूचना सहितको विवरण सङ्कलन भई राष्ट्रिय सुरक्षा मजबुत बनाउन सहयोग पुगेको छ। मानव बेचबिखन, अपहरण, घरेलु हिंसा, कर्तव्य ज्यान लगायतका अपराधका १८ हजार ९ सय ६० वटा अपराधहरू नेपाल प्रहरीबाट अनुसन्धान तथा कारवाही भएको छ।

अपराध अनुसन्धानका विभिन्न अभिलेखहरूको डिजिटल अभिलेखीकरण गर्नको लागि केस फाइल डिजिटाइजेसन (Case File Digitization) गर्ने कार्य निरन्तर भइरहेको छ।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्था

सङ्घीयता कार्यान्वयन तथा सुदृढीकरण, आर्थिक अनुशासन र आमसञ्चारका क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएका छन्। विभिन्न किसिमका आन्दोलनमा संलग्न पक्षहरूलाई संविधान र कानून बमोजिमका गतिविधि गर्ने गरी राजनीतिक मूलधारमा प्रवेश गराइएको छ। स्थानीय तहको वार्षिक रूपमा गरिने संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कनका लागि स्थानीय तह संस्थागत स्वमूल्याङ्कन (Local Level Institutional Self-Assessment) प्रणाली विकास गरी असार मसान्तसम्ममा पाँच सयभन्दा बढी स्थानीय तहको स्वमूल्याङ्कन सम्पन्न भई प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिएको छ। अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणलाई वस्तुगत र यथार्थपरक तुल्याउन प्रदेश र स्थानीय तहको मानव विकास सूचकाङ्क अद्यावधिक गरिएको छ। नेपाल सरकारको मन्त्रालयगत बजेट (Line Ministry Budget Information System-LMBIS) सँग तादात्म्य कायम हुने गरी प्रदेशस्तरीय मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (Provincial Line Ministry Budget Information System- PLMBIS) पूर्णरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। नेपाल सरकारको लेखा ढाँचामा पुनरावलोकन गरी संघ र प्रदेश सरकारका निकायहरूमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) लागू गरिएको छ। मानव अधिकार उल्लंघनका ५ सय ९४ उजुरीको अनुसन्धान भई २ सय ३६ उजुरीको निर्णय भएको छ। हेलो सरकारमा यस अवधिमा ७ हजार ६ सय ८३ गुनासो प्राप्त भएकोमा ५ हजार १ सय ८० (करिब ६७.४२ प्रतिशत) गुनासोहरू फछ्र्यौट गरिएको छ। सरकारी सेवाहरू एकीकृत रूपमा सरल र प्रभावकारी ढङ्गले विद्युतीय माध्यमबाट प्रवाह गर्ने उद्देश्यले नागरिक एप्स सञ्चालनमा ल्याइएको छ। यसैगरी विदेशी टेलिभिजन च्यानलको प्रसारणमा विज्ञापन रहित (Clean-Feed) नीति लागू गरिएको छ।

सामाजिक र साँस्कृतिक रूपान्तरण

परम्परागत गुठी तथा संस्कृतिको संरक्षण गरिनुको साथै स्थानीय तहदेखि नै विविध जातीय एवं भाषिक संग्रहालय निर्माण तथा सांस्कृतिक जात्रा, पर्व, मेलाको संरक्षणमा स्थानीय सरकारको सहभागितामा वृद्धि भएको छ। नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट कलाकृतिहरूको प्रवर्द्धन र कलाकारहरूलाई प्रोत्साहन गर्दै राष्ट्रिय ललितकला महोत्सव, २०७८ सम्पन्न भएको छ। सबै जाति, वर्ग र समुदायको भाषा, लिपि, संस्कृति, कला र सीपको

संरक्षण तथा संवर्द्धन गरिएको छ। लोपोन्मुख, मातृ एवं क्षेत्रीय भाषाको संरक्षण र विकासको लागि २६ वटा भाषाका विभिन्न विषयमा अभिलेखीकरण भई प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

अर्थ, उद्योग र वाणिज्य

अर्थतन्त्रको सुदृढीकरण र उद्योग, वाणिज्य तथा सहकारी क्षेत्रको प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएका छन्। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा राजस्व सङ्कलन रु.९ खर्ब ७८ अर्ब ७४ करोड (अन्य प्राप्ति समेत) भएको छ भने खर्चतर्फ चालू खर्च रु.८ खर्ब ४६ अर्ब, पूँजीगत खर्च रु.२ खर्ब २८ अर्ब र वित्तीय खर्च रु.१ खर्ब २२ अर्ब गरी जम्मा रु.११ खर्ब ९६ अर्ब खर्च भएको छ। अनुदान सहायता रु.२७ अर्ब र ऋण सहायता रु.१ खर्ब ९७ अर्ब गरी जम्मा रु.२ खर्ब २४ अर्ब अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता परिचालन भएको छ। मोवाइल वालेटबाट कर दाखिला गर्नसक्ने व्यवस्था गरिएको छ। नेपालको क्रेडिट रेटिङ्ग गर्ने कार्यका लागि फिच रेटिङ्ग (Fitch Rating) कम्पनीसँग सम्झौता गरिएको छ।

यस अवधिमा २ सय ३ उद्योग र २६ हजार ४ सय ९८ कम्पनीहरू दर्ता भएका छन्। ४० वटा औद्योगिक ग्राम थप घोषणा गरी कुल औद्योगिक ग्रामको संख्या ८४ पुऱ्याइएको छ। घोषणा भएकामध्ये ३९ वटा स्थानीय तहहरूलाई औद्योगिक ग्रामको पूर्वाधार निर्माणका लागि प्रति स्थानीय तह रु. ९२ लाखका दरले रकम हस्तान्तरण गरिएको छ। कम्पनी दर्ता र कम्पनी प्रशासनका कार्यहरूलाई पूर्ण स्वचालित प्रणालीमा लगिएको छ। नेपालको कुल वैदेशिक व्यापार अघिल्लो वर्षको तुलनामा २९.८५ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. १६ खर्ब ८० अर्ब ९६ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा व्यापार घाटा २७.२६ प्रतिशतले वृद्धि भई नेपालको कुल व्यापार घाटा रू. १३ खर्ब ९८ अर्ब पुगेको छ। यस अवधिसम्ममा काठमाण्डौंको चोभारस्थित सुख्खा बन्दरगाह निर्माण कार्य ९० प्रतिशत सम्पन्न भएको छ।

साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेड मार्फत १७ दुर्गम जिल्लाका ५३ वटा स्थानमा ९३ हजार ९ सय ८४ क्वीन्टल नून ढुवानी भएको छ। सोही अवधिमा खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनी लिमिटेडबाट तोकिएका २३ दुर्गम जिल्लाहरूमा १६ हजार ६ सय ५७.६ मे.टन खाद्यान्न ढुवानी भएको छ। कोरोना महामारीको निषेधाज्ञाको समयमा कालोबजारीको कसुरमा २४ जनालाई पक्राउ गरी १६ वटा मुद्दा दर्ता गरिएको छ। सहकारी तथा गरिबीसम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (COPOMIS) मा ८ हजार सहकारी संस्थाहरूलाई आबद्ध गरिएको छ।

कृषि र भूमिसुधार

कृषि क्षेत्रको विकास र भूमि व्यवस्थापनका क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएका छन्। भूमिको समुचित उपयोग, दिगो व्यवस्थापन तथा वैज्ञानिक वर्गीकरणका लागि यस आर्थिक वर्षमा २ सय २१ स्थानीय तहहरूको गा.पा./न.पा. स्तरीय भू-उपयोग नक्सा/डाटा तयार गरी हालसम्म देशभरका ७ सय ५३ स्थानीय तहकै भूउपयोग नक्सा/डाटा तयार भएको छ। रासायनिक मलको कारखाना स्थापनाको लागि नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृति प्राप्त भएको छ। नेपाली चिया खेतीको करिब १ सय ५७ वर्षको लामो इतिहासमा पहिलो पटक नेपाली अर्थोडक्स चियाले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा ट्रेडमार्क पाएको छ। धान, गहुँ, कफी र उखुको न्यूनतम समर्थन मूल्य तोकिएको छ। धानको ३, मकैको १, गहुँको १० र फापरको २ जातहरू उन्मोचन भएको छ। नेपाली उखु उत्पादक कृषकहरूलाई उत्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान व्यवस्थित तरिकाले उपलब्ध गराउने पद्धति स्थापित गरिएको छ। नेपाल पशुपन्छीजन्य उत्पादन कुखुराको अण्डा, मासु, धुलो दूधमा आत्मनिर्भर भएको घोषणा भएको छ।

विकास

मुलुकको समग्र विकासलाई गति दिन विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएका छन्। दिगो विकासका लक्ष्य अन्तर्गत विभिन्न १७ वटा लक्ष्य तथा त्यस अन्तर्गतका परिमाणात्मक लक्ष्य र विश्वव्यापी सूचकमा सन् २०२० मा दोस्रो स्वैच्छिक राष्ट्रिय प्रतिवेदन तयार गरी संयुक्त राष्ट्रसंघको उच्चस्तरीय राजनीतिक आयोगमा पेश गरिएको छ। राष्ट्रिय योजना आयोगमा आयोजना बैंक स्थापना गरिएको छ। काठमाण्डौं-तराई/मधेश द्रुतमार्ग अनुसन्धान/परामर्श, आयोजना व्यवस्थापन, विस्तृत सर्वेक्षण, डिजाइन तथा सुपरिवेक्षण कार्यको लागि अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाता छनौट भई कार्य प्रारम्भ भएको छ। आगामी २० वर्ष अवधिलाई धान्न सक्नेगरी वीरगञ्जमा एकीकृत फोहरमैला व्यवस्थापन केन्द्रको निर्माण सम्पन्न भएको छ। काठमाण्डौंको गोदावरीमा ३ हजार व्यक्ति क्षमताको सम्मेलन केन्द्र निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। २०७८ वैशाख १ देखि १६ गतेसम्म घटना दर्ता राष्ट्रिय अभियान सञ्चालन गरिएको छ। राष्ट्रिय परिचयपत्रको लागि ३० लाख ५० हजार २ सय ९ जना नागरिकको विवरण सङ्कलन कार्य सम्पन्न गरिएको छ। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ सञ्चालनका लागि मुख्य प्रश्नावली, घर तथा घर सूचीकरण फाराम स्वीकृत भएको छ। हालसम्म ६ सय ८५ स्थानीय तहमा फोरजी सेवा पुगिसकेको छ।

प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग

जलस्रोत तथा सिँचाइ र विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएका छन्। यस आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म १ हजार ६ सय ८५ मेगावाट ऊर्जा उत्पादन भएको छ भने प्रतिव्यक्ति विद्युत खपत ३२५ किलोवाट प्रतिघण्टा रहेको छ। हालसम्म कुल ९३ प्रतिशत जनतामा विद्युतको पहुँच पुगेको छ भने ९३.२१ प्रतिशत जनसंख्या आधारभूत स्तरको र २४.६५ प्रतिशत जनसंख्या उच्च तथा मध्यमस्तरको खानेपानी सेवाबाट लाभान्वित भएका छन्। नेपालको कुल भूभागको ४०.३६ प्रतिशत वन र ४.३८ प्रतिशत झाडी तथा बुट्यान क्षेत्र गरी कुल ४४.७४ प्रतिशत क्षेत्रफल वनले ओगटेको छ। नेपालभर २९ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र सञ्चालनमा आएका छन्। कुल सिञ्चित क्षेत्रफल १५ लाख ९ हजार ४ सय २७ हेक्टर पुगेको छ। निजी आवास पुनर्निर्माणतर्फ पहिचान भएका ८ लाख ६६ हजार २ सय ७ जना लाभग्राहीमध्ये आ.व. २०७७/७८ मा १ लाख ७ हजार ३५२ जनाले निजी आवास पुनर्निर्माण सम्पन्न गरी हालसम्म ६ लाख १५ हजार ४ सय ९३ जनाले आफ्नो निजी आवास पुनर्निर्माण सम्पन्न गरेका छन् भने १ लाख ४३ हजार ३ सय लाभग्राहीले निजी आवास पुनर्निर्माण गरिरहेका छन्। ३४ वटा एकीकृत बस्ती विकासको कार्य सम्पन्न भएको छ। काठमाण्डौंस्थित धरहरा, रानीपोखरी र सिंहदरबार जस्ता ऐतिहासिक र पुरातात्त्विक महत्त्वका सम्पदाहरूको निर्माण, पुननिर्माण र प्रबलीकरणमा उल्लेख्य प्रगति भएको छ।

नागरिकका आधारभूत आवश्यकता

शिक्षा र शैक्षिक जनशक्तिको विकास, स्वास्थ्य क्षेत्र, कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण र यातायात व्यवस्थापनका क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएको छ। १ सय २७ स्थानीय तहहरूमा आधारभूत तहको विद्यालय उमेर समूह (५-१२ वर्ष) का बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर नरहेको घोषणा भएको छ। स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका लागि स्थानीय तहलाई सहजीकरण गर्न पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा सहायता कक्ष स्थापना र सञ्चालन एवं अभिमुखीकरण गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा १ हजार १२ माध्यमिक विद्यालयमा सूचना प्रविधि प्रयोगशाला (ICT Lab) स्थापना गरिएको छ। हालसम्म ६ सय ३५ वटा स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षाको पहुँच पुगेको छ भने साक्षर घोषणा भएका जिल्लाहरूको संख्या ५४ पुगेको छ।

शहरी स्वास्थ्य नीति, २०७२ को पुनरावलोकन सम्पन्न भएको छ। सबै नेपालीको स्वास्थ्य बीमा गर्ने लक्ष्य अनुरूप स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम ७५ जिल्लाका ७ सय ३६ स्थानीय तहमा

लागू भएको छ। सबै स्थानीय तहमा एक आधारभूत अस्पताल सञ्चालन गर्ने सरकारको नीति अनुसार देशभरका ३ सय ९६ स्थानमा अस्पताल निर्माण गर्ने कार्य प्रारम्भ भएको छ। यस आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म कोभिड-१९ विरुद्धको पहिलो मात्रा खोप प्राप्त गर्नेको संख्या २६ लाख २१ हजार ४ सय ७६ जना र पूर्ण खोप प्राप्त गर्नेको संख्या ११ लाख ८८ हजार ८ सय ६८ रहेको छ।

बुटवल र हेटौंडामा सवारी परीक्षण कार्यालय स्थापना भई सञ्चालनमा आएको छ। सवारी चालक अनुमतिपत्रको प्रयोगात्मक परीक्षाको लागि मोबाइल एप्समा आधारित ट्रायल परीक्षा व्यवस्थापन प्रणाली (Trial Exam Management System) को विकास गरिएको छ।

श्रम र रोजगार

आन्तरिक रोजगारी तथा सीप विकास, वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी नियमन र व्यवस्थापन, श्रम सम्बन्ध सुधार र सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएको छ। प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम मार्फत रोजगारमूलक आयोजना सञ्चालन गरी न्यूनतम रोजगारी उपलब्ध गराउने गरी ज्यालातर्फ रु.११ अर्ब २० करोड ९९ लाख रकम ७ सय ५३ स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरिएको छ। ७ लाख ५२ हजार ९ सय ८३ जना बेरोजगारहरू रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) मा सूचीकृत भएका छन्। इजरायलमा नेपाली कामदारलाई केयर गिभरको रूपमा पठाउने सम्बन्धमा नेपाल सरकार र इजरायल सरकारबीच द्विपक्षीय श्रम सम्झौता भई सम्झौता बमोजिमको प्रोटोकल तयार गरिएको छ। विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूले कोभिड-१९ को कारणले समस्यामा परेका ८३ हजार ७ सय ९५ नेपालीको उद्धार एवं नेपाल फिर्तीमा सहजीकरण गरेका छन्। वैदेशिक रोजगारीको क्रममा मृत्यु भएका १ हजार २ सय ४३ जना नेपाली नागरिकका परिवारलाई ७३ करोड ७१ लाख तथा अङ्गभङ्ग र गम्भीर बिरामी भएका १ सय ४३ जनालाई २ करोड ६६ लाख आर्थिक सहायता प्रदान गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को श्रावणदेखि लागू हुने गरी श्रमिकहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक पुनरावलोकन भई रु. १५ हजार (चिया बगानमा काम गर्ने श्रमिक बाहेक) कायम गरिएको छ। सामाजिक सुरक्षा कोषमा १४ हजार ९ सय ७१ रोजगारदाता र २ लाख ७३ हजार ७ सय २० जना श्रमिक सूचीकृत भएका छन्।

सामाजिक न्याय र समावेशीकरण

महिला, युवा तथा खेलकुद, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक र बालबालिकाको संरक्षण र विकासका क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएको छ। मानव

बेचबिखन तथा ओसारपसार विरुद्धको राष्ट्रिय प्रतिवेदन, २०७७ प्रकाशन गरिएको छ। लैङ्गिक हिंसा तथा मानव बेचबिखनमा परेका ७८ जनालाई विदेशबाट र १ हजार २ सय ५३ जनालाई देशभित्रबाट गरी जम्मा १ हजार ३ सय ३१ जना पीडित महिलाको उद्धार गरिएको छ। युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोष मार्फत रु. ३९ करोड ५२ लाख ५० हजार कर्जा लगानी गरी ५ हजार ७ सय ६६ जना युवा तथा साना व्यवसायीहरूलाई स्वरोजगार बनाइएको छ। साफ खेलकुद प्रतियोगितामा स्वर्ण पदक विजेता खेलाडीहरू, एशियाली खेलकुद प्रतियोगितामा पदक प्राप्त गर्ने खेलाडीहरू र ओलम्पिक खेलकुद प्रतियोगितामा सहभागिता जनाउने २ सय ५१ जना खेलाडीहरूलाई मासिक सम्मान भत्ता उपलब्ध गराइएको छ। सबै प्रदेशमा अन्तर्राष्ट्रिय सुविधा सम्पन्न रङ्गशाला निर्माण गर्ने कार्यक्रमको झण्डै २८ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई निःशुल्क सहायक सामग्री वितरण तथा पुनःस्थापना सेवा उपलब्ध गराइएको छ। ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र सञ्चालनको लागि सात प्रदेशका ११ (एघार) स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान रकम रु.३ करोड ५० लाख हस्तान्तरण भएको छ। गरीब घरपरिवारको पहिचान गर्ने कार्य अन्तर्गत २३ जिल्लाका ११ लाख १० हजार ७ सय १३ घर परिवारको तथ्यांक प्रशोधन तथा विश्लेषण कार्य सम्पन्न गरिएको छ। ३ सय १९ स्थानीय तहका २ लाख ४७ हजार ९ सय ६० भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र ९ लाख ३२ हजार ८ सय १ अव्यवस्थित बसोबासी गरी जम्मा ११ लाख ८० हजार ७ सय ६१ परिवारको लगत सङ्कलन गरिएको छ।

न्याय र दण्ड व्यवस्था

अपराध पीडित संरक्षण नियमावली, २०७७ जारी गर्ने लगायतका विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएको छ। ६ वटा जिल्ला (सुर्खेत, जाजरकोट, दाङ, प्यूठान, काभ्रेपलाञ्चोक र खोटाङ्) का ७ वटा शैक्षिक संस्थाहरूमा कानूनी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। राजस्व चुहावटका ८२, विदेशी विनिमय अपचलनका ५४ र सम्पत्ति शुद्धीकरणका १४ मुद्दा सम्बन्धित अदालत समक्ष दायर गरिएको छ।

पर्यटन

राष्ट्रिय संस्कृति संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा नीतिगत तथा कानूनी सुधार गरिएको छ। २ सय २८ कि.मि. पदमार्ग निर्माण सम्पन्न भएको छ। पर्यटनसम्बन्धी पूर्वाधार तयार गर्न २ सय १६ स्थानीय तहसँग साझेदारी कार्यक्रम गर्न सम्झौता भएको छ। विमानस्थलहरूको स्तरोन्नति एवं सुधार गरिएको छ। विभिन्न मन्दिर गुम्बा, मदरसा लगायत ऐतिहासिक

पुरातात्त्विक सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण, अध्ययन, संरक्षण, गुरु योजना तर्जुमा लगायतका कार्यहरू सम्पन्न भएका छन्। भूकम्पबाट क्षति पुगेका ऐतिहासिक एवं पुरातात्त्विक ४ सय ६० सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण भएको छ। सन् २०२० मा कोभिड-१९ को प्रभावका कारण पर्यटक आगमन संख्यामा ह्रास आई जम्मा २ लाख ३० हजार ८५ जना पर्यटक आगमन भएको छ भने प्रति पर्यटक औसत बसाई १५.१ दिन रहेको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध

परराष्ट्र नीति, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ। कोभिड महामारीका बीच भर्चुअल माध्यमबाट नेपालले उच्चस्तरीय बैठकहरूमा सहभागिता जनाई आफ्नो चासो विश्व समुदाय समक्ष राखेको छ। भर्चुअल तथा भौतिक रूपमा विभिन्न बैठकहरूमा नेपाल सहभागी भएको छ। यसै वर्षबाट चीनको छेङ्दुमा नेपाली महावाणिज्यदूतावास सञ्चालनमा आएको छ। यससँगै विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूको संख्या ४० पुगेको छ। सिएरा लियोन (Sierra Leone), गाम्बिया र कमनवेल्थ अफ डोमेनिका (Commonwealth of Dominica) गरी थप तीन वटा मुलुकहरूसँग नेपालको कूटनीतिक सम्बन्ध स्थापना भई नेपालसँग कूटनीतिक सम्बन्ध स्थापना भएका मुलुकहरूको संख्या १ सय ७१ पुगेको छ। सन् २०२१-२०२३ अवधिको लागि नेपाल मानव अधिकार परिषद्मा सदस्यको रूपमा पुनःनिर्वाचित भएको छ। यस अवधिमा विभिन्न नियोगहरू मार्फत आर्थिक कूटनीतिका तीन सय भन्दा बढी कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन्। राहदानी विभागबाट ३ लाख ४९ हजार १ सय ७५ थान राहदानी जारी भएका छन्। विदेशमा रहेका नेपाली नागरिकले मृत्यु, घाइते वा अन्य कारणले प्राप्त गर्ने क्षतिपूर्ति बापतको रकमसम्बन्धी सेवालाई प्रभावकारी, व्यवस्थित, प्रविधिमैत्री एवं पारदर्शी रूपमा अनलाइन मार्फत प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ।

सुशासन तथा शासकीय सुधार

सुशासन तथा शासकीय सुधारको क्षेत्रमा सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन लगायतका कार्यहरू भएका छन्। पदीय उत्तरदायित्वको निर्वाहका लागि आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र नियमावली, २०७७ कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। कार्यसम्पादन करार गरी सोको मूल्याङ्कन गर्ने पद्धति स्थापित भएको छ। हेलो सरकार मार्फत गुनासो व्यवस्थापनको कार्यलाई संस्थागत गरिएको छ। सेवा प्रवाह र प्रशासनिक कार्य सम्पादनमा सूचना प्रविधिको उपयोगलाई विस्तार गरिएको छ।

परिच्छेद—एक

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

करिब सात दशक लामो राजनैतिक संघर्ष, बलिदान र नेपाली जनताको अथक प्रयास स्वरूप मुलुक सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यमा रूपान्तरित भएको छ। नेपालको संविधानले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा मुलुकमा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्ने लक्ष्य लिएको छ। तदनुरूप राज्यका नीति, संरचना र कार्यशैलीमा क्रमिक सुधार गर्दै मुलुकमा सुशासनको जग बलियो बनाई मुलुकलाई समृद्धि र अग्रगमनको दिशातर्फ अभिमुख गराउने प्रयास जारी छ।

राज्य सञ्चालनमा मार्गनिर्देशन गर्न नेपालको संविधानको भाग ४ मा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरूको व्यवस्था गरिएको छ। यी सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरूको कार्यान्वयन गर्नु, गराउनु राज्यको दायित्व हो। राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरूको कार्यान्वयनले नागरिकका संविधानप्रदत्त मौलिक हकहरूको वास्तविक उपभोगको सुनिश्चितता गर्दछ। आर्थिक समृद्धि, सामाजिक न्याय र समतामूलक समाजको निर्माणमा टेवा पुग्छ। उपलब्ध स्रोत साधनको अधिकतम परिचालन गरी संविधानको मर्म र भावना अनुसार नेपाल सरकारले यी निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरूको कार्यान्वयनका लागि गरेका कामहरूको जानकारी सार्वभौम जनतालाई गराई उनीहरूलाई सरकारको मूल्याङ्कन गर्ने अवसर प्रदान गरिनु पर्छ भन्ने मान्यता रहेको छ। नेपालको संविधानको धारा ५३ मा यससम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन नेपाल सरकारले सम्माननीय राष्ट्रपति समक्ष पेश गर्ने र सम्माननीय राष्ट्रपतिले सो प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीमार्फत सङ्घीय संसदसमक्ष पेश गर्ने व्यवस्था रहेको छ। साथै, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ को उपदफा (३) ले प्रधानमन्त्रीले प्रत्येक वर्ष शासकीय सुधार र सुशासनसम्बन्धमा भए गरेका उल्लेखनीय प्रगतिसम्बन्धमा नेपालको संविधानको धारा ५३ बमोजिमको प्रतिवेदनमा समावेश गरी सङ्घीय संसदसमक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संविधान र सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ ले निर्दिष्ट गरे अनुसार राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति एवं दायित्वहरूको कार्यान्वयनका लागि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नेपाल सरकारले गरेका प्रमुख कार्य र

त्यसबाट हासिल भएका मुख्य-मुख्य उपलब्धि एवं शासकीय सुधार र सुशासन सम्बन्धमा भए गरेका काम कारवाहीलाई समेटी यो वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। नेपालको वर्तमान संविधान जारी भएपछि तयार गरिएको यो छैटौं वार्षिक प्रतिवेदन हो।

१.२ उद्देश्य

संविधानमा उल्लिखित राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वको कार्यान्वयनका क्रममा नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा गरेका कार्यहरू एवं त्यसबाट प्राप्त उपलब्धिहरूका सम्बन्धमा सम्माननीय राष्ट्रपतिमार्फत सङ्घीय संसदसमक्ष र शासकीय सुधार तथा सुशासन सम्बन्धमा भए गरेका उल्लेखनीय प्रगतिसम्बन्धी वस्तुस्थिति सङ्घीय संसद्समक्ष प्रस्तुत गरी सम्बद्ध सबैलाई जानकारी प्रदान गर्ने तथा सार्वभौम नेपाली जनताप्रतिको जवाफदेहिता वहन गर्ने उद्देश्यले यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

१.३ प्रतिवेदनको सीमा

यस प्रतिवेदनमा संविधानबमोजिम गठित संवैधानिक निकायहरूबाट सम्पादित कार्यहरूका सम्बन्धमा संविधानको धारा २९४ बमोजिम छुट्टाछुट्टै प्रतिवेदन पेश हुने संवैधानिक व्यवस्था भएको तथा न्यायपालिका र व्यवस्थापिकाबाट सम्पादित कार्यहरू सम्बन्धित निकायबाट नै प्रस्तुत हुने व्यवस्था भएकाले ती निकायबाट सम्पादित कार्य र उपलब्धिहरूलाई यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छैन। नेपाल सरकारका तर्फबाट आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सम्पादन गरिएका नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, योजनागत एवं कार्यक्रमगत विषय र प्राप्त उपलब्धिका विषयहरूलाई मात्र यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ।

१.४ प्रतिवेदन तयारी विधि

यो प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सबै मन्त्रालय र केन्द्रीय निकायहरूबाट राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्वको कार्यान्वयन तथा सुशासनका सम्बन्धमा भए गरेका कार्य र उपलब्धि सहितको विवरण एकीकृत एवं संश्लेषण गरी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। यसरी मस्यौदा गरिएको एकीकृत विवरणका सम्बन्धमा मन्त्रालय/निकायहरूसँग विभिन्न चरणमा छलफल एवं परिमार्जन गरी प्रतिवेदनलाई अन्तिम रूप दिइएको छ।

१.५ प्रतिवेदनको संरचना

प्रस्तुत प्रतिवेदन ३ परिच्छेदमा विभक्त गरिएको छ। परिच्छेद- १ मा प्रतिवेदनको पृष्ठभूमि, उद्देश्य, प्रतिवेदनको सीमा र प्रतिवेदन तयारी विधि उल्लेख गरिएको छ। परिच्छेद-२ मा राज्यले अङ्गीकार गरेका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सम्पादन गरेका प्रमुख क्रियाकलापहरू एवं हासिल गरेका मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ। यसैगरी परिच्छेद-३ मा सुशासन तथा शासकीय सुधार र परिच्छेद-४ मा उपसंहार रहेको छ। उपलब्धिसम्बन्धी विभिन्न तथ्याङ्कीय विवरणहरूलाई तालिका र चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ।

परिच्छेद-दुई

राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरूको कार्यान्वयन अवस्था र उपलब्धि

२.१ राज्यका निर्देशक सिद्धान्त

नेपालको संविधानको धारा ५० मा राज्यका निर्देशक सिद्धान्तअन्तर्गत देहायबमोजिम राज्यका राजनीतिक, सामाजिक र सांस्कृतिक, आर्थिक एवं अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धसम्बन्धी उद्देश्यहरू उल्लेख गरिएका छन्।

२.१.१ राजनीतिक उद्देश्य

संविधानको धारा ५० को उपधारा (१) मा राज्यको राजनीतिक उद्देश्यअन्तर्गत निम्नलिखित सिद्धान्तहरूलाई समावेश गरिएको छ।

नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनतालाई सर्वोपरि राख्दै नागरिकको जीउ, धन, समानता र स्वतन्त्रताको संरक्षण गरी कानूनको शासन, मौलिक हक तथा मानव अधिकारका मूल्य र मान्यता, लैङ्गिक समानता, समानुपातिक समावेशीकरण, सहभागिता र सामाजिक न्यायको माध्यमबाट राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्दै लोककल्याणकारी राज्यव्यवस्थाको स्थापना गर्ने तथा परस्पर सहयोगमा आधारित सङ्घीयताका आधारमा सङ्घीय एकाइहरूबीचको सम्बन्ध सञ्चालन गर्दै स्थानीय स्वायत्तता र विकेन्द्रीकरणको आधारमा शासन व्यवस्थामा समानुपातिक सिद्धान्तलाई आत्मसात् गर्दै लोकतान्त्रिक अधिकारको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सुनिश्चित गर्न सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था सुदृढ गर्ने।

२.१.२ सामाजिक र सांस्कृतिक उद्देश्य

संविधानको धारा ५० को उपधारा (२) मा राज्यको सामाजिक र सांस्कृतिक उद्देश्यअन्तर्गत निम्नलिखित सिद्धान्तहरूलाई समावेश गरिएको छ।

धर्म, संस्कृति, संस्कार, प्रथा, परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै पनि आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेद, शोषण र अन्यायको अन्त्य गरी सभ्य र समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने एवं राष्ट्रिय गौरव, लोकतन्त्र, जनपक्षीयता, श्रमको सम्मान, उद्यमशीलता, अनुशासन, मर्यादा र सहिष्णुतामा आधारित सामाजिक सांस्कृतिक मूल्यहरूको विकास गर्ने तथा सांस्कृतिक

विविधताको सम्मान गर्दै सामाजिक सद्भाव, ऐक्यबद्धता र सामञ्जस्य कायम गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने।

२.१.३ आर्थिक उद्देश्य

संविधानको धारा ५० को उपधारा (३) मा राज्यको आर्थिक उद्देश्यअन्तर्गत निम्नलिखित सिद्धान्तहरूलाई समावेश गरिएको छ।

सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकास मार्फत उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालनद्वारा तीव्र आर्थिक वृद्धि हासिल गर्दै दिगो आर्थिक विकास गर्ने तथा प्राप्त उपलब्धिहरूको न्यायोचित वितरण गरी आर्थिक असमानताको अन्त्य गर्दै शोषणरहित समाजको निर्माण गर्न राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर, स्वतन्त्र तथा उन्नतिशील बनाउँदै समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको विकास गर्ने।

२.१.४ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धसम्बन्धी उद्देश्य

संविधानको धारा ५० को उपधारा (४) मा राज्यको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धसम्बन्धी उद्देश्य अन्तर्गत निम्नलिखित सिद्धान्तहरूलाई समावेश गरिएको छ।

नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधीनता र राष्ट्रिय हितको रक्षा गर्दै सार्वभौमिक समानताका आधारमा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध कायम गरी विश्व समुदायमा राष्ट्रिय सम्मानको अभिवृद्धि गर्नेतर्फ राज्यको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध निर्देशित हुनेछ।

संविधानले अङ्गीकार गरेका राज्यका यी निर्देशक सिद्धान्तहरूलाई आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम एवं बजेटको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा आत्मसात् गर्ने गरिएको छ। यी सिद्धान्तहरूलाई मार्गदर्शनका रूपमा अनुसरण गर्ने र नीति कार्यान्वयनबाट हासिल हुने उपलब्धिको आधारमा राज्यको कार्यकुशलता मापन गरिने भएकाले राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरूको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा गरेका काम र प्राप्त उपलब्धिहरूको विवरण छुट्टै उल्लेख नगरी यस प्रतिवेदनको खण्ड २.२ मा समग्रमा उल्लेख गरिएको छ।

२.२ राज्यका नीतिहरू कार्यान्वयनको अवस्था र उपलब्धि

संविधानको धारा ५१ को खण्ड (क) देखि (ड) सम्मका विभिन्न १३ शीर्षकहरूमा राज्यका नीतिहरूको उल्लेख गरिएको छ। ती नीतिहरू एवं राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा दायित्वहरूको कार्यान्वयनको अवस्थालाई समग्रमा देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ।

२.२.१ राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (क) ले राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षाका सम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनताको संरक्षण गर्दै राष्ट्रिय एकता अक्षुण्ण राख्ने,

(२) विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र सम्प्रदायबीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र ऐक्यबद्धता कायम गरी सङ्घीय एकाइबीच परस्परमा सहयोगात्मक सम्बन्ध विकास गर्दै राष्ट्रिय एकता प्रवर्द्धन गर्ने,

(३) राष्ट्रिय सुरक्षा प्रणालीको विकास गरी शान्ति सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने,

(४) सर्वाङ्गीण मानवीय सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्ने,

(५) राष्ट्रिय सुरक्षा नीतिका आधारमा नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल लगायत सबै सुरक्षा निकायलाई सबल, सुदृढ, व्यावसायिक, समावेशी र जनउत्तरदायी बनाउने,

(६) राष्ट्रिय आवश्यकता अनुरूप नागरिकलाई राष्ट्रको सेवा गर्न तत्पर र सक्षम बनाउने,

(७) पूर्व कर्मचारी, सैनिक र प्रहरी लगायतका पूर्व राष्ट्रसेवकहरूमा रहेको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राष्ट्र हितमा समुचित उपयोग गर्ने।

राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी नीतिहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

नेपालको संविधानमा व्यवस्था गरिएको राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, आन्तरिक सुरक्षा एवं अपराध नियन्त्रणका क्षेत्रमा यस अवधिमा गरिएका मुख्य-मुख्य कार्य एवं प्राप्त उपलब्धिहरू देहायबमोजिम रहेका छन्।

(१) राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डता

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डताको संरक्षण र संवर्द्धनका लागि विभिन्न नीतिगत, कानूनी तथा संस्थागत कार्यहरू भएका छन्। लिम्पियाधुरा, लिपुलेक र कालापानी क्षेत्रलाई समेटी तयार गरिएको नयाँ नक्सा सङ्घीय संसदबाट अत्यधिक मतका साथ स्वीकृत भई जारी भएको छ। यसलाई मुलुकको भौगोलिक अखण्डतालाई अक्षुण्ण राख्ने क्रममा ऐतिहासिक कार्यको रूपमा लिन सकिन्छ। यसैगरी मुलुकका सीमा सुरक्षा

चौकीहरू विस्तार तथा सुदृढीकरण गरी सीमा सुरक्षालाई सबल तुल्याइएको छ। राष्ट्रिय एकतालाई प्रवर्द्धन गर्ने सन्दर्भमा राज्यको सबै तह र संरचनामा सबै जातजाति, भाषा, धर्म, क्षेत्र र समुदायका नागरिकहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व र सहभागितालाई सुनिश्चित गरिएको छ। मुलुकका सबै भाषा, संस्कृति र सभ्यताको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गरी अनेकताका बीच राष्ट्रिय एकताको भावनालाई सुदृढ गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

(२) राष्ट्रिय सुरक्षा

राष्ट्रिय सुरक्षालाई थप सबल र सुदृढ गराउन यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनतालाई अक्षुण्ण राख्दै मौलिक हक तथा मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन, राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरूको अनुसरण तथा राज्यका नीतिहरूको क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै नेपाललाई समृद्ध तथा समुन्नत बनाउन राष्ट्रिय प्रतिरक्षा नीति, २०७७ तथा सैनिक सेवा नियमावली, २०६९ लाई संशोधन गरी बनेको सैनिक सेवा (तेस्रो संशोधन) नियमावली, २०७७ तथा प्रहरी (आठौं संशोधन) नियमावली, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएका छन्। नेपाल सरकारको निर्णयबाट नेपाली सेनाको ३ जोड १ (३+१) कमाण्डको अवधारणा र सो अनुसारको संगठन संरचना साथै नेपाली सेनाको दीर्घकालीन सोच-२०८७ (Nepali Army Vision-2030) स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ। त्यसैगरी, नेपाली सैनिक प्रतिष्ठान शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ। नवगठित राष्ट्रिय प्रतिरक्षा विश्वविद्यालय ऐनको मस्यौदा र जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि सांगठनिक संरचना र दरबन्दीको मस्यौदा तयार भएको छ।

(ख) अध्ययन अनुसन्धान

कोभिड-१९ महामारीका सन्दर्भमा उत्पन्न हुनसक्ने खाद्यान्न समस्या तथा यससम्बन्धी सुझावहरूबारे विशेष अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। साथै, कोभिड-१९ महामारीको अवस्थामा रोजगारीको लागि भारततर्फ गई पुनःस्वदेश फर्कंदा हुनसक्ने समस्या, महामारीका सन्दर्भमा उत्पन्न हुनसक्ने शिक्षा क्षेत्रको समस्या, महामारीको अवस्थामा लामो/छोटो दूरीका सार्वजनिक सवारी साधनहरू सञ्चालनका कारण उत्पन्न समस्याहरूसम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदनको मस्यौदा तयार भएको छ।

(ग) सीमा व्यवस्थापन

राष्ट्रिय सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण अंगको रूपमा रहेको सीमा सुरक्षालाई सबल र व्यवस्थित बनाउन दक्षिणी सीमातर्फ २ सय १९ तथा उत्तरी सीमातर्फ ७ स्थानमा गरी जम्मा २ सय २६ स्थानमा बोर्डर आउट पोष्ट (बि.ओ.पि.) हरूको स्थापना गर्नुका साथै ३३ स्थानमा ८९ वटा विभिन्न सि.सि. क्यामेराहरू जडान गरिएको छ। सीमा नाकाहरूलाई व्यवस्थित एवं नियमित गर्नको लागि तराईका १२ जिल्लाका विभिन्न ४२ स्थानमा उच्च प्रविधिको इन्टरनेट प्रोटोकल (IP) तथा क्लोज सर्किट टेलिभिजन (CCTV) क्यामराहरू जडान गरी सशस्त्र प्रहरी बलबाट २४ सै घण्टा नियमित अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। सीमा क्षेत्रलाई सबल र सुदृढ गर्नको निमित्त समकक्षीहरूसँग नियमित रूपमा छलफल तथा बैठकहरू बसी सीमा क्षेत्रमा हुनसक्ने सम्भावित सुरक्षा चुनौतीहरूलाई न्यूनीकरण एवं नियन्त्रण गर्न सशस्त्र प्रहरी बल र भारतीय सशस्त्र सीमा बल (SSB) बीच तथा मित्रराष्ट्र चीनसँग समकक्षी बैठकहरू सम्पन्न गरिएको छ। सीमा क्षेत्रलाई सबल र सुदृढ गर्नको निमित्त सीमा इलाकामा १ हजार २ सय १८ वटा एकल गस्ती, २ हजार ७ सय ७९ वटा भारतीय सशस्त्र सीमा बल (SSB) सँग संयुक्त गस्ती सञ्चालन गरिएको छ। २०७७ माघ २ (तदनुसार १५ जनवरी २०२१) गते नयाँ दिल्लीमा भएको नेपाल र भारतका परराष्ट्र/विदेशमन्त्रीस्तरीय नेपाल-भारत संयुक्त आयोगको छैटौं बैठकमा सीमासम्बन्धी विषयमा छलफल सम्पन्न भएको छ। नेपाल-भारत सीमासम्बन्धी प्रमाण सङ्कलन विज्ञ समूहले आफ्नो प्रतिवेदन परराष्ट्र मन्त्रीसमक्ष बुझाएको छ। नेपालले सीमासम्बन्धी नसुल्झिएका विषयहरू सुल्झाउन वार्ताका लागि भारतसँग पहल जारी राखेको छ। बाउण्डरी वर्किङ्ग ग्रुप (Boundary Working Group) र सर्भे अफिसियल कमिटि (Survey Officials Committee) का बैठक आयोजना गर्नका लागि अग्रसरता लिइएको छ। नेपाल भारत अन्तर्राष्ट्रिय सीमाअन्तर्गत द्रुत प्रतिक्रिया (Rapid Response) मार्फत स्थलगत रूपमा संयुक्त प्राविधिक अनुगमन गरी प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

(घ) नेपाली सेनाको व्यवसायीकरण, आधुनिकीकरण र क्षमता अभिवृद्धि

सिंहदरबार परिसरभित्र रक्षा मन्त्रालयको नयाँ भवन निर्माण सम्पन्न भई सो भवनबाट मन्त्रालयको सेवा प्रवाह सुरु भएको छ। बङ्करदेखि ब्यारेक कार्यक्रमअन्तर्गत विनियोजित बजेटबाट १ सय ६ वटा भौतिक संरचनाको निर्माण सम्पन्न भएको छ। सुर्खेतस्थित क्षेत्रीय एयरवेशको स्थापना तथा स्तरोन्नति कार्यअन्तर्गत एप्रोन एण्ड लिङ्कवे, ह्याङ्गर गेट, मेन गेट (Apron & Linkway, Hanger Gate, Main Gate) तथा इन्टरनल रोड विथ ड्रेन (Internal Road with Drain) तथा पानी आपूर्तिको लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको

छ। राष्ट्रिय प्रतिरक्षा विश्वविद्यालयको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) को अन्तिम प्रतिवेदन तयार भएको छ। नेपाली सेनाको सैन्य सामग्रीमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्न गोलीगट्ठा, सैनिक तथा विकास निर्माण प्रयोजनको लागि आवश्यक विस्फोटक पदार्थ लगायत सैनिक सरसामानहरू स्वदेशमा नै उत्पादन गर्ने दीर्घकालीन योजना अनुरूप ५.५६ मि.मि.को वाल राउण्ड २५ लाख २ हजार, १२ बोरको राउण्ड १० हजार, प्लाष्टिक ह्याण्ड ग्रिनेड ४० हजार, ७.६२ मी.मी. प्लाष्टिक ब्लांक राउण्ड २ लाख २० हजार, टि.एन.टि. स्ल्याव २ हजार, इमल्सन २ लाख ९१ हजार ६ सय १३.७६६ कि.ग्रा., अल्कोहल रेक्टिफिकेसन (Alcohol Rectification) १४ हजार ३ सय लिटर, डिथल इथर (Diethyl Ether) ३ हजार १ सय ७० लिटर, नाइट्रो सेलुलस (Nitrocellulose) ३ हजार ८ सय ७० कि.ग्रा., ९ मि. मि. प्रोपेल्यान्ट (Propellant) १ सय ८० कि.ग्रा., ७.६२ मि. मि. प्रोपेल्यान्ट (Single Base Propellant) ३ हजार ४ सय ३४.३७९ कि.ग्रा. उत्पादन गरिएको छ। त्यसैगरी, अक्सिजन प्लान्टमा ठूलो अक्सिजन सिलिण्डर ३५ हजार ७ सय ५० र सानो अक्सिजन सिलिण्डर ९ सय ७७ गरी जम्मा ३६ हजार ७ सय २७ सिलिण्डर अक्सिजन, विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ रोकथामको लागि सेनिटाइजर १ हजार लिटर, कोभिड-१९ को रोकथाम, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापनको लागि शव बोक्ने झोला, मास्क, पि.पि.ई. तथा फेस सिल्ड उत्पादन गरिएको छ।

(३) आन्तरिक सुरक्षा

आन्तरिक सुरक्षालाई प्रभावकारी बनाउन यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्य र प्राप्त उपलब्धिहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

विशिष्ट व्यक्तिहरूको सुरक्षा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७० (संशोधन) लाई परिवर्तित संरचना अनुकूल र समय सापेक्ष बनाउन तयार गरिएको विशिष्ट व्यक्तिको सुरक्षा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७७ र उपचार खर्च, राहत तथा आर्थिक सहायतासम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(ख) शान्ति सुरक्षा सुदृढीकरण

मुलुकमा शान्ति सुरक्षाको स्थिति थप सुदृढ भएको छ। दैनिक गस्ती परिचालन लगायतका क्रियाकलापमा सुरक्षा निकायको भौतिक उपस्थिति वृद्धि भएको छ। बन्द, हडताल,

चक्काजाम, बाटो अवरोध, अनसन, तालाबन्दी, तोडफोड नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी कदमहरू चालिएको छ।

(ग) सुरक्षा निकायहरूको सबलीकरण र व्यवसायीकरण

सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालको तर्फबाट कुल १० वटा व्यावसायिक र गैर व्यावसायिक तालिम मार्फत ९७ जना दीक्षित भएका छन्। त्यस्तै नेपाल प्रहरीतर्फ क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी विविध व्यावसायिक तालिमहरू प्रदान गरिएको छ।

(घ) अध्यागमन व्यवस्थापन

अध्यागमन कार्यालय पोखरा, बेलहिया, काँकडभिट्टा र रसुवामा फर्जरी डिटेक्सन युनिट (Forgery Detection Unit) खरिद तथा सञ्चालन गरी नक्कली राहदानी लगायतका कागजातको सत्यापन नाकामा नै गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। विदेशस्थित सबै नेपाली कूटनीतिक नियोगहरूबाट नेपाली पोर्टमार्फत भिसा जारी गर्दै भिसा र राजस्वको एकीकृत अभिलेखाङ्कन गरिएको छ। अध्यागमन विभागबाट जारी हुने सबै प्रकारका हस्तलिखित भिसा तथा पदयात्रा अनुमति-पत्र समेतलाई विस्थापित गरी क्वीक रेस्पोन्स कोड (QR Code) सहितको डिजिटल भिसा जारी गरिएको छ। गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भैरहवामा अध्यागमन कार्यालय स्थापना गर्न दरबन्दी संरचना स्वीकृत गरी आवश्यक पूर्वाधार विकासको कार्य अगाडि बढाइएको छ। पशुपतिनगर र हिल्साबाहेक सबै अध्यागमन कार्यालयहरूबाट विदेशी/नेपाली नागरिकहरूको जैविक विवरण सहितको विवरण प्रविष्टि गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। नेपाली पोर्ट नामक सफ्टवेयर लागू भएपश्चात् नेपाल भित्रिने र बाहिरिने सबै विदेशीहरूको जैविक (Biometric) सूचना सहितको विवरण सङ्कलन भई राष्ट्रिय सुरक्षा मजबुत बनाउन सहयोग पुगेको छ।

(४) अपराध नियन्त्रण

अपराध नियन्त्रण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) सि.सि.टि.भि जडान

उपत्यका लगायत देशका विभिन्न स्थानहरूमा ७ हजार ९ सय ४८ सि.सि.टि.भि. क्यामराहरू थप जडान भई सञ्चालनमा आएका र चौबीसै घण्टा निगरानी (Monitoring) मा रहेका छन्।

(ख) फरार अभियुक्त पक्राउ

मानव बेचबिखन अनुसन्धान मुद्दाका १२ महिला र ३४ पुरुष गरी कुल ४६ जना फरार अभियुक्तहरू पक्राउ परेका छन्।

(ग) अपराध अनुसन्धान

विभिन्न शीर्षकमा जम्मा ४० हजार १ सय २० मुद्दा दर्ता भएका छन् भने २३ हजार ४ सय ४५ मुद्दाको अनुसन्धान सम्पन्न भएको छ। बाँकी मुद्दाहरूको हदम्याद बाँकी रहेकोले अनुसन्धानको क्रममा रहेका छन्। क्षेत्रगत रूपमा महिला तथा बालबालिका विरुद्ध भएका अपराधअन्तर्गत जबरजस्ती करणी २ हजार ५ सय ३२, जबरजस्ती करणी उद्योग ७ सय ३५, बहुविवाह ८ सय ५२, बालविवाह ८४, बोक्सीको आरोप ६१, अवैध गर्भपतन २७, जातीय छुवाछुत ३९, अप्राकृतिक मैथुन ३६, बालयौन दुरुपयोग/बालयौन दुर्व्यवहार २ सय ८१, मानव बेचविखन जबरजस्ती करणी १०, अपहरण ६७, जबरजस्ती करणी गरी कर्तव्य ज्यान ४, घरेलु हिंसा १४ हजार २ सय ३२ गरी कुल १८ हजार ९ सय ६० अपराधहरू नेपाल प्रहरीबाट अनुसन्धान तथा कारवाही भएको छ।

(घ) सचेतना अभिवृद्धि

सवारी दुर्घटना, लागू औषध नियन्त्रण, लैङ्गिक हिंसा, जबरजस्ती करणी लगायतका अन्य अपराध न्यूनीकरण गरी समाजमा शान्ति, सुव्यवस्था, अमनचयन कायम गर्न विभिन्न निकायहरूसँगको समन्वयमा सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन्।

अपराध सूचना सङ्कलन एकाइ (CICU) लाई चौबीसै घण्टा सञ्चालनमा राखी फोन, इ-मेल, एसएमएस, फ्याक्स, टोल फ्री आदि मार्फत प्राप्त सूचनाको तत्काल सम्बोधन गर्न सम्बन्धित एकाइलाई समन्वय गरी फलोअप गर्ने तथा निवेदक वा पीडितलाई प्रगति विवरणको जानकारी गराउने प्रणाली लागू गरिएको छ।

(ङ) लागू औषध नियन्त्रण

लागू औषध नियन्त्रणमा चालिएका विशेष कदमस्वरूप यस आर्थिक वर्षमा दर्ता भएका लागू औषधसम्बन्धी ३ हजार ३ वटा मुद्दामा ४ हजार ६ सय २६ जना (विदेशी नागरिक १ सय ४७ जना सहित) लाई पक्राउ गरी कानूनी कारबाही गरिएको छ। फैसला कार्यान्वयनतर्फ समेत सक्रियता बढाई ७ हजार ३ सय ९० जना फरार प्रतिवादीहरूलाई पक्राउ गरी रु.४८ करोड ६० लाख ५५ हजार ४ सय ६५ जरिवाना असुल उपर गरिएको छ।

(च) नवीनतम प्रविधिको प्रयोग

अपराध अनुसन्धानका विभिन्न अभिलेखहरूको डिजिटल अभिलेखीकरण गर्नको लागि केस फाइल डिजिटाइजेसन (Case File Digitization) गर्ने कार्य निरन्तर भइरहेको छ। यस आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा ७४ हजार १ सय ५१ थान मिसिलहरू केस फाइल डिजिटाइजेसनमा अपलोड भएका छन्। डाटासेन्टर स्थापना भई आपराधिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने कार्य निरन्तर भइरहेको छ। केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरोमा मल्टी सोर्स क्रिमिनल/सस्पेक्ट प्रोफाइलिङ्ग (Multi-source Criminal/Suspect Profiling) प्रणाली सुरु गर्न सफ्टवेयर प्रणाली जडान सम्पन्न भएको छ। प्रहरी कर्मचारीको स्केलको सामानहरूको सम्बन्धित कर्मचारीहरूले अवलोकन गर्नसक्ने इन्भेन्टरी सिस्टम कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। यस प्रणालीलाई देशभर प्रयोग गर्न प्रहरी जवानदेखि प्रहरी नायब निरीक्षक दर्जासम्मका २ सय ३५ जना प्रहरी कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षण दिइएको छ।

२.२.२ राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ख) ले राजनीतिक तथा शासन व्यवस्था सम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) राजनीतिक उपलब्धिको रक्षा, सुदृढीकरण र विकास गर्दै आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक रूपान्तरणका माध्यमबाट जनताको सर्वोत्तम हित र समुन्नति प्रत्याभूत गर्ने,

(२) मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै विधिको शासन कायम गर्ने,

(३) नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरूको कार्यान्वयन गर्ने,

(४) सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने,

(५) आमसञ्चारलाई स्वच्छ, स्वस्थ, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यावसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने,

(६) सङ्घीय एकाइबीच जिम्मेवारी, स्रोत साधन र प्रशासनको साझेदारी गर्दै सुमधुर र सहयोगात्मक सम्बन्धको विकास र विस्तार गर्ने।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीतिहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

नेपालको संविधानमा निर्दिष्ट राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीतिहरूको कार्यान्वयनका लागि सङ्घीयता कार्यान्वयन तथा सुदृढीकरण, मानव अधिकार र विधिको शासन, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको कार्यान्वयन, सार्वजनिक प्रशासन र सेवा प्रवाहमा सुधार र आम सञ्चारका क्षेत्रमा यस आर्थिक वर्षमा गरिएका मुख्य-मुख्य कार्य एवं प्राप्त उपलब्धिहरू देहायबमोजिम रहेका छन्।

(१) सङ्घीयता कार्यान्वयन तथा सुदृढीकरण

सङ्घीयता कार्यान्वयन तथा सुदृढीकरणका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

वित्तीय सुशासन जोखिम मूल्याङ्कन कार्यविधि तयार गरी सबै स्थानीय तहमा उपलब्ध गराइएको छ। गाउँ/नगरपालिकाको एकीकृत वस्तुस्थिति विवरण कार्यविधि, २०७५ को पहिलो संशोधन गर्नुका साथै एकीकृत वस्तुस्थिति विवरण सङ्कलन प्रणाली निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। स्थानीय तहको भगिनी सम्बन्ध व्यवस्थापन कार्यविधिको मस्यौदा र स्थानीय तहका पदाधिकारीहरूको वैदेशिक भ्रमणसम्बन्धी निर्देशिकाको मस्यौदा तयार भएको छ।

(ख) सामाजिक तथा सांस्कृतिक रूपान्तरण र लोकतन्त्रको सुदृढीकरण

विभिन्न किसिमका आन्दोलनमा संलग्न पक्षहरूलाई संविधान र कानून बमोजिमका गतिविधि गर्ने गरी राजनीतिक मूलधारमा प्रवेश गराइएको छ। देशमा विभिन्न घटना एवं परिघटनाहरूबाट उत्पन्न हुने विरोध प्रदर्शनहरू लगायत अन्य किसिमका घटनाहरूमा शान्ति, सुरक्षा कायम गर्न सुरक्षा निकायहरूलाई प्रभावकारी रूपमा परिचालन गर्दै मानवअधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनमा उल्लेख्य कार्य गरिएको छ।

(ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ संशोधनको लागि प्रारूप तयार भएको छ। प्रदेश र स्थानीय तहको बेरूजु फछ्र्यौट रणनीति तयार भएको छ। जिल्ला समन्वय समितिबाट हुने गाउँ/नगरपालिकाको अनुगमनसम्बन्धी कार्यविधि तयार गरी यससम्बन्धी सफ्टवेयर निर्माण गरी परीक्षणमा ल्याइएको छ। स्थानीय तहको वार्षिक रूपमा गरिने संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कनका लागि स्थानीय तह संस्थागत स्वमूल्याङ्कन (Local Level Institutional Self-

Assessment) प्रणाली विकास गरी २०७८ असार मसान्तसम्ममा पाँच सयभन्दा बढी स्थानीय तहको स्वमूल्याङ्कन सम्पन्न भई प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिएको छ।

(घ) अन्तरसरकारी सम्बन्ध

अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणलाई वस्तुगत र यथार्थपरक तुल्याउन प्रदेश र स्थानीय तहको मानव विकास सूचकाङ्क अद्यावधिक गरिएको छ। स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने सवारी साधन कर बाँडफाँटको आधार र ढाँचा तयार गरी सोही अनुसार राजस्व बाँडफाँट गरिएको छ। साथै, नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँटको आधार र ढाँचा तयार गरी सोही अनुसार प्रदेश तथा स्थानीय तहमा बाँडफाँट गरिएको छ। सहलगानी सम्बन्धी कार्यविधि, २०७७ जारी गरिएको छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको छ। स्थानीय तहका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र प्रदेश सचिवको पदमा सङ्घीय निजामती सेवाका कर्मचारी खटाइएको छ।

यस अवधिमा प्रदेश र स्थानीय तहमा भएको राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय हस्तान्तरणको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १ः प्रदेश र स्थानीय तहमा राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय हस्तान्तरण

(रु.करोडमा)

प्रदेश	राजस्व बाँडफाँट (प्रारम्भिक)	समानीकरण अनुदान	सशर्त अनुदान	विशेष अनुदान	समपूरक अनुदान	कुल अनुदान	कुलको प्रतिशत
प्रदेश १	९५३.५४	७९९.८४	८२४.६५	५३.५०	८४.२७	१,७६२.२६	१५.५२
मधेश प्रदेश	९५२.१८	७०२.०१	७२५.३४	४१.५०	२.७७	१,४७१.६२	१२.९६
बाग्मती प्रदेश	९७०.२१	७७१.७१	८०६.३४	४९.००	८१.८२	१,७०८.८७	१५.०५
गण्डकी प्रदेश	७५७.३७	७११.२६	५९४.७२	५४.००	१४९.८९	१,५०९.८७	१३.३०
लुम्बिनी प्रदेश	९४६.७८	७६३.७१	९०९.९३	२१.००	४८.३३	१,७४२.९७	१५.३५
कर्णाली प्रदेश	७३९.५६	९६३.२९	५७१.४३	४६.००	२५.२५	१,६०५.९७	१४.१४
सुदूर	७८७.३६	८०७.६८	५७०.१०	४८.५०	१२६.२९	१५५२.५७	१३.६७

प्रदेश	राजस्व बाँडफाँट (प्रारम्भिक)	समानीकरण अनुदान	सशर्त अनुदान	विशेष अनुदान	समपूरक अनुदान	कुल अनुदान	कुलको प्रतिशत
पश्चिम प्रदेश							
प्रदेश जम्मा	६,१०७.००	५,५१९.५०	५,००२.५०	३१३.५०	५१८.६२	११,३५४.१२	१००.००
स्थानीय तह	६,१०७.००	९००५.५०	१९,२११.७०	६८९.०३	६८०.७७	-	-
कुल जम्मा	१२,२१४.००	१४,५२५.००	२४,२१४.२०	१,००२.५३	१,१९९.३९	-	-

(स्रोतः अर्थ मन्त्रालय)

(ङ) प्रदेश कोष व्यवस्थापन प्रणाली

नेपाल सरकारको मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (Line Ministry Budget Information System-LMBIS) सँग तादात्म्य हुने गरी प्रदेशको बजेट तर्जुमा, निकासा र प्रतिवेदनका लागि प्रदेशस्तरीय मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (Provincial Line Ministry Budget Information System- PLMBIS) पूर्णरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(२) मानव अधिकार र विधिको शासन

मानव अधिकार र विधिको शासनका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) अन्तर्राष्ट्रिय जिम्मेवारीको पालना एवं प्रतिवेदन

अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानून, मानवीय कानून, लोपोन्मुख प्रजाति संरक्षणसम्बन्धी कानून लगायत नेपालले पक्ष राष्ट्रको रूपमा हस्ताक्षर गरेका कानून तथा घोषणापत्रहरूले तोकिदिए बमोजिमका जिम्मेवारीहरू पालना गरिएको छ। प्रत्येक साढे चार वर्षमा हुने मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकनको लागि नेपालले विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (तेस्रो चक्र)को प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार परिषद्मा पेश गरेकोमा उक्त पुनरावलोकन कार्य २१ जनवरी २०२१ मा सम्पन्न भई ८ जुलाई २०२१ मा सो को नतिजा प्रतिवेदन समेत पारित भएको छ।

(ख) मानव अधिकार संवर्द्धन तथा राष्ट्रिय कार्ययोजना

मानव अधिकारको संवर्द्धनका क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका तालीम तथा गोष्ठीहरू सञ्चालन गरिएको छ। यस अवधिमा मानव अधिकार उल्लंघनका ५ सय ९४ उजुरीको अनुसन्धान

भई २ सय ३६ उजुरीको निर्णय भएको तथा १ सय ५१ पटक मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन र ८० वटा प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू भएका छन्। मानव अधिकारसम्बन्धी पाँचौं राष्ट्रिय कार्ययोजना (२०७७/७८-२०८१/८२)नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेको छ।

(ग) विधिको शासन

नेपालको संविधान अनुकूल कानून निर्माण र पुनरावलोकन गर्दै राज्यका सम्पूर्ण कामकारवाहीहरू लोकतान्त्रिक विधिबाट निर्मित कानून मार्फत सञ्चालन गरी कानूनी शासनलाई प्रत्याभूत गरिएको छ।

(३) अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको कार्यान्वयन

नेपालका छिमेकी लगायतका मित्रराष्ट्रहरूसँग २ सय ५२ द्विपक्षीय सम्झौताहरू र बहुपक्षीय एवं क्षेत्रीय संघसंस्थाहरूसँग २ सय १७ सम्झौताहरू गरी कुल ४ सय ६९ सन्धि सम्झौताहरू भएका छन्। यी सन्धि सम्झौताहरू नेपाल सरकारका सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालय एवं निकायहरूबाट कार्यान्वयन गर्ने गरिएको छ। पुराना एवं म्याद सकिएका सम्झौताहरू आवश्यकता एवं औचित्यका आधारमा पुनरावलोकन/परिमार्जन/नवीकरण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(४) सार्वजनिक प्रशासन र सेवा प्रवाहमा सुधार

सार्वजनिक प्रशासन र सेवा प्रवाहमा सुधारका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) आर्थिक अनुशासन

लेखा ढाँचामा पुनरावलोकन गरी संघ र प्रदेश सरकारका निकायहरूमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards- NPSAS) लागू गरिएको छ। नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको आम्दानी, खर्च र सम्पत्ति तथा दायित्वलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड (GFS -२०१४) अनुरूप हुने गरी आर्थिक सङ्केत निर्धारण तथा वर्गीकरण गरिएको छ। संघ र प्रदेशमा कार्यान्वयनमा रहेका मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (LMBIS) र एकल खाता कोष प्रणाली (TSA) तथा प्रदेश मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (PLMBIS) र प्रदेश एकल खाता कोष प्रणाली (PTSA) बीच एक आपसमा अन्तर आबद्धता (Integration) कायम गरी बजेट तर्जुमा प्रणालीमा सुधार तथा निकासा र भुक्तानी प्रणालीमा रहेका जोखिमलाई न्यूनीकरण गरिएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धमा विभिन्न नियमनकारी निर्देशनहरू जारी गरिनुका साथै सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणसम्बन्धी

राष्ट्रिय जोखिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार भएको छ।

(ख) क्षमता विकास

नेपाल सरकारका सबै मन्त्रालयका सचिव तथा महाशाखा प्रमुख एवं विभागीय प्रमुखहरूबीच नतिजा सूचकमा आधारित कार्यसम्पादन सम्झौता गरिएको छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहमा कार्यरत कर्मचारीलाई मास्टर इन पब्लिक पोलिसी एण्ड मेनेजमेन्ट (Master in Public Policy and Management: MPPM) विषयमा छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ। स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानअन्तर्गतका प्रशिक्षण केन्द्रहरू प्रदेश सरकारमा हस्तान्तरण गरी उक्त प्रशिक्षण केन्द्रहरूलाई सेवाकालीन तालिम सञ्चालन गर्ने अनुमति प्रदान गरिएको छ। कर्मचारी सरुवालाई अनलाइन प्रणालीमा आबद्ध गरी सोही प्रणालीबाट सरुवा गर्ने कार्यको थालनी गरिएको छ। संघमा कार्यरत निजामती सेवाका राजपत्र अनंकित प्रथम र द्वितीय श्रेणीका तथा प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यरत चौथो र पाँचौं तहका ३ सय ९ जना र स्थानीय तहमा कार्यरत ८४ जना अधिकृत कर्मचारीलाई प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि कार्यालय व्यवस्थापन विषयक सेवाकालीन प्रशिक्षण दिइएको छ। नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानबाट सरकारी एवं सार्वजनिक संस्थानका १ हजार ६ सय ८२ अधिकृत कर्मचारीलाई प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ।

(ग) गुनासो व्यवस्थापन

गुनासो तथा सूचना व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य अन्तर्गत हेलो सरकार र अन्य स्रोतबाट प्राप्त गुनासा तथा माग गरिएका सूचनाको नियमित रूपमा व्यवस्थापन गर्नुका साथै नियमित रूपमा पत्रकार भेटघाट गरी सूचना सम्प्रेषण गरिएको छ। हेलो सरकारमा यस आर्थिक वर्षमा ७ हजार ६ सय ८३ गुनासो प्राप्त भएकोमा ५ हजार १ सय ८० (करिब ६७.४२ प्रतिशत) गुनासोहरू फछ्र्यौट गरिएको छ। हेलो सरकारबाट सम्पादन गरिनेकार्यहरू सम्बन्धमा जनतालाई जानकारी गराउन वृत्तचित्र निर्माण गरी नेपाल टेलिभिजनसँग सम्झौता गरी प्रसारण गरिएको छ। सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास निर्माणमा रहेका अनियमिततासम्बन्धी विषयमा राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रमा प्राप्त ५ सय २० उजुरीहरू र गत आ.व. बाट जिम्मेवारी सरी आएका ३ सय २४ गरी जम्मा ८ सय ४४ उजुरीहरूमध्ये ५ सय ९४ उजुरीहरू छानबिन गरी फछ्र्यौट गरिएको छ। जसमा १९ वटा ध्यानाकर्षण, ३ वटा सुझाव, १ सय १६ वटा निर्देशन दिइएको र ५० वटा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा पठाइएको छ। सिन्धुपाल्चोक, प्यूठान र पर्सा जिल्लाका १ सय ५० सेवाग्राहीसँग सरकारी कार्यालयले प्रवाह गर्ने सेवाको स्तरसम्बन्धी सेवाग्राही सर्वेक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

(घ) अध्ययन अनुसन्धान

नेपाल सरकारलाई नीति निर्माणमा सहयोगी हुने सार्वजनिक नीति, शासकीय व्यवस्थापन र प्रशासनसम्बन्धी १९ वटा अनुसन्धान कार्य सम्पन्न भई प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

(ङ) प्राविधिक परीक्षण

राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रबाट २४ वटा आयोजनाको प्राविधिक परीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

(च) सम्पत्ति विवरण

यस आ. व. मा ६ लाख ६८ हजार २ सय ९९ जनाले सम्पत्ति विवरण पेश गरेको र १८ हजार १ सय ७० जना पदाधिकारी/कर्मचारीहरूले सम्पत्ति विवरण समयमा नबुझाएकाले कारवाहीको लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा लेखी पठाइएको छ।

(छ) विद्युतीय माध्यममार्फत सेवा प्रवाहमा सुधार

सरकारी सेवाहरू एकीकृत रूपमा सरल र प्रभावकारी ढङ्गले विद्युतीय माध्यमबाट प्रवाह गर्ने उद्देश्यले नागरिक एप्स तयार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ। हाल यस एप्सको प्रयोग गरी बैंक खाता खोल्न र सरकारी राजस्व भुक्तानी गर्न तथा विभिन्न निकायहरूबाट प्रदान गरिने सेवाहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिने व्यवस्था मिलाइएको छ। सूचना प्रविधिको प्रयोग बढेसँगै सरकारी निकायहरूको काम कारवाहीलाई स्वचालित प्रणालीमार्फत सञ्चालन गर्न एउटै मापदण्डको सफ्टवेयर तयार गरी नेपाल सरकारको एकीकृत कार्यालय व्यवस्थापन प्रणालीको परीक्षण सुरु गरिएको छ।

सरकारी क्लाउडको व्यवस्थित सञ्चालनका लागि "सरकारी क्लाउड (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) निर्देशिका तयार गरिएको छ। स्थानीय तहहरूका लागि एकै एपको साझा प्रणाली (Common Template) मा निर्मित मोबाइल एप्सलाई स्तरोन्नति गरी स्थानीय तहहरूले प्रयोग गरिरहेका वेवसाइटसँग अन्तर-आबद्धता गर्नुका साथै स्थानीय तहबाट सेवा प्रदायकहरूको Payment Gate Way सँग समेत अन्तर-आबद्धता (Interface) हुने गरी स्तरोन्नति गरिएको छ। हालसम्म यो एप्स ६ सय ६४ स्थानीय तहहरूमा प्रयोगमा ल्याइएको छ।

भूमिसम्बन्धी सेवा प्रवाह छिटो, छरितो, पारदर्शी एवं विश्वसनीय ढंगबाट गर्न देशभरका सबै भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरूमा अनलाइनमा आधारित भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (Land Records Information Management System: LRIMS) लागू गरिएको छ।

सेवाग्राहीले घरबाट वा भू-सेवा केन्द्रबाट आफ्नो स्वामित्वमा रहेको जग्गाको हक हस्तान्तरणसम्बन्धी लिखत तयार गर्नसक्ने प्रणाली (Public Access Module: PAM) को विकास गरी देशका ५० वटा कार्यालयमा लागू गरिएको छ। भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयमा रहेका मोठ स्रेस्ता र रोक्कासम्बन्धी कागजातहरू डिजिटल प्रणालीमा रूपान्तरण गरी सुरक्षित अभिलेखीकरण र भण्डारण गर्न विकास गरिएको अभिलेख व्यवस्थापन प्रणाली (Document Management System) मा ६२ भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरूका १ करोड २२ लाख पृष्ठ आबद्ध गरिएको छ। सय वटा नापी कार्यालयहरूमा डिजिटल प्रविधिमा आधारित सेवा सञ्चालन गरिएको छ। नापी कार्यालयबाट प्रवाह हुने सेवाहरूमध्ये कित्तानापी नक्सा अनलाइन प्रणालीमार्फत प्राप्त गर्न सकिने "मेरो कित्ता" प्रणालीको शुभारम्भ गरिएको छ। नापी कार्यालय कलंकी, डिल्लीबजार, भक्तपुर, चाबहिल, मनमैंजु, टोखा, साँखु, ललितपुर, रसुवा र चितवन गरी हालसम्म १० वटा नापी कार्यालयहरूमा नेपाल भू-सूचना प्रणाली (Nepal Land Information System) र "मेरो कित्ता" प्रणाली लागू गरिएको छ। बढी कार्यचाप हुने नापी तथा मालपोत कार्यालयहरूमा सिसिटिभि (CCTV) मार्फत कार्यालयको दैनिक गतिविधिको निरीक्षण गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। नागरिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (Citizen Information Management System), दैनिक घटना प्रतिवेदन प्रणाली (Daily Incidence Reporting System), विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (Disaster Information Management System) र मोवाइल एप (Mobile App) सञ्चालन गरी सूचना प्रविधिमा आधारित प्रणाली सुदृढीकरण गरिएको छ। सबै जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूमा विद्युतीय नागरिक वडापत्रको व्यवस्था गरी सेवाग्राही-मैत्री सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ।

(५) आम सञ्चार

आम सञ्चारका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

विज्ञापन (नियमन गर्ने) ऐन, २०७६ बमोजिम विज्ञापन (नियमन गर्ने) नियमावली, २०७७ स्वीकृत गरी विदेशी टेलिभिजन च्यानलको प्रसारणमा विज्ञापन रहित (Clean-Feed) नीति कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। सरकारी निकायहरूका सूचना प्रविधि प्रणालीहरूलाई थप भरपर्दो र एक आपसमा अन्तर-आबद्ध हुने गरी निर्माण र सञ्चालनको व्यवस्थापन गर्न सरकारी निकाय (Government Enterprise) मापदण्ड, निर्देशिका र आर्टी फ्याक्ट्री रेस्पिरेटर (Arty Factory Respirator) तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(ख) हुलाक टिकट

विभिन्न १७ प्रकारका हुलाक टिकटहरू प्रचलनमा ल्याउनुको साथै १ करोड ७० लाख थान हुलाक टिकट छपाइ गरिएको छ।

(ग) रेडियो नेपाल र गोरखापत्र

रेडियो नेपालको प्रसारण पँहुच विस्तारका लागि दोलखाको चरिकोटमा ५ सय वाट क्षमताको नयाँ एफ.एम. रिले प्रसारण केन्द्र स्थापना गरिएको छ। देशभर रेडियो नेपालको प्रसारण पहुँच २ प्रतिशतले वृद्धि भई ८९ प्रतिशत पुगेको छ। काठमाण्डौंस्थित गोरखापत्र संस्थानको कार्यालयमा अत्याधुनिक सिडफेड मेशिन जडान गरी गोरखापत्रको छपाइ कार्य स्वचालित बनाइएको छ।

(घ) चलचित्र र डकुमेन्ट्री

कोरोना महामारीबीच २९ कथानक चलचित्र र १८ डकुमेन्ट्री चलचित्र जाँच गरी प्रदर्शनका लागि अनुमति दिइएको छ।

(ङ) वेव एप्लिकेसन निर्माण

विज्ञापन बोर्ड, रक्षा मन्त्रालय, राष्ट्रिय सूचना आयोग, राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र र डिजास्टर रिकभरी केन्द्रका वेव एप्लिकेसन (Web Application) निर्माण भएका छन्।

(च) ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट सेवा विस्तार

सबै स्थानीय तहको केन्द्र, वडा कार्यालय, स्वास्थ्य केन्द्र र सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा इन्टरनेट सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्यले सुरु गरिएको ब्रोडब्याण्ड पँहुच (Broad Band Access) परियोजना अन्तर्गत थप २ सय ९२ स्थानीय तहको केन्द्र, २ हजार ३ सय ११ वडा कार्यालयहरू, १ हजार ४ सय ५ स्वास्थ्य केन्द्र र २ हजार १ सय ३२ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट सेवा विस्तार गरी हालसम्म ७ सय १३ स्थानीय तहको केन्द्र, ६ हजार ४० वडा कार्यालयहरू, ४ हजार १५ स्वास्थ्य केन्द्र र ५ हजार १ सय ७९ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट सेवा विस्तार गरिएको छ।

(छ) सूचना प्रविधि सुरक्षा परीक्षण

सरकारी निकायका सूचना प्रविधि प्रणालीहरूलाई सुरक्षित र भरपर्दो बनाउन तथा साइबर सुरक्षाको चुनौती न्यून गर्न ५१ सरकारी निकायको सूचना प्रविधि प्रणालीको सूचना प्रविधि सुरक्षा परीक्षण (IT Security Audit) सम्पन्न गरिएको छ।

(ज) मोबाइल डिभाइस मेनेजमेन्ट सिस्टम

मोबाइल सेटको अवैध आयात रोक्ने र मोबाइलको माध्यमबाट हुने गैरकानूनी क्रियाकलाप नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले मोबाइल डिभाइस मेनेजमेन्ट सिस्टम (MDMS) सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

२.२.३ सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ग) ले सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरण सम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) स्वस्थ र सभ्य संस्कृतिको विकास गरी सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण गर्ने,

(२) ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, संवर्द्धन र विकासका लागि अध्ययन, अनुसन्धान, उत्खनन तथा प्रचार प्रसार गर्ने,

(३) सामाजिक, सांस्कृतिक तथा सेवामूलक कार्यमा स्थानीय समुदायको सिर्जनशीलताको प्रवर्द्धन र परिचालन गरी स्थानीय जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्दै सामुदायिक विकास गर्ने,

(४) राष्ट्रिय सम्पदाको रूपमा रहेका कला, साहित्य र सङ्गीतको विकासमा जोड दिने,

(५) समाजमा विद्यमान धर्म, प्रथा, परम्परा, रीति तथा संस्कारका नाममा हुने सबै प्रकारका विभेद, असमानता, शोषण र अन्यायको अन्त गर्ने,

(६) देशको सांस्कृतिक विविधता कायम राख्दै समानता एवं सहअस्तित्वका आधारमा विभिन्न जातजाति र समुदायको भाषा, लिपि, संस्कृति, साहित्य, कला, चलचित्र र सम्पदाको संरक्षण र विकास गर्ने,

(७) बहुभाषिक नीति अवलम्बन गर्ने।

सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयन सम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा निर्दिष्ट सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनका लागि ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र विकास, कला, साहित्य तथा संगीतको विकास, सामाजिक कुरीति, विभेद, असमानता तथा शोषणको नियन्त्रण र बहुभाषिक नीतिको अवलम्बन एवं विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा निम्नलिखित कार्यहरू गरी देहायबमोजिमका उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र विकास

ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) ऐतिहासिक तथा पुरातात्त्विक सम्पदाको संरक्षण

परम्परागत गुठी तथा गुठी परम्पराको संरक्षक एवं नियामक निकाय गुठी संस्थानको संरक्षण गरिनुको साथै, स्थानीय तहदेखि नै विविध जातीय, भाषिक संग्रहालय निर्माण तथा सांस्कृतिक जात्रा, पर्व र मेलाको संरक्षणमा स्थानीय सरकारको सहभागिता बढाइएको छ। झापाको किचकवध, मोरङ्गको विराटदरबार, सुनसरीको वराहक्षेत्र, धनुषाको जानकी मन्दिर र राम मन्दिर, तनहुँको देवघाट, कपिलवस्तुको तिलौराकोट, सुर्खेतको काँक्रि विहार, बाजुराको वडिमालिका लगायतका पुरातात्त्विक, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक क्षेत्रहरूको अध्ययन, अनुसन्धान उत्खनन, संरक्षण लगायतका कामहरू सम्पन्न गरिएको छ। विदेशमा फेला परेका ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक तथा सांस्कृतिक महत्त्वका सम्पदाहरूलाई स्वदेशमा फिर्ता ल्याउनका लागि समन्वय गरिएको छ। कञ्चनपुरको राना थारू संग्रहालय निर्माण सम्पन्न गरिएको छ।

(ख) ऐतिहासिक अभिलेख तथा दस्तावेजहरूको संरक्षण

राष्ट्रिय अभिलेखालयबाट ११ हजार ५ सय पाना ग्रन्थहरूको व्यवस्थापन गर्ने, ६ सय ९२ थान अभिलेखहरूको विवरण तयार गर्ने, १ लाख २० हजार ८ सय फोलियो क्याटलग तयार गरी माइक्रोफिल्म कपीलाई डिजिटाइज गर्ने, २५ हजार डिजिटल इमेजलाई व्यवस्थापन गरी सिस्टममा राख्ने, ६५ रोल माइक्रोफिल्मको कपि गर्ने र ५० हजार इमेजहरू डिजिटाइज्ड गर्ने कामहरू सम्पन्न भएको छ।

(ग) वृत्तचित्र निर्माण र प्रचार-प्रसार

नेपाली कला, संस्कृति तथा प्राकृतिक सौन्दर्यको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रचार-प्रसार गरी नेपाललाई छायाङ्कन स्थलको रूपमा विकास गरी चलचित्र पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले नेपालका अति विशिष्ट, प्राकृतिक सौन्दर्ययुक्त स्थान र मौलिक कला, संस्कृति र रहनसहन भएका स्थानहरूको वेव-पोर्टल मार्फत प्रचार-प्रसार गरिएको छ। आदिवासी जनजातिमध्ये राजवंशी, ताजपुरिया लगायतका पूर्वी नेपालमा बसोबास गर्ने आदिवासीहरूले मनाउने सिरुवा पर्वको वृत्तचित्र निर्माण गरी प्रसारण गरिएको छ।

(घ) नेपाल ट्रष्टको स्वामित्वमा रहेको सम्पदाको संरक्षण

नेपाल ट्रष्टको स्वामित्वमा रहेका ऐतिहासिक दरबार/भवन: रत्नमन्दिर पोखरा, दियालो बङ्गला चितवन, कान्ति ईश्वरी गृह हेटौंडा लगायतको संरक्षण गरिएको छ।

(२) कला, साहित्य तथा संगीतको विकास

नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट कलाकृतिहरूको प्रवर्द्धन र कलाकारहरूलाई प्रोत्साहन गर्दै राष्ट्रिय ललितकला महोत्सव, २०७८ सम्पन्न गरिएको छ। साथै, प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट विभिन्न भाषाभाषी, साहित्य, कला लगायतका क्षेत्रमा पुस्तक प्रकाशनका साथै विभिन्न राष्ट्रिय पुरस्कार वितरण गरिएको छ। राजनीति, भाषा, साहित्य, कला, संस्कृति र इतिहास लगायतका विधा र क्षेत्रमा अनवरत रूपमा क्रियाशील विभिन्न स्रष्टाहरूको कदर र सम्मान स्वरूप ४५ जना स्रष्टा/सर्जकलाई पुरस्कार प्रदान गरिएको छ। विविध भाषा, संस्कृति, रहनसहन, परम्परा, मानवीय स्रोत र प्रविधिको रचनात्मक प्रयोगसहित राष्ट्रिय रूपमा योगदान पुऱ्याउन सक्ने मौलिक र ऐतिहासिक नेपालको कला र संस्कृति झल्किने चलचित्र छनौट गरी सबटाइटलिङ्ग सहित अन्तर्राष्ट्रिय चलचित्र महोत्सवमा सहभागिताका लागि पठाइएको छ। सबै जाति, वर्ग र समुदायको भाषा, लिपि, संस्कृति कला, सीपको संरक्षण र संवर्द्धन समान रूपमा गरिएको छ।

(३) सामाजिक कुरीति, विभेद, असमानता तथा शोषणको नियन्त्रण

सामाजिक कुरीति, विभेद, छुवाछुत, असमानता, शोषण लगायतका हानिकारक सामाजिक अभ्यास, कुरीति र विकृतिहरू नियन्त्रण गर्न विभिन्न तहमा चेतनामूलक कार्यक्रम, अन्तर्क्रिया तथा सार्वजनिक सुनुवाइ लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनुका साथै यससम्बन्धी प्रचार सामग्रीहरू प्रकाशन गरी वितरण गरिएको छ।

(४) बहुभाषिक नीतिको अवलम्बन र विकास

बहुभाषिक नीतिको अवलम्बन र विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) अध्ययन अनुसन्धान

राष्ट्रिय सूची तयार गर्ने प्रयोजनका लागि १२ वटा जिल्लामा बसोबास गर्ने जातिहरूको सूचीकरण सम्पन्न भएको छ। राष्ट्रिय विभूति अरनिकोको सालिक निर्माण कार्य सम्पन्न हुने क्रममा छ। आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानद्वारा अनुसन्धान गरी तयार गरिएको थकाली, जिरेल, व्यासी जातिको जातीय चिनारी (Ethnographic Profile) प्रकाशन गरिएको छ। समाजमा छरिएर रहेका विभिन्न जात-जातिमा प्रचलित तथा लोपोन्मुख विभिन्न भाषाहरूको अध्ययन, अनुसन्धान लगायत पाठ्यपुस्तक तयारी एवं कक्षा सञ्चालन सम्बन्धमा प्रतिवेदन तयार भएको छ। लोपोन्मुख, मातृ एवं क्षेत्रीय भाषाको संरक्षण तथा विकासको सन्दर्भमा २६ भाषाको विभिन्न विषयमा अभिलेखीकरण भई प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। शास्त्रीय भाषा (संस्कृत र पाली) को अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

(ख) मातृभाषासम्बन्धी अन्तरक्रिया

अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवसको अवसरमा विभिन्न मातृभाषी कविहरू मार्फत २२ वटा मातृभाषामा कविता वाचन गरिएको छ। साथै, उक्त अवसरमा मातृभाषा कविताहरूको सँगालो "थुङ्गा" प्रकाशन गरिएको छ। नेपालमा मातृभाषाहरूको वर्तमान अवस्था र स्थानीय तहमा संरक्षणको लागि नीतिगत व्यवस्था भन्ने विषयमा कास्कीको पोखरामा प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार र स्थानीय आदिवासी जनजातिका प्रतिनिधिहरूबीच अन्तरसंवाद कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। त्यसैगरी किराँती भाषाहरूको साझा वर्ण निर्माण तथा लिपि लेखन पद्धतिको विकाससम्बन्धमा काठमाण्डौंमा भाषाविद् तथा लिपि विज्ञहरूको सहभागितामा दुई दिवसीय कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न भएको छ।

(ग) विभिन्न भाषामा प्रकाशन प्रसारण

विभिन्न जातजाति र समुदायको भाषा, लिपि, संस्कृति र साहित्यको संरक्षण र विकासमा टेवा पुर्‍याउन रेडियो नेपालको केन्द्रीय र प्रादेशिक प्रसारणमार्फत विभिन्न २१ भाषामा नियमित समाचार प्रसारण गरिनुका साथै विभिन्न जातजाति र समुदायको संस्कृति/साहित्य लगायतका विषयहरू समेटी २० भाषामा नियमित कार्यक्रमहरू उत्पादन र प्रसारण गरिएको छ। नेपाल टेलिभिजनको केन्द्रीय र प्रादेशिक प्रसारण मार्फत विभिन्न ४ भाषामा समाचार र ६ भाषामा

नियमित रूपमा कार्यक्रम उत्पादन र प्रसारण गरिनुका साथै केन्द्रीय प्रसारणबाट प्रसारण हुने समाचार र महत्त्वपूर्ण कार्यक्रमहरू प्रसारण गर्दा श्रवणशक्ति विहीनहरूको लागि साङ्केतिक भाषामा समेत समाचार/कार्यक्रमहरू सम्प्रेषणको व्यवस्था मिलाइएको छ। गोरखापत्रबाट विभिन्न ३८ भाषामा साप्ताहिक रूपमा समाचार/लेख प्रकाशन गरिएको छ। अनुसन्धानमूलक लेखहरू समावेश भएको **अमूर्त संस्कृति** नामक जर्नलको पाँचौं अङ्क प्रकाशन भएको छ।

२.२.४ अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (घ) ले अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता र स्वतन्त्र विकास मार्फत राष्ट्रिय अर्थतन्त्र सुदृढ गर्ने,

(२) अर्थतन्त्रमा निजी क्षेत्रको भूमिकालाई महत्त्व दिँदै उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने,

(३) सहकारी क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्दै राष्ट्रिय विकासमा अत्यधिक परिचालन गर्ने,

(४) आर्थिक क्षेत्रका सबै गतिविधिमा स्वच्छता, जवाफदेहिता र प्रतिस्पर्धा कायम गर्न नियमनको व्यवस्था गर्दै सर्वांगीण राष्ट्रिय विकासमा प्रोत्साहन र परिचालन गर्ने,

(५) उपलब्ध साधन, स्रोत तथा आर्थिक विकासको प्रतिफलको न्यायोचित वितरण गर्ने,

(६) तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी उद्योगको विकास र विस्तारद्वारा निर्यात प्रवर्द्धन गर्दै वस्तु तथा सेवाको बजार विविधीकरण र विस्तार गर्ने,

(७) कालाबजारी, एकाधिकार, कृत्रिम अभाव सिर्जना गर्ने र प्रतिस्पर्धा नियन्त्रण जस्ता कार्यको अन्त्य गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाई व्यापारिक स्वच्छता र अनुशासन कायम गरी उपभोक्ताको हित संरक्षण गर्ने,

(८) राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासका लागि राष्ट्रिय उद्योगधन्दा र साधन स्रोतको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी नेपाली श्रम, सीप र कच्चा पदार्थमा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिने,

(९) राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासका लागि स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिने,

(१०) राष्ट्रिय हित अनुकूल आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा वैदेशिक पूँजी तथा प्रविधिको लगानीलाई आकर्षित गर्दै पूर्वाधार विकासमा प्रोत्साहन तथा परिचालन गर्ने,

(११) वैदेशिक सहायता लिँदा राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकतालाई आधार बनाउँदै यसलाई पारदर्शी बनाउने र वैदेशिक सहायताबाट प्राप्त रकम राष्ट्रिय बजेटमा समाहित गर्ने,

(१२) गैर-आवासीय नेपालीहरूको ज्ञान, सीप, प्रविधि र पूँजीलाई राष्ट्रिय विकासमा उपयोग गर्ने,

(१३) औद्योगिक करिडोर, विशेष आर्थिक क्षेत्र, राष्ट्रिय परियोजना, विदेशी लगानीका परियोजनाको सन्दर्भमा अन्तर प्रदेश तथा प्रदेश र संघबीच समन्वय स्थापित गराई आर्थिक विकासलाई गतिशीलता प्रदान गर्ने।

अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीति कार्यान्वयन सम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा निर्दिष्ट अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनका लागि आर्थिक क्षेत्र, निजी क्षेत्रको विकास, उद्योग तथा कम्पनी प्रशासन, औद्योगिक तथा लगानी प्रवर्द्धन, गैर आवासीय नेपालीको विकासमा सहभागिता, व्यापार प्रवर्द्धन, आपूर्ति व्यवस्था तथा उपभोक्ता हित संरक्षण र सहकारीका क्षेत्रमा यस अवधिमा निम्नलिखित कार्यहरू गरी देहायबमोजिमका उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) आर्थिक क्षेत्र

आर्थिक क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

आयकर निर्देशिका, २०६६ (तेस्रो संशोधन, २०७७) तथा स्थायी संस्थापनसम्बन्धी निर्देशिका जारी गरिएको छ। विशिष्टीकृत लगानी कोष (प्रथम संशोधन) नियमावली, २०७७ र नेपाल धितोपत्र बोर्ड कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०६८ मा संशोधन गरिएको छ। धितोपत्र दर्ता तथा निस्कासन नियमावली, २०७३ (तेस्रो संशोधन), धितोपत्र व्यवसायी (धितोपत्र दलाल, धितोपत्र व्यापारी तथा बजार निर्माता) नियमावली, २०६४ (तेस्रो संशोधन), धितोपत्र व्यवसायी (मर्चेण्ट बैङ्कर) नियमावली, २०६४ (दोस्रो संशोधन) र सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६७ (तेस्रो संशोधन) मा स्वीकृति प्रदान गरिएको छ। स्थानीय मुद्रामा ऋणपत्र जारी गर्ने व्यवस्था, २०७० (प्रथम संशोधन, २०७६) स्वीकृत गरिएको छ। राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा विद्युतीय भुक्तानीसम्बन्धी सेवाप्रदायक संस्थालाई आबद्ध गर्ने निर्देशिका, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। समपूरक तथा विशेष

अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ मा आवश्यक संशोधन गरी परिमार्जित कार्यविधि कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(ख) पूँजी बजार सुधार

नेपालको क्रेडिट रेटिङ्ग गर्ने कार्यका लागि फिच रेटिङ (Fitch Rating) कम्पनीसँग सम्झौता सम्पन्न भएको छ। पूँजीबजार तथा पूर्वाधार सहयोग आयोजना अन्तर्गतको सार्वजनिक ऋण सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सफ्टवेयर (Public Debt Operation and Management Software) सञ्चालनको कार्य सुरु गरिएको छ।

(ग) समग्र राजस्व परिचालन

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा राजस्व सङ्कलनको लक्ष्य रु. १० खर्ब ११ अर्ब ७५ करोड रहेकोमा रु. ९ खर्ब ७८ अर्ब ७४ करोड (अन्य प्राप्ति समेत) सङ्कलन भएको छ। यो रकम गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १६ प्रतिशतले बढी हो। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ र २०७७/७८ को समष्टिगत राजस्व परिचालनको तुलनात्मक विवरण देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २: समष्टिगत राजस्व परिचालनको विवरण

(रु.करोडमा)

क्र.सं.	शीर्षक	आ.व. २०७६/७७	आ.व. २०७७/७८	वृद्धि दर (% मा)
१	भन्सार महसुल	१३७९९.०	२०१३९.०	४५.९४
२	मू.अ.कर	२२४०१.६	२८२००.२	२५.८८
	आन्तरिक	९८२१.०	११६५१.८	१८.६४
	आयात	१२५८०.७	१६५४८.४	३१.५४
३	अन्तःशुल्क	१००६२.७	१३३८२.५	३२.९९
	आन्तरिक	६४९८.०	८१६३.०	२५.६२
	आयात	३५६४.७	५२१९.५	४६.४२
४	शिक्षा सेवा शुल्क	५८.४	३६.८	-३७.०२
५	आयकर	२१९७४.१	२३०५४.५	४.९२

६	अन्य कर	१७०९.७	२१९८.४	२८.५९
७	जम्मा कर राजस्व	७०००५.५	८७०११.४	२४.२९
८	गैर कर	९३६९.१	६८२०.९	-२७.२०
९	जम्मा राजस्व (७+८)	७९३७४.७	९३८३२.२	१८.२१
१०	अन्य प्राप्ति	४७५६.६	४०४२.०	-१५.०२
११	**जम्मा राजस्व+ अन्य प्राप्ति**	**८४१३१.२**	**९७८७४.२**	**१६.३४**

(स्रोतः अर्थ मन्त्रालय)

(घ) बजेट खर्चको विवरण

यस आर्थिक वर्षका लागि रु.१४ खर्ब ७४ अर्ब ६४ करोड बजेट विनियोजन गरिएकोमा रु.११ खर्ब ९६ अर्ब अर्थात् लक्ष्यको तुलनामा ८१.१५ प्रतिशत खर्च भएको छ। आ.व. २०७६/७७ र २०७७/७८ को बजेट खर्चको तुलनात्मक विवरण देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ३ः समग्र बजेट खर्चको अवस्था

(रु.अर्बमा)

शीर्षक	आ.व. २०७६/७७	आ.व. २०७७/७८	वृद्धि दर (% मा)
कुल सरकारी खर्च	१०९४	११९६	९.३२
चालु खर्च	७८६	८४६	७.६३
पूँजीगत खर्च	१९१	२२८	१९.३७
वित्तीय व्यवस्था	११६	१२१.६२	४.३१

(स्रोतः अर्थ मन्त्रालय)

(ङ) आन्तरिक ऋण

यस आर्थिक वर्षमा रु. १ खर्ब ९४ अर्ब ६४ करोड बराबरको आन्तरिक ऋण परिचालन गरिएको छ।

(च) अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

बजेटरी सहायताको अंश वृद्धि गर्ने गरी विकास सहायता परिचालन गर्न जोड दिइएको छ। यस आर्थिक वर्षमा प्रतिबद्धता प्राप्त सहायता रकममध्ये बजेटरी सहायतातर्फ रु. ४१ अर्ब ५३ करोड रुपैयाँ बराबरको प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ। एशियाली विकास बैङ्क (ADB) को

सहायतामा सञ्चालित परियोजनाको सम्बन्धमा त्रिपक्षीय पोर्टफोलियो समीक्षा बैठक (Tripartite Portfolio Review Meeting) सम्पन्न भएको छ। नेपाल जापान नीति संवाद र पोर्टफोलियो पुनरावलोकन (Nepal Japan Policy Dialogue and Portfolio Review) सम्पन्न भएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्था ऋणी प्रतिनिधित्व बैठक (IDA Borrowers Representative Meeting) मा सहभागिता जनाइएको छ। अर्थमन्त्रीको सहभागितामा बिमस्टेक मन्त्रिस्तरीय बैठक (BIMSTEC Ministerial Meeting) सम्पन्न भएको छ। विश्व बैङ्कबाट सहायता प्राप्त परियोजनाको पोर्टफोलियो समीक्षा बैठक (Portfolio Review Meeting) सम्पन्न भएको छ। यस आर्थिक वर्षमा अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता परिचालनको तुलनात्मक अवस्था देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ४ः अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता विवरण

(रु.अर्बमा)

सहायता प्रतिबद्धता	आ.व.२०७६/७७	आ.व.२०७७/७८	वृद्धि दर (% मा)
ऋण सहायता	१८९.७७	१९७.९८	४.३०
अनुदान सहायता	३०.१०	२७.३७	-९.१
जम्मा	२१९.८७	२२५.३६	२.४९

(स्रोतः अर्थ मन्त्रालय)

त्यसैगरी, यस आर्थिक वर्षको आषाढ मसान्तसम्मको अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता शोधभर्ना स्थिति देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ५ः अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता शोधभर्नाको स्थिति

(रू.अर्बमा)

विवरण	आ. व. ०७६/७७	आ. व. २०७/७८	वृद्धि दर (% मा)
शोधभर्ना बक्यौता	२१.७४	२१.४९	-०.२५
आषाढसम्मको खर्च	५८.३९	६९.३४	१०.९५
आषाढसम्म प्राप्त शोधभर्ना	७७.७३	६९.५९	-८.१४

(स्रोतः अर्थ मन्त्रालय)

(छ) समग्र आर्थिक परिसूचक

२०७८ असार मसान्तमा मुलुकको समग्र आर्थिक परिसूचक देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं.६ः समग्र आर्थिक परिसूचक

(रु.अर्बमा)

क्र.स.	शीर्षक	आ. व. २०७६/ ७७	आ. व. २०७७/७८	वृद्धि दर (% मा)
१.	कुल निर्यात	९७.७१	१४१.१२	४४.४
२.	कुल आयात	१,१९६.८०	१,५३९.८४	२८.७
३.	व्यापार घाटा	१,०९९.९	१,३९८.७२	२७.१६
४.	शोधनान्तर स्थिति	२८२.४१ (बचत)	१.२३ (बचत)	घटेको -९९.५६
५.	विदेशी विनिमय सञ्चिति	१,४०१.८४ (१२.७ महिनाको वस्तु तथा सेवाको आयात धान्न सक्ने)	१,३९९.३ (१०.२ महिनाको वस्तु तथा सेवाको आयात धान्न सक्ने)	-०.१८
६.	वार्षिक औसत उपभोक्ता मुद्रास्फिति	६.१५प्रतिशत	४.१९ प्रतिशत	-१.९६
७.	बैंकिङ्ग पहुँच	७४७ स्थानीय तहमा	७५० स्थानीय तहमा	बाँकी ३ स्थानीय तहः रुवीभ्याली-धादिङ्ग, जुनिचाँदे-जाजरकोट, साईपाल -बझाङ्ग
८.	नेप्से परिसूचक (असार मसान्त सम्म)	१,३६२.४ बिन्दु	२,८८३.४ बिन्दु	१,५२१ बिन्दुले वृद्धि
९.	विप्रेषण आप्रवाह	८७५.३	९६१.५	९.८

(स्रोतः अर्थ मन्त्रालय)

(ज) राजस्व प्रणालीमा सुधार

मोबाइल वालेटबाट कर दाखिला गर्नसक्ने प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। नेपाल सरकारलाई राजस्व नीति, कानून, प्रणाली तथा प्रशासनमा गर्नुपर्ने सुधारका लागि सुझाव दिन स्थायी संयन्त्रको रूपमा “**नेपाल राजस्व परामर्श विकास समिति**” गठन भई उक्त समितिले आफ्नो कार्य प्रारम्भ गरेको छ। वार्षिक रु.२० लाखसम्म कारोबार गर्ने साना

करदाताले आय विवरण र कर मोबाइल एप्स लगायत अन्य विद्युतीय माध्यमबाट बुझाउन सक्ने र बैंकमार्फत कर भुक्तानी गर्दा आय विवरण समेत बुझाउन सक्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। डे-०१ विवरण बुझाउने साना करदाताहरूले कर चुक्ता प्रमाणपत्र स्वचालित प्रणालीबाट लिन पाउने व्यवस्था मिलाइएको छ। लगातार चार महिनासम्म मिलान गर्दा मिलान हुन नसकी बढी दाखिला भएको ठेक्का सम्झौता वा करार अन्तर्गत आपूर्ति भएको वस्तु वा सेवा बापतको भुक्तानीमा कट्टा गरिएको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ताको कार्यविधि तर्जुमा गरी कर फिर्ता गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। करदाता दर्ता प्रणालीलाई व्यवस्थित, भरपर्दो र गुणस्तरीय बनाउन बायोमेट्रिक दर्ता प्रणाली अवलम्बन गरिएको छ। २०७८ असार मसान्तसम्ममा जम्मा १ लाख ५६ हजार ६ सय ८३ करदातालाई यस प्रणालीमा आबद्ध गरिएको छ भने मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता रहेका १५ हजार २ सय ३६ करदाताको विवरण बायोमेट्रिक प्रणालीमा अद्यावधिक गरिएको छ। आन्तरिक राजस्वतर्फ साविकको एस. आइ. टिसी कोड (SITC Code) लाई परिमार्जन गरी सबै किसिमका व्यवसायलाई समेट्न परिमार्जित व्यावसायिक सङ्केत (Nepal Standard Industrial Classification -NSIC) तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर अनलाइन प्रणालीबाट प्राप्त गर्न मिल्ने गरी प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। विद्युतीय माध्यमबाट पेश हुने अग्रिम करकट्टीको विवरण (e-TDS) करकट्टीकर्ता स्वयंले प्रमाणित गर्नसक्ने गरी एकीकृत कर प्रणालीमा सुधार गरिएको छ। आयकर ऐन, २०५८ को व्यवस्था बमोजिम करदाता स्वंयले नै आय विवरण पेश गर्ने म्याद थप गर्नसक्ने गरी प्रणालीमा सुधार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। आन्तरिक राजस्व विभागको एकीकृत कर प्रणाली (ITS) को सूचनालाई महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले कार्यान्वयनमा ल्याएको कम्प्युटरीकृत सरकारी लेखा प्रणाली (CGAS) प्रणालीसँग अन्तरआबद्धता कायम गरिएको छ।

(२) निजी क्षेत्रको विकास

निजी क्षेत्रको प्रोत्साहन र विकासका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) कर छुट तथा सहुलियत

आर्थिक ऐन, २०७७ बाट गहुँको पैठारीमा लाग्ने ९ प्रतिशत कृषि सुधार शुल्कलाई घटाई ५ प्रतिशत कायम गरिएको छ। लगानी बोर्ड तथा विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा जलविद्युत उत्पादन कम्पनीले पैठारी गर्ने स्टील सिटमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर पूरै छुट दिइएको छ। औषधि व्यवस्था विभागको सिफारिसमा औषधि उद्योगले औषधि उत्पादनका

लागि पैठारी गर्ने माड (श्वेतसार), जडिबुटीको सार, ल्याक्टोज, डेक्स्ट्रोज, प्यारafिन, कोटिङ्ग मेटिरियल्स, टुइन एसएलएस, एसिटेड र प्राथमिक रूपका सिलिकनमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिइएको छ। विद्युतीय सवारी साधनमा पिकपावर क्षमताको आधारमा लाग्ने अन्तःशुल्कमा २५ देखि ८० प्रतिशतसम्म छुट दिइएको छ। विदेशी प्रकाशकद्वारा प्रकाशित पुस्तक तथा पत्रिकाको पैठारीमा साबिक बमोजिमको भन्सार महसुल नलाग्ने व्यवस्था कायम गर्न लाग्ने भन्सार महसुल पूर्ण रूपमा छुट दिइएको छ। जीवनदायक अक्सिजन, अक्सिजन सिलिण्डर, अक्सिजन कन्सन्ट्रेटर, अक्सिजन फ्लो मिटर, अक्सिजन रेगुलेटर, ब्लड ग्याँस एनालाइजर, आइ.सि.यु. बेड लगायतका मालवस्तुको पैठारीमा लाग्ने सम्पूर्ण कर, महसुल एवं शुल्क पूर्ण रूपमा छुट दिइएको छ। कोभिड-१९ बाट संक्रमित बिरामीहरूको उपचारका लागि प्रयोग हुने रेम्डिसिभिर (Remdesivir) औषधिको पैठारीमा लाग्ने भन्सार महसुल पूर्ण रूपमा छुट दिइएको छ।

(ख) करको दायरा विस्तार

यस आ.व र हालसम्ममा भएको करको दायरा विस्तारको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ७ : करको दायरा विस्तार

दर्ताको प्रकार	आ.व.२०७६/७७	आ.व.२०७७/७८	हालसम्म जम्मा	वृद्धि दर (% मा)
व्यावसायिक स्थायी लेखा नम्बर (B-PAN)	१,९४,१९२	२,४५,७६०	१६,०४,६९४	२७
व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर (PPAN)	९,८२,६३९	५,१८,८६८	२४,९२,३१५	४७
करकट्टी गर्ने निकायले लिएको स्थायी लेखा नम्बर (WPAN)	४,३६९	४,८९३	९,९९९	१२
जम्मा स्थायी लेखा नम्बर	११,८१,२००	७,६९,५२१	४१,०७,००८	३५
मूल्य अभिवृद्धि कर (VAT)	४४,६३८	३७,९६३	२,९३,९२८	१५
अन्तःशुल्क (Excise)	२०,३६४	१४,९५६	१,०९,२४६	२७

(स्रोतः अर्थ मन्त्रालय)

(३) उद्योग तथा कम्पनी प्रशासन

उद्योग तथा कम्पनी प्रशासन अन्तर्गत यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

पेट्रोलियम पदार्थ तथा ग्याँस मूल्य स्थिरीकरण कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०७१ परिमार्जन तथा प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन नियमावली, २०७७, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण नियमावली, २०७७, स्ट्यान्डर्ड नाप र तौल (मोहरबन्द प्याकेज) नियमावली, २०७७, सेफगार्डस्, एन्टी-डम्पिङ्ग तथा काउण्टरभेलिङ्ग नियमावली, २०७७ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। औषधि उद्योगलाई आवश्यक पर्ने कच्चापदार्थ, सहायक कच्चा पदार्थ र प्याकिङ्ग मेटेरियल स्वदेशी उद्योगबाट खरिद गर्दा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने सम्बन्धी कार्यविधि तर्जुमा गरी कर फिर्ता गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ। औद्योगिक नीति, २०६७ को पुनरावलोकन सम्पन्न भएको छ।

(ख) व्यवसाय सञ्चालन सूचकाङ्क

विश्व बैंक समूहले प्रकाशन गर्ने व्यवसाय सञ्चालन प्रतिवेदन (Doing Business Report) अनुसार नेपाल व्यवसाय सञ्चालनको सहजतामा सन् २०१९ मा १०० अंकमा ५९.३ अंक सहित ११० औं स्थानमा रहेकोमा सन् २०२० मा सुधार भई ६३.२ अंक सहित विश्वका १ सय ९० अर्थतन्त्रमध्ये ९४ औं स्थानमा रहन सफल भएको छ। अघिल्लो वर्षको तुलनामा नेपाल १६ स्थान अगाडि पुगेको छ।

(ग) उद्योग दर्ता

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा २ सय ३ नयाँ उद्योग दर्ता भएका छन्। दर्ता भएका उद्योगमध्ये ठूला, मझौला र साना उद्योगहरू क्रमशः ४२, ४९ र १ सय १२ रहेका छन्। उद्योग विभागबाट आर्थिक वर्ष २०७७/७८ सम्म कुल ८ हजार ४ सय ५३ स्वदेशी तथा विदेशी लगानीका उद्योगहरूले अनुमति लिएका छन्, जसमध्ये ठुला उद्योग १ हजार २ सय १४, मझौला उद्योग १ हजार ९ सय ८ र साना उद्योग ५ हजार ३ सय ३१ रहेका छन्। दर्ता भएका उद्योगहरूबाट रू.२२ खर्ब ८३ अर्ब २८ करोड लगानी र ६ लाख २८ हजार ७ सय १२ रोजगारीको प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ।

चित्र नं.१: दर्ता भएका उद्योगहरूको प्रदेशगत विवरण

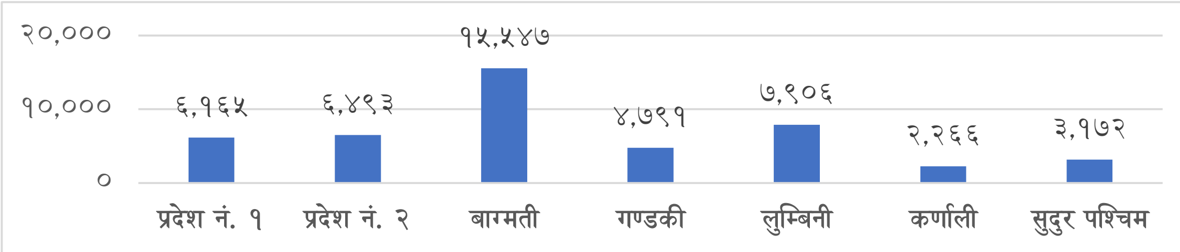

(स्रोत: उद्योग विभाग)

दर्ता भएका उद्योगहरूमध्ये प्रदेशगत रूपमा बाग्मती प्रदेशमा सबैभन्दा बढी १५ हजार ५ सय ४७ र सबैभन्दा कम कर्णाली प्रदेशमा २ हजार २ सय ६६ उद्योग दर्ता भएका छन्। आ.व. २०७७/७८ मा घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयमा ४६ हजार ३ सय ४० घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता भएका छन्। दर्ता भएका उद्योगहरूबाट १ लाख ४० हजार ४ सय २२ जनालाई रोजगारीको प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ।

(घ) विदेशी लगानीका उद्योग

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा उद्योग विभागबाट विदेशी लगानीका १ सय ८३ उद्योगले अनुमति लिएका छन्। अनुमति प्राप्त उद्योगहरूमा रू. ३२.२ अर्ब विदेशी लगानी स्वीकृत भएको र उक्त उद्योगहरूबाट ५ हजार ६ सय ९७ रोजगारी सृजना गर्ने प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ। प्रमुख विदेशी लगानीको विवरणलाई देशगत र क्षेत्रगत रूपमा तालिका नं. ८ र ९ मा देखाइएको छ।

तालिका नं. ८: देशगत रूपमा विदेशी लगानीका उद्योगको विवरण

क्र.सं.	देश	संख्या	कुल विदेशी लगानी (रु. करोडमा)	प्रस्तावित रोजगारी
१	चीन	१४२	२३,७८३.२७	४६८७
२	सिंगापुर	३	१,९१४.२०	१०६
३	अमेरिका	७	१,६७८.९४	१४०
४	भारत	९	७२६	३८०
५	बेलायत	५	२१०	७४

(स्रोत: उद्योग विभाग)

तालिका नं. ९: वैदेशिक लगानीको क्षेत्रगत विवरण

विवरण	आयोजनाको संख्या	कुल परियोजना खर्च (रु.अर्बमा)
कृषि र वनमा आधारित	२९१	९४०९.८२
ऊर्जामा आधारित	९०	२२२८३२.३०
सूचना प्रविधिमा आधारित	११३	१४६९५.४८
पूर्वाधार	४६	३८४२.३४
उत्पादन	१२१२	१२२५४८.१०
खनिज	७२	१०३६६.९२
सेवा	१७२३	९६६७०.९८
पर्यटन	१६९०	८९४७८.४५
जम्मा	**५२३७**	**५६९८४४.३९**

(स्रोत: उद्योग विभाग)

(ङ) बौद्धिक सम्पत्ति दर्ता

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा स्वदेशी १ हजार ४२ र विदेशी १ हजार ३ सय ६१ गरी जम्मा २ हजार ४ सय ३ वस्तुहरूको ट्रेडमार्क दर्ता भएको छ। त्यसैगरी यस अवधिमा ३ पेटेन्ट दर्ता भएका छन् भने डिजाइनतर्फ स्वदेशी ७ र विदेशी ४९ गरी जम्मा ५६ डिजाइन दर्ता भएका छन्। आ.व. २०७७/७८ सम्म जम्मा ७९ पेटेन्ट, स्वदेशी १ सय ९ र विदेशी १ सय ४६ गरी जम्मा २५५ डिजाइन तथा स्वदेशी २८ हजार ८ सय ७७ र विदेशी २४ हजार १ सय ७५ गरी जम्मा ५३ हजार ५२ ट्रेडमार्क दर्ता भएका छन्। नेपाल टी, नेपाल कफी, एभरेष्ट बिग कार्डामम र च्याङ्ग्रा पश्मिनाको सामूहिक ट्रेडमार्क दर्ता भएको छ। नेपाल जुट, नेपाल कार्पेट, नेप कुप कफी, जुजु धौ लगायत पाँच वटा अन्य उत्पादनको सामूहिक ट्रेडमार्क दर्ताको तयारी पूरा भएको छ।

(च) **कम्पनी दर्ता**

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा २६ हजार ४ सय ९८ कम्पनीहरू दर्ता भएका छन्। विगत ५ वर्षको कम्पनी दर्ताको अवस्था चित्र नं. २ मा देखाइएको छ।

चित्र नं. २: विगत ५ वर्षको कम्पनी दर्ताको अवस्था

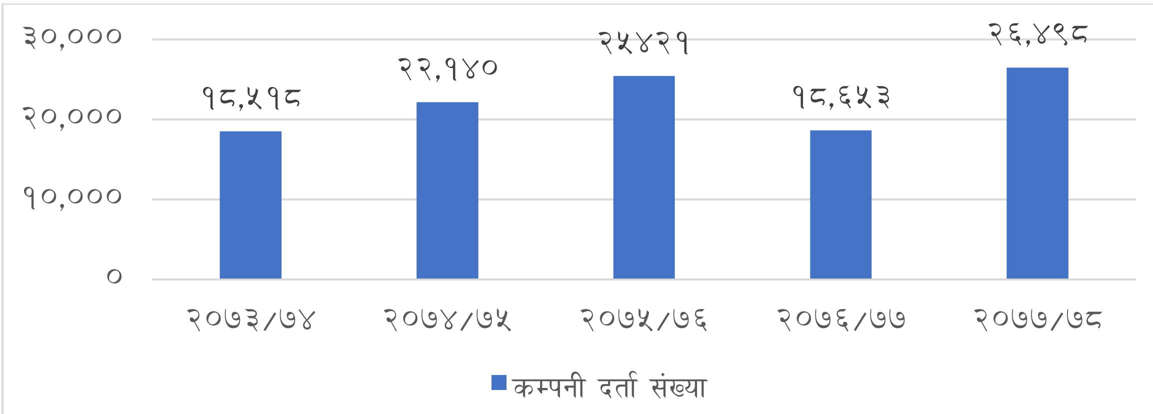

(स्रोत: कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय)

यस आ.व. मा दर्ता भएका २६ हजार ४ सय ९८ कम्पनीहरूमध्ये प्राइभेट कम्पनी २५ हजार ८ सय ५९, मुनाफा नबाँड्ने कम्पनी ५ सय ४४, पब्लिक कम्पनी ५५ र विदेशी लगानीका कम्पनी ४० रहेका छन्। त्यसैगरी आ.व. २०७७/७८ सम्ममा प्रदेशगत कम्पनी दर्ताको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ।

चित्र नं. ३: प्रदेशगत कम्पनी दर्ताको अवस्था

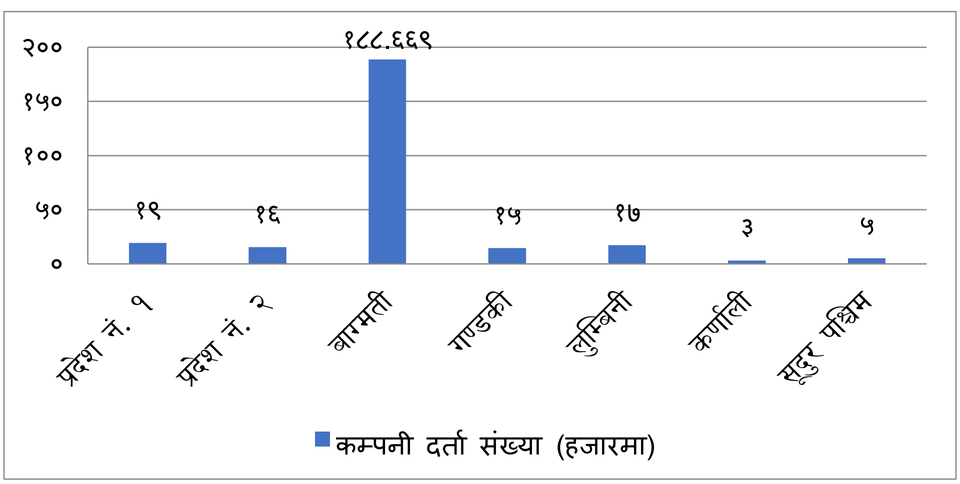

(स्रोत: कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय)

(छ) फर्म दर्ता

यस अवधिमा प्राइभेट फर्म २२ हजार ७ सय ९, एजेन्सी फर्म १ सय १७, साझेदारी फर्म १ हजार १ र कम्पनी १ हजार २ सय ९७ दर्ता भएका छन्।

(४) औद्योगिक तथा लगानी प्रवर्द्धन

औद्योगिक तथा लगानी प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) औद्योगिक पूर्वाधार

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नयाँ ४० वटा औद्योगिक ग्राम घोषणा गरिएको छ। सोही अवधिसम्म घोषणा भएका कुल औद्योगिक ग्रामको संख्या ८४ पुगेको छ। घोषणा भएका मध्ये ३९ वटा स्थानीय तहहरूलाई औद्योगिक ग्रामको पूर्वाधार निर्माणका लागि प्रति स्थानीय तह रु. ९२ लाखका दरले कुल रु. ३५ करोड ८८ लाख हस्तान्तरण भएको छ। सिमरा गार्मेन्ट प्रशोधन क्षेत्रको प्रशासनिक तथा अन्य भवन निर्माण र तटबन्ध निर्माणको कार्य सम्पन्न भएको छ भने पाँचखाल विशेष आर्थिक क्षेत्रमा प्रशासनिक भवन निर्माण कार्य ५० प्रतिशत सम्पन्न भएको छ। तनहुँको चिन्तुटार औद्योगिक क्षेत्र र दैलेखको चुप्रा औद्योगिक क्षेत्रको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन कार्य सम्पन्न हुनुका साथै चितवनको शक्तिखोर, बाँकेको नौबस्ता र कञ्चनपुरको दैजीमा औद्योगिक क्षेत्रको वातावरण मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार भएको छ। बाँकेको नौबस्ता र रूपन्देहीको मोतीपुरमा औद्योगिक क्षेत्र निर्माणका लागि जग्गा प्राप्त भएको छ।

(ख) खानी अन्वेषण तथा उत्खनन

बाग्मती प्रदेशको मरिन खोला क्षेत्रमा १० वर्ग कि.मि. नदीजन्य निर्माणमुखी खनिज, स्याङ्जा जिल्लाको नौडाँडा क्षेत्रमा २० वर्ग कि.मि. सिलिका क्वार्जाइट, इलाम जिल्लामा ५० वर्ग कि.मि. खनिज अन्वेषण र बैतडीको दोगडा केदार गा.पा.मा १५० मि. फोस्फोराइट अन्वेषण तथा उत्खनन कार्य सम्पन्न भएको छ। झापाको भद्रपुरमा १ सय वर्ग कि.मि. र कैलालीको टीकापुरमा ७० वर्ग कि.मि. भू-इन्जिनियरिङ्ग तथा भू-वातावरणीय अध्ययन तथा नमुना सङ्कलन कार्य सम्पन्न भएको छ। विभिन्न ६० वटा उत्खनन अनुमति प्राप्त खानीहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण कार्य सम्पन्न भएको छ। अर्घाखाँचीमा बहुमूल्य पत्थर (ज्यास्परको) १० वर्ग कि.मि सर्वेक्षण कार्य सम्पन्न भएको छ। रोल्पाको लुङ्ग्रीखोलामा ५० हेक्टर सुनको भौगर्भिक नक्सांकन, जिओकेमिकल परीक्षण र टोपो सर्भे सम्पन्न भएको छ।

गोरखाको ग्याजीमा ५ वर्ग कि. मि. र म्याग्दीको ओखरवोटमा ५ वर्ग कि. मि. क्षेत्रमा तामा तथा फलामको प्रारम्भिक भौगर्भिक अन्वेषण कार्य सम्पन्न भएको छ।

(ग) लगानी तथा व्यावसायिक वातावरण निर्माण

कम्पनी दर्ता र कम्पनी प्रशासनका कार्यहरूलाई पूर्ण स्वचालित प्रणालीमा लगिएको छ। कम्पनी दर्तासम्बन्धी तथ्याङ्क तथा विश्लेषण प्रणालीको विकास भई सम्पूर्ण अभिलेख डिजिटाइज भएको छ। आत्मनिर्भर हुनसक्ने औद्योगिक वस्तुहरूको उत्पादन सम्बन्धमा ५ वटा औद्योगिक वस्तुहरूको अध्ययन सम्पन्न भएको छ। जसअनुसार चिया, जस्ता-पाता, रङ, जुत्ता-चप्पल तथा केवल एण्ड कण्डक्टरमा नेपाल आत्मनिर्भर उन्मुख रहेको देखिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा ५ सय ६ उद्योगबाट निकासी भएका वस्तुहरूको मूल्य अभिवृद्धि गणना गरी निर्यातमा प्रोत्साहन स्वरूप रु. १ अर्ब ३० करोड अनुदान सिफारिस भएको छ। सार्क हस्तकला केन्द्र निर्माण सम्पन्न भएको छ। पाँच वटा उत्पादनमूलक उद्योगमा स्वच्छतर उत्पादन सम्बन्धी कार्यक्रम तथा तीन वटा उद्योगहरूमा ऊर्जा व्यवस्थापन प्रणाली (Energy Management System) लागू भएको छ।

(घ) उद्यमशीलता र रोजगारी सिर्जना

सबै स्थानीय तहमा लागू भएको गरिबी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम (मेडपा) मार्फत १४ हजार ७ सय ९५ नयाँ उद्यमी सिर्जना भएका छन्। उक्त कार्यक्रमबाट ३ हजार ६ सय १० लघु उद्यम संस्थाहरू स्तरोन्नति हुनुका साथै ४ हजार १ सय जना उद्यमीलाई प्रविधि हस्तान्तरण गरिएको छ। स्थानीय पूर्वाधार विकाससम्बन्धी आयोजना तथा कार्यक्रमबाट २९ लाख श्रमदिन रोजगारी सिर्जना भएको र आर्थिक, सामाजिक रूपले पछाडि परेका तराई-मधेशका तोकिएका जात/जातिहरूका लागि ६१ वटा सीपममूलक तालिम तथा आय आर्जन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। ग्रामीण सडक सञ्जाल सुधार आयोजनाबाट सडक क्षेत्रका प्रभावित तथा विपन्न समुदायका १ सय ६५ जनालाई सीपमूलक तालिम प्रदान गरिएको छ। आदिवासी जनजातिहरूको परम्परागत पेशा व्यवसायको प्रवर्द्धनको लागि रोजगारमूलक सीप विकास तथा उद्यमशीलता तालिम कार्यक्रमअन्तर्गत धनुषा, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, काठमाण्डौ र रोल्पा जिल्लाका विभिन्न आदिवासी जनजातिहरूको परम्परागत पेशा व्यवसाय प्रवर्द्धनसँग सम्बन्धित तालिमहरू सञ्चालन गरिएको छ। सीपमूलक क्षमता अभिवृद्धि तथा उद्यमशीलता विकासका लागि १ सय ३५ जना प्रशिक्षार्थीलाई सिलाइ, ब्युटिसियन, हाउस वायरिङ, प्लम्बिङ तालीम प्रदान गरिएको छ। औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठानबाट उद्यमशीलता विकासका लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न ५९ जनालाई प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्‌बाट मान्यता प्राप्त प्राविधिक

एस.एल.सी. र प्राविधिक प्रि- डिप्लोमा विद्यार्थीका लागि १८ महिने उद्यम विकास सहजकर्ता तालिम प्रदान गरिएको छ।

(ङ) ग्रामीण उद्यम तथा विप्रेषण आयोजना (समृद्धि)

यस आयोजनामार्फत वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका १ हजार ८ सय युवाहरूलाई स्वदेशमा स्वरोजगारी र रोजगारीका अवसर दिलाउने गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम, ९ हजार ४ सय २० जनालाई रोजगारीसहितको व्यावसायिक सीपमूलक तालिम र प्रदेश १ का विभिन्न औद्योगिक प्रतिष्ठान तथा तालिम प्रदायक संस्थाहरूबाट १ हजार ३ सय जनालाई रोजगारी सहितको औद्योगिक प्रशिक्षण तालिम सञ्चालन गरिएको छ। ग्रामीण क्षेत्रका २५ हजार जनालाई वित्तीय साक्षरता तालिम प्रदान गरिएको छ। ग्रामीण क्षेत्रका ५५ वटा सहकारी संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि तथा साना किसान विकास बैंकमार्फत थोक कर्जा परिचालन गरिएको छ।

(च) नेपाल गुणस्तर निर्धारण र नियमन

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा तीन वटा वस्तुमा नेपाल गुणस्तर अनिवार्य गरिएको छ। ३ हजार ४ सय ५२ वटा वस्तुहरूको नमुना परीक्षण तथा १ हजार ४ सय ९१ नापतौल उपकरणको क्यालिब्रेशन गरिएको छ। आइ. एस.ओ. (ISO) ९००० र आइ. एस.ओ. (ISO) १४००० को प्रमाणीकरणको अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताको निरन्तरताका लागि नवीकरण भएको छ। नेपाल गुणस्तर प्रमाण चिह्न प्रयोग गर्न ४५ वटा उद्योगको ६७ वटा वस्तुलाई इजाजत प्रदान गरिएको छ। नापतौलसम्बन्धी उपभोक्ता हकहित संरक्षणको लागि विभागको एकल अनुगमन १ हजार ४ सय १८ पटक तथा संयुक्त अनुगमन ३ सय २४ पटक गरी जम्मा १ हजार ७ सय ४२ पटक अनुगमन सम्पन्न भएको छ। नेपाल गुणस्तर परिषद्बाट ३१ वटा नेपाल गुणस्तरहरू पारित गरिएको छ। प्राविधिक समितिबाट २० वटा नेपाल गुणस्तरहरू पारित भएका छन्।

(५) गैर आवासीय नेपालीहरूको विकासमा सहभागिता

विश्वका विभिन्न स्थानमा रहेका गैर आवासीय नेपालीको ज्ञान, सीप र क्षमता स्वघोषणाको माध्यमबाट अभिलेखीकरण गर्ने र गैर आवासीय नेपालीलाई मुलुकको विकासमा परिचालन गर्ने उद्देश्यले डाटाबेसको रूपमा परराष्ट्र मन्त्रालयमा २०७५ सालमा स्थापित ब्रेन गेन सेन्टर (Brain Gain Center- BGC) मा आबद्ध विज्ञको संख्या १ हजार ३२ पुगेको छ। आ.व. २०७७/७८ मा केन्द्रले "नेपालको उच्च शिक्षामा डायस्पोरा संलग्नता: सहकार्यको सम्भावना खोजी (Diaspora Engagement for Higher Education in Nepal: Exploring Possibilities of

Collaboration)" विषयमा अमेरिका, युरोप, अस्ट्रेलिया र दक्षिणपूर्व एशिया क्षेत्रमा केन्द्रित रही चारवटा वेविनार कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको छ।

गैर आवासीय नेपाली संघ परराष्ट्र मन्त्रालयमा दर्ता भएको छ। गैर आवासीय नेपाली संघले आयोजना गर्ने गैर आवासीय नेपाली विश्व सम्मेलन तथा विश्व विज्ञ सम्मेलनमा मन्त्रालयबाट समन्वय गर्ने गरिएको छ। विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूले आयोजना गर्ने कार्यक्रमहरूमा र नेपाली नियोग नभएका तर गैर आवासीय नेपाली संघको सञ्जाल भएका मुलुकहरूमा नेपालीको मृत्यु भएको अवस्थामा तथा उद्धार कार्य गर्नुपर्दा समेत गैर आवासीय नेपालीहरूसँग समन्वय गर्ने गरिएको छ। कोभिड महामारीको समयमा राहत, उद्धार एवं मुलुकलाई आवश्यक स्वास्थ्य सामग्री जुटाउने कार्यमा गैर आवासीय नेपाली संघसँग पनि समन्वय गरिएको छ।

(६) व्यापार प्रवर्द्धन

व्यापार प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) वैदेशिक व्यापार

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नेपालको कुल वैदेशिक व्यापार अघिल्लो वर्षको तुलनामा २९.८५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १६ खर्ब ८० अर्ब ९६ करोड पुगेको छ। कुल व्यापारमा निकासी तथा पैठारीको योगदान क्रमशः ८.४ प्रतिशत र ९१.६ प्रतिशत रहेको छ। यस अवधिमा नेपालको कुल निकासी ४४.४३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १ खर्ब ४१ अर्ब १२ करोड तथा कुल पैठारी २८.६६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १५ खर्ब ३९ अर्ब ८३ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा व्यापार घाटा २७.१६ प्रतिशतले वृद्धि भई नेपालको कुल व्यापार घाटा रु. १३ खर्ब ९८ अर्ब पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा निकासी-पैठारी व्यापारको अनुपात १:१२.२ रहेकोमा यस आर्थिक वर्ष मा १:१०.९ रहेको छ। यो अनुपातलाई दृष्टिगत गर्दा व्यापार घाटा न्यूनीकरण सम्बन्धी रणनीतिक कार्ययोजना २०७५ अनुसार आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्म निकासी पैठारी अनुपात १:१०.५ मा झार्ने लक्ष्य प्राप्तिको नजिक पुगेको देखिन्छ।

(ख) तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरूको पहिचान, विकास र बजार विविधीकरण

विद्युतीय व्यापार (E-Commerce) सम्बन्धी कानूनको मस्यौदा तर्जुमा भएको छ। भारतसँगको पारवहन सन्धिको पुनरावलोकनको मस्यौदा तयार भई भारतीय पक्षलाई पठाइएको र भुटानसँग सौविध्यपूर्ण व्यापार सम्झौताको मस्यौदा तयार भई सम्बन्धित पक्षको

राय/प्रतिक्रियाका लागि पठाइएको छ। बंगलादेशसँग सौविध्यपूर्ण व्यापार सम्झौता छैटौं सचिवस्तरीय बैठक सम्पन्न भएको छ। सन् २०२१ को मार्च २२ मा नेपाल र बंगलादेशबीच रोहनपुर-सिंहवाद रेल्वे रुट सम्झौतामा हस्ताक्षर भएको तथा निर्यात लागत कम गर्न स्थापना गरिएको निर्यात गृह सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधिको मस्यौदा तयार भएको छ। नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति, २०७३ ले पहिचान गरेका वस्तुहरूमध्ये अदुवा, अलैंची र जडिबुटीको समग्र शृङ्खला विकासको लागि परियोजना प्रस्ताव तयार भएको छ। निर्यात प्रवर्द्धन र व्यापार विस्तारका लागि समग्र व्यापार क्षेत्रको गुरुयोजना तयार भएको छ।

(ग) व्यापार पूर्वाधार

नेपालगञ्जमा भारत सरकारको सहयोगमा एकीकृत जाँच चौकी निर्माण कार्य शुरू भएको छ। भैरहवा सीमानाकामा एकीकृत जाँच चौकी निर्माणका लागि जग्गा अधिग्रहण भएको छ। काठमाण्डौको चोभारस्थित सुख्खा बन्दरगाह निर्माण कार्य यस अवधिसम्म ९० प्रतिशत सम्पन्न भएको छ। रसुवाको टिमुरे सुख्खा बन्दरगाह निर्माण कार्य १४.२ प्रतिशत सम्पन्न भएको छ। कैलालीको हरैयामा विशेष व्यापार क्षेत्र निर्माण कार्य अगाडि बढाउन भारतीय पक्षसँग छलफल भई निर्माणस्थल पहिचान, गुरुयोजना तयारी र जग्गा प्राप्ति प्रक्रिया शुरू भएको छ। कञ्चनपुरको चाँदनी दोधारामा सुख्खा बन्दरगाह निर्माण कार्यको गुरुयोजना तयार भएको छ। मुस्ताङको कोरला नाकामा एकीकृत जाँच चौकी निर्माणका लागि पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न भएको छ।

(७) आपूर्ति व्यवस्था तथा उपभोक्ता हित संरक्षण

आपूर्ति व्यवस्था तथा उपभोक्ता हित संरक्षणका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) पेट्रोलियम पदार्थ तथा भण्डारण

भारतको मोतीहारीदेखि नेपालको बारा, अमलेखगञ्जसम्म ३६ कि.मि. पेट्रोलियम पाइपलाइन निर्माण भई पाइपलाइनबाट पेट्रोलियम पदार्थ (डिजेल) आयात सुचारु भइरहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा अमलेखगञ्जदेखि चितवनको लोथरसम्म पेट्रोलियम पाइपलाइन निर्माण, सिलगुडी-झापा पेट्रोलियम पाइपलाइन र झापाको चारआलीमा पेट्रोलियम भण्डारण गृह निर्माण गर्न नेपाल आयल निगम लिमिटेड र इण्डियन आयल कर्पोरेशन लिमिटेडका प्राविधिक समूहबाट प्रतिवेदन तयार भएको छ। प्रादेशिक संरचना बमोजिम प्रत्येक प्रदेशमा कम्तीमा एक-एक वटा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको वातावरणमैत्री र सुरक्षित पेट्रोलियम पदार्थ (पेट्रोल, डिजल,

मट्टितेल, हवाई इन्धन) को ९० दिनको माग धान्न सक्ने भण्डारण क्षमता पुऱ्याउने गरी प्रदेशगत रूपमा पेट्रोलियम भण्डारण गृह निर्माण गर्ने कार्यारम्भ भएको छ।

(ख) अत्यावश्यक वस्तुको आपूर्ति व्यवस्थापन

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेड मार्फत १७ दुर्गम जिल्लाका ५३ वटा स्थानमा ९३ हजार ९ सय ८४ क्वीन्टल नून ढुवानी भएको छ। सोही अवधिमा खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनी लिमिटेडबाट तोकिएका २३ दुर्गम जिल्लाहरूमा १६ हजार ६ सय ५७.६ मेट्रिक टन खाद्यान्न ढुवानी भएको र दशैं, तिहार र छठ पर्वलाई लक्षित गरी ३१ वटा सहुलियत पसल सञ्चालन गरिएको छ। खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्न २७ हजार ७ सय ९१.१०२ मेट्रिक टन धान र १ हजार ७ सय ६५ मेट्रिक टन चामल खरिद गरी सार्क खाद्य सुरक्षा बैंक र राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा भण्डारमा मौज्दात गरिएको छ।

(ग) उपभोक्ता हित संरक्षण

कोरोना महामारीको निषेधाज्ञाको अवधिमा कालोबजारीको कसुरमा २४ जना पक्राउ तथा १६ मुद्दा दर्ता गरिएको छ। वाणिज्य, आपूर्ति तथा उपभोक्ता संरक्षण विभागबाट २ हजार ९ सय ७४ व्यावसायिक फर्ममा अनुगमन गरिएको छ। ३८ व्यावसायिक फर्महरूको कारोबार रोक्का तथा शिलबन्दी गरिएको छ। रू. २ करोड ३९ लाख ८२ हजार जरिवाना र रू. ३ करोड ७३ लाख ८४ हजार ७ सय १ मूल्य बराबरको उपभोग्य मिति समाप्त भएका वस्तुहरू नष्ट गरिएको छ। वाणिज्य, आपूर्ति तथा उपभोक्ता संरक्षण विभागको समन्वयमा ६ महानगरपालिका, ७ प्रदेश निर्देशनालय र ७७ वटै जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूबाट ५ हजार व्यावसायिक फर्महरूको अनुगमन गरिएको छ।

(८) सहकारी

सहकारीका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

सहकारी तथा गरिबीसम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली सञ्चालन कार्यविधि, २०७७ र सहकारी संस्थाको एकीकरण तथा विभाजन निर्देशिका, २०७७ लागू भएको छ। बचत तथा ऋणको मुख्य कारोबार गर्ने सहकारी संस्थाहरूको सुपरिवेक्षण, निरीक्षण तथा अनुगमन (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ। सहकारी संस्थाको साधारण सभा (कार्यव्यवस्था)(पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०७७ लागू भएको छ।

सहकारी संस्थाहरूमा हुने वित्तीय कारोबारको स्वच्छता एवं पारदर्शिता कायम गर्दै सहकारी वित्तीय प्रणालीलाई संरक्षण गर्न सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणसम्बन्धी सहकारी संघ संस्थालाई जारी गरिएको (दोस्रो संशोधन) निर्देशन, २०७७ कार्यान्वयनमा आएको छ।

(ख) सहकारी तथा गरिबीसम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा आबद्धता

सहकारीका मूलभूत मूल्य, मान्यता र सिद्धान्तअनुसार सहकारी क्षेत्रलाई थप अनुशासित, मर्यादित र पारदर्शी बनाउन विकास गरिएको सहकारी तथा गरिबीसम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (COPOMIS) मा ८ हजार सहकारी संस्थाहरूलाई आबद्ध गरिएको छ।

(ग) सहकारी क्षेत्रको अद्यावधिक स्थिति

सहकारी संघ संस्थातर्फ रु.४ खर्ब ७७ अर्ब बचत सङ्कलन, रु. ४ खर्ब २६ अर्ब लगानी र रु. ९४ अर्ब शेयर पूँजी रहेको छ। साथै, ८८ हजार २ सय ८८ जना प्रत्यक्ष र ११ लाख अप्रत्यक्ष रोजगारी सृजना भएको छ। सहकारी संस्थामा आबद्ध सदस्यहरूलाई स्वरोजगार तथा आय आर्जनमा जोडी उद्यमशीलता विकास गर्न सहकारी संस्थाहरूको साझेदारीमा व्यावसायिक आयोजनाका लागि १० वटा सहकारी संस्थाहरूलाई रु.२ करोड ५० लाख पूँजीगत अनुदान वितरण गरिएको छ।

(घ) तालिम र क्षमता विकासः

सहकारी संस्थाहरूको प्रवर्द्धन तथा क्षमता विकाससम्बन्धी तालिम १ हजार ९ सय ३८ जनालाई, सहकारी व्यस्थापकीय तालिम २ सय ४० जनालाई, COPOMIS सम्बन्धी तालिम २ सय ३० जनालाई गरी जम्मा २ हजार ४ सय ८ जनालाई तालिम प्रदान गरिएको छ।

२.२.५ कृषि र भूमिसुधारसम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ङ) ले कृषि र भूमिसुधारका सम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) भूमिमा रहेको दोहोरो स्वामित्व अन्त्य गर्दै किसानको हितलाई ध्यानमा राखी वैज्ञानिक भूमिसुधार गर्ने,

(२) अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने,

(३) किसानको हक हित संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भू-उपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायीकरण, औद्योगीकीकरण, विविधीकरण र आधुनिकीकरण गर्ने,

(४) भूमिको उत्पादनशीलता, प्रकृति तथा वातावरणीय सन्तुलन समेतका आधारमा नियमन र व्यवस्थापन गर्दै त्यसको समुचित उपयोग गर्ने,

(५) कृषकका लागि कृषि सामग्री, कृषि उपजको उचित मूल्य र बजारमा पहुँचको व्यवस्था गर्ने।

कृषि तथा भूमिसुधारसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयन सम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा व्यवस्था गरिएका कृषि तथा भूमिसुधारसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनका लागि भूमि व्यवस्था, कृषिको व्यवसायीकरण, औद्योगिकीकरण तथा आधुनिकीकरण र पशुपन्छी विकासका क्षेत्रमा यस आर्थिक वर्षमा सम्पादन गरिएका कार्यहरूबाट देहायबमोजिमका उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) भूमि व्यवस्था

भूमि व्यवस्थाका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

कसैले आफ्नो हक, भोग र स्वामित्वको सम्पत्ति हितग्राहीको लागि अरू कसैबाट सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने गरी आवश्यक बन्दोबस्त गरी गुठी स्थापना गर्न सक्ने व्यवस्था मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ मा भएकोमा सो बमोजिम गुठी दर्ता गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७७ जारी गरिएको छ। सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गा सार्वजनिक निकायलाई प्रयोग गर्न दिने सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ जारी भएको छ। यसै बमोजिम यस आर्थिक वर्षमा ६ वटा सार्वजनिक निकायहरूलाई ८९ रोपनी ८ आना १ पैसा ३ दाम जग्गा उपलब्ध गराइएको छ।

(ख) जग्गा प्रशासन

भूमि सम्बन्धी (आठौं संशोधन) ऐन, २०७६ मा भएका विषयहरूको कार्यान्वयन गर्न भूमि सम्बन्धी (अठारौं संशोधन) नियमहरू, २०७७ लागू गरिएको छ। सरकारी जग्गा दर्ता तथा लिजमा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्यनीति, २०७१ बमोजिम विभिन्न १६ वटा

उद्योग/कम्पनी/प्रतिष्ठानलाई आवश्यकता र औचित्यको आधारमा १ हजार ३ सय २३ रोपनी ८ आना १ पैसा ३ दाम जग्गा लिजमा उपलब्ध गराइएको र यसबाट आर्थिक वृद्धि र रोजगारी सृजनामा सहयोग पुगेको छ। लामो समयदेखि जग्गा प्रशासनमा समस्याको रूपमा रहेको जग्गाको द्वैध स्वामित्व अन्त्यका लागि जग्गा धनी र मोहीबीच जग्गा बाँडफाँट गर्न बाँकी रहेका जग्गाधनी र मोहीहरूबाट निवेदन सङ्कलन गरिएको छ।

(२) भू उपयोग

भूमिको समुचित उपयोग, दिगो व्यवस्थापन तथा वैज्ञानिक वर्गीकरणका लागि यस आर्थिक वर्षमा २ सय २१ स्थानीय तहहरूको गा.पा./न.पा. स्तरीय भू-उपयोग नक्सा/डाटा तयार गरी हालसम्म देशभरका ७ सय ५३ स्थानीय तहको भूउपयोग नक्सा/डाटा तयार गरिएको छ। जसमध्ये हालसम्म ३३ जिल्लाका ३ सय ८२ स्थानीय तहमा नक्सा/डाटा हस्तान्तरण गरिएको छ। सङ्घीय भू-उपयोग योजना तर्जुमाको लागि सहजीकरण गर्न आधार पत्रको मस्यौदा तयार गरिएको छ।

(३) नापनक्सा कार्य

यस आर्थिक वर्षमा देशभरका ४ सय ४५.३७ हेक्टर गाउँ ब्लक नापी, २ हजार ६ सय ३६.०९ हेक्टर पुन नापी, ३ सय ९५.५१ हेक्टर छुट नापी र १३ हजार ३ सय ९.३८ हेक्टर विशेष नापी गरी जम्मा १६ हजार ७ सय ८६.३६ हेक्टर नापनक्सा कार्य सम्पन्न गरिएको छ। नेपालमा पहिलोपटक पृथ्वीको धरातलीय स्वरूपको स्पष्ट अभिलेखीकरण हुने र विकास निर्माण, योजना तर्जुमा र भू-सूचनामा आधारित निर्णय प्रक्रियाका लागि उपयोगी हुने भौगोलिक तथ्याङ्क तयार गर्न अत्याधुनिक लाइडार (LIDAR) प्रविधिबाट पश्चिम नेपालको तराई क्षेत्रको १४ हजार ५ सय वर्ग कि.मि. क्षेत्रको सर्वेक्षण गरिएको छ।

(४) कृषिको व्यावसायीकरण, औद्योगिकीकरण तथा आधुनिकीकरण

कृषिको व्यावसायीकरण, औद्योगिकीकरण तथा आधुनिकीकरणका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८, बीउ विजन उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७८, न्यूनतम समर्थन मूल्यमा धान खरिद र व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७७ र राष्ट्रिय दुग्ध विकास नीति, २०७८ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएका

छन्। त्यसैगरी कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमको अनुदानसम्बन्धी निर्देशिका, २०७७, राष्ट्रिय पशुपन्छी प्रजनन नीति, २०७८, राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्य नीति २०७८, कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा व्यावसायीकरणको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधयक र राष्ट्रिय कृषि नीति, २०७७ को मस्यौदा तयार भएको छ। पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्र सुधारको रणनीतिक योजना, २०७७ कार्यान्वयनमा आएको छ। नेपाली व्यवसायीले तेस्रो मुलुकबाट आयात इजाजत माग गरेका पशुपन्छी, पशुजन्य उत्पादन र उत्पादन सामग्रीको जोखिम विश्लेषण गरी न्यून जोखिमको अवस्थामा मात्र आयात सिफारिसको व्यवस्था मिलाइएको छ।

(ख) रासायनिक मलको आपूर्ति एवं वितरण

रासायनिक मलको कारखाना स्थापनाको लागि नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृत गरी लगानी बोर्ड, नेपाललाई कारखाना स्थापनाको लागि पत्राचार गरिएको छ। मलखाद आपूर्तिको लागि जी टु जी (G to G) को माध्यमबाट बङ्गलादेशसँग ५० हजार मेट्रिक टन युरिया मल आयात गरिएको छ। पहिलो पटक उत्तरी नाका (तातोपानी) बाट मल आयात सुरु गरी मल आपूर्ति व्यवस्थापन गरिएको छ। ४ लाख २ हजार २ सय १ मेट्रिक टन रासायनिक मल आयात भई मल आपूर्ति व्यवस्था सहज बनाइएको छ।

(ग) बीउ प्रवर्द्धन तथा गुण नियन्त्रण

बीउ उत्पादन तथा बीउ प्रयोगमा प्रोत्साहन उपलब्ध गराउन बीउ उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७८ ले परिकल्पना गरेको डिजिटल्ली ईनेबल्ड सीड सिस्टम सफ्टवेयर (Digitally Enabled Seed System Software) विकास गरी बीउ उत्पादन तथा प्रयोगमा प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउन आधार तयार गरिएको छ। स्थानीय रैथाने जातहरूको अभिलेखीकरणको लागि सहजीकरण गरिएको छ।

(घ) विषादी व्यवस्थापन तथा आयात निर्यात नियमन

केन्द्र तथा मातहतका क्वारेन्टाइन कार्यालयहरू मार्फत जम्मा ५ हजार ८ सय ५२ बिरुवा स्वस्थता प्रमाणपत्र र ६५ हजार १ सय ७७ आयात इजाजतपत्र जारी भई आयात निर्यात सहजीकरणमा सहयोग पुगेको छ। विश्व बैंकको सहकार्यमा नेपाल राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली मार्फत क्वारेन्टाइन प्रक्रियाको सुरुवात भएको छ। १ हजार २ सय ८१ विषादी खुद्रा बिक्रेता इजाजतपत्र नवीकरण, ६ सय ९० वटा विषादी पञ्जीकरण तथा नवीकरण तथा विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन प्रमाणपत्र १ सय ६८ वटा जारी भई विषादी नियमन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग पुगेको छ।

(ङ) चिया उत्पादकहरूको लागि ट्रेडमार्क प्रयोगको सुरुवात

करिब १ सय ५७ वर्षको लामो चियाको इतिहासमा पहिलो पटक नेपाली अर्थोडक्स चियाले ट्रेडमार्क पाएको छ।

(च) प्रमुख बालीहरूको न्यूनतम समर्थन मूल्य

कृषकहरूको उत्पादन लागतबमोजिम प्रतिफल दिन तथा कृषि व्यवसायप्रति उत्प्रेरित गरी कृषकहरूको उत्पादनको उचित मूल्य प्राप्तिको सुनिश्चितताका लागि धान, गहुँ, कफी र उखुको न्यूनतम समर्थन मूल्य तोकिएको छ। बाली लगाउनुपूर्व नै धान तथा उखु बालीको न्यूनतम समर्थन मूल्य तोकी मोटा धानको प्रति क्वीन्टल २ हजार ७ सय ३५ रुपैयाँ, मध्यम धानको प्रति क्वीन्टल २ हजार ८ सय ८५ रुपैयाँ र उखुको प्रति क्वीन्टल ५ सय ४४ रुपैयाँ ३३ पैसा कायम गरिएको छ। न्यूनतम समर्थन मूल्यको कार्यान्वयनको लागि सहकारी मार्फत धान खरिदको कार्य सुरुवात गरिएको छ।

(छ) डिजिटल माटोको नक्सा सार्वजनिकीकरण

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् र अन्तर्राष्ट्रिय मकै तथा गहुँ सुधार केन्द्र (CIMMYT) को सहकार्यमा डिजिटल माटो नक्साको वेब पोर्टल (Web portal of digital soil map) तयार गरिएको छ। जसबाट माटोमा भएको अम्लीयपना, जैविक पदार्थ, नाइट्रोजन, फोस्फरस, पोटासियम लगायत अन्य सूक्ष्म पोषक तत्त्वको बारेमा सहजै जानकारी प्राप्त गर्न सहयोग पुग्दछ।

(ज) किसान सूचीकरण

स्थानीय तहको सहकार्यमा किसानहरू सूचीकृत गर्ने कार्यको लागि सफ्टवेयर निर्माण गरी केन्द्रीय र प्रादेशिक अभिमुखीकरण सम्पन्न भई कृषक सूचीकरण प्रारम्भ भएको छ।

(झ) कृषि अनुसन्धान, विकास र प्रविधि विस्तार

धानको ३, मकैको १, गहुँको १० र फापरको २ जातहरू उन्मोचन भएको छ। उखुको ३ जातहरू पञ्जीकरण गरिएको छ। मकै बालीमा अमेरिकन फौजी कीराको नियन्त्रणका लागि एक वातवरणमैत्री व्यवस्थापन प्रविधि र गोलभेंडाको टूटा व्यवस्थापन प्रविधि विकास गरिएको छ। विभिन्न ४५ बालीका ५ सय २७ स्थानीय जातहरूका बीउलाई सुरक्षित रूपमा मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन संरक्षण कक्षमा राखिएको छ। विभिन्न बालीका १ हजार ३.६२ मेट्रिक टन स्रोत बीउ तथा पूर्व मूल बीउ आलु ९४ हजार २ सय ६२ वटा,

फलफूलको बिरुवा १ लाख ४३ हजार ६ सय ५७ र तरकारी बेर्ना ८ लाख ८० हजार ५ सय ९४, बङ्गुरको पाठापाठी ५ सय ८९, बाख्राको पाठापाठी ५ सय ५३ र माछाभुरा २ करोड ५१ लाख ४५ हजार ३ सय ६८ उत्पादन भई वितरण गरिएको छ।

(ञ) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गत देशैभरि १६ सुपरजोन र १ सय ६ जोन मार्फत ७७ जिल्लामा जमिन र बाली चक्लाबन्दी तथा आधुनिकीकरणको कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। चक्लाबन्दी मार्फत व्यावसायिक खेतीको सुरुवात भएको छ। कृषि यान्त्रिकीकरण र आधुनिकीकरणलाई टेवा पुऱ्याउनको लागि ७२ कस्टम हायरिंग सेन्टर, ३० पोष्ट हार्भेष्ट सेन्टर, ५ कृषि उपज भण्डारण घर र ८ साना तथा मझौला प्रशोधन उद्योग निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ। डडेल्धुरामा प्राङगारिक मल कारखाना स्थापना गरिएको छ। पढ्दै कमाउँदै अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्न ८० वटा प्राविधिक शिक्षालयको साझेदारीमा व्यावसायिक उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। २ सय ५४ जना कृषि स्नातक विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न जोन र सुपरजोन कार्यालयमा कृषि इन्टर्नको रूपमा खटाइएको छ। फलफूल दशक कार्यक्रम र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना मार्फत करीब १५ सय हेक्टर क्षेत्रफलमा फलफूल खेती विस्तार गरिएको छ। कृषितर्फ नयाँ पकेट ५ सय ६५ र ब्लक ६ सय १५ एवं पशुपन्छीतर्फ नयाँ पकेट २ सय ४३ र ब्लक ५० छनोट भई कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ।

(ट) खाद्य गुणस्तर सुधार र नियमन

केन्द्रीय खाद्य प्रयोगशालाले १ सय १ वटा सूक्ष्म जैविक विश्लेषण र रासायनिक विश्लेषण पारामिटरहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता (एक्रिडिटेशन) प्राप्त गरेको छ। भारत सरकारको द फुड सेफ्टी एण्ड स्टयाण्डर्ड अथोरिटी अफ इन्डिया (The Food Safety and Standards Authority of India:FSSAI) र खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागबीचको समझदारी पत्र (MOU) बमोजिम कृषिजन्य खाद्य पदार्थ भारत निर्यातका लागि मान्यता प्राप्त विश्लेषण प्रतिवेदन जारी भएको छ। द फुड सेफ्टी एण्ड स्टयाण्डर्ड अथोरिटी अफ इन्डिया (FSSAI) सँग भएको MOU अनुरूप प्रयोगशाला एक्रिडिटेसन (Accreditation) क्षेत्र विस्तार भएको छ। खाद्य तथा दानातर्फ २१ हजार ८८ वटा नमुना सङ्कलन तथा विश्लेषण गरिएको र २२ हजार १ सय ८७ वटा आयात अनुमति जारी गरिएको छ। खाद्य आयात निर्यात गुणस्तर प्रमाणीकरण कार्यलाई अनलाइन सेवा मार्फत सहजीकरण गर्न भन्सार विभागसँगको सहकार्यमा नेपाल एकद्वार प्रणालीमा आबद्ध भएको छ।

(ठ) बजार प्रवर्द्धन

कालिमाटी तरकारी तथा फलफूल बजार विकास समितिमा पहिलो पटक कृषकको लागि स्टल उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिएको छ। साथै, किसानहरूको बजारमा पहुँच बढाउन तत्कालका लागि १२ वटा स्टललाई अक्सन होल्डिङ्ग यार्ड (Auction/Holding Yard) को रूपमा विकास गरिएको छ। बजार क्षेत्रभित्रको कारोबारमा भुक्तानीको लागि क्विक रेस्पोन्स कोड स्क्यान (QR Code Scan) सुरुवात गरिएको छ।

(ड) उखु किसानको वक्यौता रकम भुक्तानीमा सहजीकरण

विनियोजित कुल रु. ९७ करोड १८ लाख २३ हजार १ सय ९० मध्ये जिल्लाको कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय मार्फत २०७८ असार मसान्तसम्म रु. ९४ करोड ४० लाख ४८ हजार १सय (९७.१४ %) अनुदान रकम कृषकलाई भुक्तानी गरिएको छ। नेपाली उखु उत्पादक कृषकहरूलाई उत्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान व्यवस्थित तरिकाले उपलब्ध गराउने पद्धति स्थापित गरिएको छ।

(ढ) कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण

हरेक हप्ताको सातै दिन साँझ ६:४० देखि ६:५५ बजेसम्म रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनबाट जानकारीमूलक र सूचनामूलक कृषि कार्यक्रमहरू प्रसारण गरिएको छ। कृषिसम्बन्धी विभिन्न प्रकाशनहरू कृषि डायरी तथा कृषि द्वैमासिक पत्रिका प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूमा वितरण गरिएको छ। नेपाल टेलिकमसँगको सहकार्यमा २२ हजार व्यावसायिक कृषकहरूमा २ लाख ५५ हजार ६ सय ७६ वटा मोबाइल एसएमएसमार्फत सूचना प्रवाह गरिएको छ। किसान कल सेन्टर मार्फत १ हजार ७ सय ९७ कृषकहरूको समस्या सम्बोधन गरिएको छ।

(ण) कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकीकरण प्रवर्द्धन

संघअन्तर्गत रहेका कृषि उपज थोक बजारहरूमध्ये कावासोतीमा निर्माणधीन ११ कोठा भएको बजार सेड निर्माण गरी स्तरोन्नति गरिएको छ। कागेश्वरी मनोहरा नगरपालिका, बुढानीलकण्ठ नगरपालिका र रौतहटको कटहरियामा कृषि उपज बजारस्थल निर्माणको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। देशका ५८ स्थानीय तहहरूमा विभिन्नस्तरका कृषि उपज बजारहरू स्थापना भएका छन्। डिप ट्युववेल जडान, पम्प हाउस, विद्युतीकरण,

विद्युतीय पम्प जडान, भूमिगत नाला निर्माण गरी करिव ४ सय हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा विस्तार गरिएको छ।

(त) खाद्य सम्प्रभुता

खाद्य अधिकार तथा सम्प्रभुतासम्बन्धी ऐन, २०७५ कार्यान्वयनमा रहेको छ। ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउन नियमावलीको मस्यौदा तयार गरिएको छ।

(५) पशुपन्छी विकास

पशुपन्छी विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भरता

नेपाल पशुपन्छीजन्य उत्पादनः कुखुराको अण्डा, मासु र धुलो दूधमा आत्मनिर्भर भएको छ। दूध ढुवानी साधनको लोगो सार्वजनिकीकरण गरिएको छ। जसले गर्दा त्यस्ता साधनहरू एम्बुलेन्स सरह चल्न पाउने भएका छन। नेपाल दुग्ध विकास संस्थानबाट जापानमा घ्यू निर्यात सुरुवात भई हालसम्म करिव ५० हजार लिटर घ्यू निर्यात गरिएको छ। डेरी ह्वाइटनरको व्यावसायिक उत्पादन गरी विक्री वितरण सुरु गरिएको छ।

(ख) पशु स्वास्थ्य नियमन तथा पशु नश्ल सुधार

आकस्मिक रोग नियन्त्रणका लागि पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरूमा पि.पि.आर., रेबिज एवं खोरेत खोप उपलब्ध गराई भ्याक्सिन बैंक व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याइएको छ। पशुपन्छीहरूमा महामारीको रूपमा देखापर्ने संक्रामक रोगहरूको सम्भावित संक्रमणबाट कृषकहरूलाई हुने ठूलो आर्थिक क्षतिबाट जोगाउन तथा मानव स्वास्थ्य समेतको संरक्षण गर्न ९ प्रकारका ४ करोड ४५ लाख मात्रा खोप उत्पादन र प्रयोग, १८ हजार ४ सय ७१ पशुपन्छीको उपचार तथा ५ सय ८५ औषधि खोपको गुणस्तर परीक्षण सम्पन्न गरी महामारी रोग रोकथाममा टेवा पुऱ्याइएको छ। पशुपन्छीमा प्रयोग हुने औषधिको दूध र मासुमा रेसिड्युको गुणस्तर परीक्षण गरिएको छ। पशु नश्ल सुधारको लागि २ लाख ६६ हजार लिटर तरल नाइट्रोजन र ८ लाख ११ हजार डोज जमेको वीर्य उत्पादन तथा वितरण गर्नुका साथै ६७ जिल्लामा ६ लाख ८० हजार पशुमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा विस्तार गरिएको छ।

(ग) पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन

हाई पर्फमेन्स लिक्वीड क्रोम्याटोग्राफि (High Performance liquid Chromatography: HPLC) विधिद्वारा दाना तथा कच्चा पदार्थहरूमा एफ्लेटक्सिन बी१, बी२, जी१ र जी २ (Aflatoxin B1, B2, G1 र G2) को परीक्षण सुरु गरी २ सय नमुनाको परीक्षण गरिएको छ। घुम्ती प्रयोगशालामार्फत कृषक/व्यवसायीहरूको घरदैलोमा ६ सय ४६ वटा पशुपन्छीको दानाको नमुना सङ्कलन तथा गुणस्तर परीक्षण गरिएको छ। बीउको उत्पादन तथा वितरणमा सहजताका लागि ९२ हजार सेट वहुवर्षीय तथा वर्षे घाँसको बेर्ना र १३ मेट्रिक टन वहुवर्षीय घाँसको बीउ उत्पादन तथा वितरण भएको छ।

(घ) मत्स्य उत्पादन प्रवर्द्धन

माछाको व्यावसायिक खेतीका लागि ३ करोड ६३ लाख २५ हजार र प्रजननका लागि शुद्ध नश्लका ७२.०६ लाख माछा भुरा (फ्राइ) तथा ४१.१७ हजार सौन्दर्य माछा उत्पादन तथा वितरण गरिएको छ।

(ङ) कृषि तथा पशुपन्छी बीमा

कृषि तथा पशुपन्छीको व्यवसायीकरणमा वृद्धिका लागि कृषि तथा पशुपन्छी बीमा कार्यक्रमलाई विस्तार गरिएको छ। यस क्रममा बाली तथा पशुपन्छी बीमा प्रिमियम स्वरूप करीब रु. १ अर्ब २९ करोड ६७ लाख कृषकहरूलाई अनुदान प्रदान गरिएको छ।

२.२.६ विकाससम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (च) ले विकाससम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) क्षेत्रीय सन्तुलन सहितको समावेशी आर्थिक विकासका लागि क्षेत्रीय विकासको योजनाअन्तर्गत दिगो सामाजिक आर्थिक विकासका रणनीति र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी समन्वयात्मक तवरले कार्यान्वयन गर्ने,

(२) विकासका दृष्टिले पछाडि परेका क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिँदै सन्तुलित, वातावरण अनुकूल, गुणस्तरीय तथा दिगो रूपमा भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने,

(३) विकास निर्माणको प्रक्रियामा जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,

(४) वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान एवं विज्ञान र प्रविधिको आविष्कार, उन्नयन र विकासमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने तथा वैज्ञानिक, प्राविधिक, बौद्धिक र विशिष्ट प्रतिभाहरूको संरक्षण गर्ने,

(५) राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार सूचना प्रविधिको विकास र विस्तार गरी त्यसमा सर्वसाधारण जनताको सहज र सरल पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा राष्ट्रिय विकासमा सूचना प्रविधिको उच्चतम उपयोग गर्ने,

(६) विकासको प्रतिफल वितरणमा विपन्न नागरिकलाई प्राथमिकता दिँदै आम जनताले न्यायोचित रूपमा पाउने व्यवस्था गर्ने,

(७) एकीकृत राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास गरी नागरिकका सबै प्रकारका सूचना र विवरणहरू एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन गर्ने तथा यसलाई राज्यबाट उपलब्ध हुने सेवा, सुविधा र राष्ट्रिय विकास योजनासँग आबद्ध गर्ने,

(८) जनसाङ्ख्यिक तथ्याङ्कलाई अद्यावधिक गर्दै राष्ट्रिय विकास योजनासँग आबद्ध गर्ने।

विकाससम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयन सम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

नेपालको संविधानमा व्यवस्था गरिएको विकाससम्बन्धी नीति कार्यान्वयनको लागि विकास योजना र समावेशी आर्थिक विकास, आयोजना व्यवस्थापनमा सुधार, भौतिक पूर्वाधार विकास, शहरी विकास, स्थानीय पूर्वाधार विकास, तराई मधेश समृद्धि कार्यक्रम, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रको विकास, सूचना प्रविधिको विकास, राष्ट्रिय परिचयपत्र र व्यक्तिगत घटना दर्ता व्यवस्थापन र जनसाङ्ख्यिक तथ्याङ्क विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा सम्पादित कार्य र हासिल भएका उपलब्धिहरू देहायबमोजिम रहेका छन्।

(१) विकास योजना र समावेशी आर्थिक विकास

विकास योजना र समावेशी आर्थिक विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

जग्गा अधिग्रहण तथा मुआब्जा निर्धारणसम्बन्धी एकीकृत राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गरिएको छ। प्रादेशिक एवं स्थानीय सडक निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७ स्वीकृत भई कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि स्थानीय पूर्वाधार विकास आयोजना कार्यालय स्थापना गरिएको छ। क्षेत्रीय तथा प्रादेशिक सन्तुलन सहितको शहरी विकासका लागि शहरी विकास नीति तयार गरिएको छ।

(ख) पन्ध्रौं योजना

"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को राष्ट्रिय आकाङ्क्षालाई मूल आधार मानी वि.सं. २०७९ सम्म अति कम विकसित मुलुकबाट स्तरोन्नति हुने, वि.सं. २०८७ सम्म दिगो विकास लक्ष्यको प्राप्तिसँगै उच्च मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने तथा वि.सं. २१०० सम्ममा समुन्नत मुलुकको रूपमा स्थापित हुने लक्ष्यका साथ दीर्घकालीन सोच सहितको पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) को विस्तृत दस्तावेज स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ।

(ग) दिगो विकास लक्ष्य र अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति

सन् २०३० सम्ममा हासिल गर्नुपर्ने दिगो विकासका लक्ष्यअन्तर्गत विभिन्न १७ वटा लक्ष्य तथा त्यस अन्तर्गतका परिमाणात्मक लक्ष्य र विश्वव्यापी सूचकमा सन् २०२० मा दोस्रो स्वैच्छिक राष्ट्रिय प्रतिवेदन तयार गरी संयुक्त राष्ट्रसंघको उच्चस्तरीय राजनीतिक आयोगमा प्रस्तुत गरिएको छ। दिगो विकास लक्ष्य प्रगति प्रतिवेदन तथा दिगो विकास स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिका तयार गरी सार्वजनिकीकरण गर्नुका साथै दिगो विकास लक्ष्य १६+ सम्बन्धी प्रतिवेदन प्रकाशित गरिएको छ। दिगो विकास लक्ष्य कोडिङ्ग निर्देशिकाको मस्यौदा समेत तयार भएको छ।

अति कम विकसित राष्ट्रबाट स्तरोन्नति सम्बन्धमा नेपाल सरकारको तर्फबाट धारणा पेश भई सन् २०२६ मा नेपाल अतिकमविकसित राष्ट्रबाट स्तरोन्नति हुन संयुक्त राष्ट्रसंघको आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्बाट सिफारिश भएको छ।

(२) आयोजना व्यवस्थापनमा सुधार

आयोजना व्यवस्थापनमा सुधारका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

आयोजनामा विना स्रोतको ठूलो आर्थिक दायित्व सिर्जना गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्दै निर्दिष्ट समय, लागत र गुणस्तरमा सम्पन्न गर्न ठूला आयोजनाहरूको बहुवर्षीय खरिद प्रक्रियाको समुचित व्यवस्थापनका लागि निश्चित आधार तथा मापदण्डसहितको आयोजनाको बहुवर्षीय ठेक्कासम्बन्धी (पहिलो संशोधन) मापदण्ड, २०७७ कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(ख) आयोजना बैंक

राष्ट्रिय आयोजना बैंक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (National Project Bank Management Information System) लाई स्तरोन्नति गरी आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा करिब ७ हजार आयोजना प्रविष्टि गरिएको छ। त्यसैगरी, प्रदेशभित्र सञ्चालन हुने गरी प्रदेश आयोजना बैंक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (Province Project Bank Management Information System) तयार भएको छ। यसबाट आयोजनाको वित्तीय अनुशासन कायम गर्न सहयोग पुगेको छ।

(ग) मध्यमकालीन खर्च संरचना

पन्ध्रौं योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्न र कोभिड-१९ को विश्वव्यापी महामारीबाट परेको असर तथा प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्दै मानवीय एवं सामाजिक पक्षलाई सुदृढ बनाउने तथा समग्र अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान गर्ने लक्ष्यका साथ आगामी तीन वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना (आ.व. २०७८/७९-२०८०/८१) कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(घ) स्रोत व्यवस्थापन

विगतदेखि निर्माण आरम्भ भएका तर स्रोतको न्यूनताले गर्दा सम्पन्न हुन नसकेका अधुरा आयोजनाहरूलाई सम्पन्न गर्ने प्रयोजनको लागि बजेट विनियोजन गरी आवश्यकता, कार्यप्रगति र स्रोतको उपलब्धताका आधारमा निकासा दिने गरिएको छ।

(ङ) कार्यसम्पादन करार

आयोजना प्रमुख र अन्य जिम्मेवार पदाधिकारीहरूसँग नतिजा सूचकमा आधारित भई कार्यसम्पादन करार गर्ने व्यवस्थालाई लागू गरिएको छ।

(च) अनुगमन/मूल्याङ्कन

नेपाल सरकारबाट सञ्चालित विभिन्न १० वटा कार्यक्रम/आयोजनाहरू छनौट गरी आन्तरिक मूल्याङ्कन गरिएको छ। सुनसरी मोरङ्ग सिँचाइ आयोजना र निःशुल्क स्वास्थ्य औषधि वितरण कार्यक्रमको तेस्रो पक्ष मूल्याङ्कन सम्पन्न भएको छ। मन्त्रालयहरूबाट भइरहेको कार्य प्रगतिको एकीकृत विद्युतीय अनुगमन प्रणाली मार्फत प्रतिवेदन तथा अनुगमन गरिएको छ।

(३) भौतिक पूर्वाधार विकास

भौतिक पूर्वाधार विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

नेपाल पानीजहाज (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) सम्बन्धी ऐन, २०७६ को मस्यौदा तयार भएको छ।

(ख) सडक विस्तार र स्तरोन्नति

सडक सञ्जाल विस्तार र स्तरोन्नतिलाई उच्च प्राथमिकतामा राखिएको छ। १ हजार १ सय ९० कि.मि. थप सडक कालोपत्रे स्तरमा स्तरोन्नति भएको साथै ५ सय ७ कि.मि. कालोपत्रे सडक पुनः निर्माण तथा पुनःस्थापना, ४ सय ७२ कि.मि. नयाँ ट्र्याक निर्माण र ७ सय ३९ कि.मि. सडक खण्डास्मित स्तरमा स्तरोन्नति सम्पन्न भएको छ। त्यसैगरी १ सय ९२ वटा पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। नियमित र पटके रूपमा ७ हजार १ सय ८७ कि.मि. र ४ सय २४ कि.मि. सडकको आवधिक मर्मत कार्य सम्पन्न भएको छ। काठमाण्डौं उपत्यकास्थित चक्रपथको ग्वार्को, सातदोबाटो र एकान्तकुना चोकमा फ्लाई ओभर डिजाइन कार्य भैरहेकोमा ग्वार्को चोकको लागि बोलपत्र आह्वान भएको र बाँकीको हकमा डिजाइन अन्तिम चरणमा रहेको छ। बुटवलको सिद्धबाबा सुरुङ्गमार्ग निर्माणको लागि इञ्जिनियरिङ्ग प्रोक्युरमेन्ट एण्ड कन्स्ट्रक्सन ढाँचा (EPC Model) बाट ठेक्का आह्वान भएको छ। अविरल वर्षाले राष्ट्रिय राजमार्गमा बाढी, पहिरोको कारण सवारी आवागमनमा हुनसक्ने अवरोधलाई मध्यनजर गरी सामान्य अवस्थामा ३० मिनेटभित्र अवरोध सिर्जना भएको स्थानमा पुगी ४ घण्टाभित्र यातायात सञ्चालन सुचारु गर्ने उद्देश्यका साथ १ सय ९८ स्थानहरूमा मेसिनहरूको आवश्यक व्यवस्था मिलाइएको छ।

(ग) काठमाण्डौं-तराई/मधेश द्रुतमार्ग

अनुसन्धान/परामर्श, आयोजना व्यवस्थापन, विस्तृत सर्वेक्षण, डिजाइन तथा सुपरिवेक्षण कार्यको लागि अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाता छनौट भई कार्य प्रारम्भ भएको छ। प्याकेज १ र प्याकेज २ को ठेक्का सम्झौता सम्पन्न भई मोबिलाइजेशन सहित कार्य प्रारम्भ भएको छ। ४ कि.मि. ढुङ्गा, माटो कटिङ्ग तथा फिलिङ्गको कार्य सम्पन्न गरिएको छ। १ हजार १३ रुख कटान सम्पन्न गरी २ लाख ४९ हजार १ सय ६६ वटा विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरू वृक्षारोपण एवं संरक्षण गरिएको छ। ३ सय ८० रोपनी जग्गाको मुआब्जा वितरण गरिएको छ।

(घ) कालीगण्डकी करिडोर (रिडी -मालढुङ्गा)

यस खण्डमा थप १०.३६ कि.मि. निर्माण कार्य सम्पन्न गरिएको छ।

(ङ) कर्णाली करिडोर

यो सडकको खुलालु-लैफु-सिमिकोट खण्डमा थप ३.७५ कि.मि. ट्र्याक तथा २ वटा बेलीबृज जडान कार्य सम्पन्न गरिएको छ।

(च) बेनीघाट-आरुघाट-लार्के भञ्ज्याङ्ग सडक

यो सडकको १.५ कि.मि ट्र्याक निर्माण र ६ कि.मि. ट्र्याक स्तरोन्नति गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ।

(छ) खाँदबारी-किमाथांका सडक

यो सडकको च्याम्ताङ्ग-घोडघप्पा खण्डमा ट्र्याक निर्माणका लागि १४ कि.मि. सर्भे सम्पन्न भएको छ। सर्भे डिजाइन पश्चात् सडकको लम्बाइ १०.५१ कि.मि. कायम भएको छ। च्याम्ताङ्ग र छुम्सुरमा क्याम्प निर्माण भएको तथा ट्र्याक निर्माण कार्यअन्तर्गत ०.५ कि.मि. ट्र्याक निर्माण सम्पन्न भएको छ।

(ज) दार्चुला-टिंकर सडक खण्ड निर्माण आयोजना

यो आयोजनाको ८७ कि.मि. सर्भे कार्य सम्पन्न भई सर्भे डिजाइन पश्चात् सडकको लम्बाइ ७४.२ कि.मि. कायम भएको र सुनसेरा र दुम्लिङ्गमा क्याम्प निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ।

(झ) जल यातायात

कर्णाली नदीको खक्रौलादेखि खिम्डीसम्म ११५ कि.मि., कालिगण्डकी नदीको देवघाटदेखि राम्दीसम्म ९५ कि.मि., कोशी नदीको चतरादेखि तुम्लिङ्गटारसम्म ७५ कि.मि. र नारायणी नदीको गण्डकदेखि देवघाटसम्म ८५ कि.मि. क्षेत्रमा जल यातायात तथा पानीजहाज सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन कार्य भैरहेको छ।

(ञ) रेल यातायात

यस आर्थिक वर्षमा पूर्व पश्चिम रेलमार्गको १७ कि.मि. रेल्वे ट्र्याकसहित कुल ४९ कि.मि. रेल्वे ट्र्याक निर्माण भएको छ। त्यसैगरी कुल ३ वटा रेल्वे पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। रेलमार्ग निर्माणको लागि विभिन्न जिल्लाहरूमा १५ विगाहा जग्गा अधिग्रहण गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ। इनरुवा-काँकडभिट्टा रेलमार्ग खण्डअन्तर्गत झापा, मोरङ्ग र सुनसरी

जिल्लाभित्र पर्ने १ सय ६ कि. मि. रेलमार्गको क्षेत्रमा जग्गा अधिग्रहण कार्यको लागि जग्गा प्राप्तिको सूचना प्रकाशन गरी मूल्यांकन अन्तिम चरणमा पुगेको छ।

(४) शहरी विकास

शहरी विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) काठमाण्डौं उपत्यका विकास

काठमाण्डौको बुढानीलकण्ठ नगरपालिका खैरो पुलदेखि काठमाण्डौं महानगरपालिकाको बाग्मती दोभानसम्म धोबीखोलाको दुवै किनारामा लिङ्क रोड तथा ढल निर्माण गरी बाग्मती नदीलाई स्वच्छ र सफा राख्न सहयोग पुर्‍याउनुका साथै मध्य काठमाण्डौदेखि उत्तर काठमाण्डौसम्मको आवागमनमा सहजता ल्याउने उद्देश्यले धोबीखोला सुधार आयोजना सञ्चालनमा आएको छ। बाग्मती नदी र यसका सहायक नदीहरूलाई फोहोरमुक्त बनाई अतिक्रमणबाट जोगाउन र बाग्मती सभ्यताको पुन:स्थापनाको लागि बाग्मती नदी सफाइ अभियानलाई निरन्तरता दिइएको छ। काठमाण्डौ उपत्यकाको सभ्यताको रूपमा रहेका बाग्मती, मनोहरा, इक्षुमती, रूद्रमती, विष्णुमती, हनुमन्ते र नख्खुखोला लगायतका नदीहरू ढल र प्रदूषणमुक्त बनाउन स्वच्छ वातावरण प्रवर्द्धन र सौन्दर्यीकरणको कार्य भइरहेको छ।

(ख) शहरी वातावरण सुधार

एसियाली विकास बैंकको सहयोगमा आ.व. २०६७/६८ देखि सुरु भएको मझौला शहर एकीकृत शहरी वातावरण सुधार आयोजना सम्पन्न भएको छ। आगामी २० वर्ष अवधिलाई धान्न सक्ने गरी वीरगञ्जमा एकीकृत फोहरमैला व्यवस्थापन केन्द्रको निर्माण सम्पन्न भएको छ। एसियाली विकास बैंककै सहयोगमा आ.व. २०६९/७० देखि सुरु भएको एकीकृत शहरी विकास आयोजना सम्पन्न भएको छ। आगामी २० वर्ष अवधिलाई धान्न सक्नेगरी नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिकामा एकीकृत फोहरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा आएको छ।

(ग) सभा हल तथा भवन निर्माण

काठमाण्डौको गोदावरीमा ३ हजार व्यक्ति क्षमताको सम्मेलन केन्द्र निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। भरतपुर सभाहलको जगको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। दमक भ्यू टावरको ४० प्रतिशत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ भने बुटवल अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र लगायत अन्य २६ वटा सभाहलहरू निर्माणाधीन रहेका छन्। सङ्घीय संसद भवन निर्माण कार्यको

३२.५ प्रतिशत, प्रधानमन्त्री सरकारी आवास निर्माण कार्यको ८२ प्रतिशत, प्रदेश प्रमुख तथा मुख्यमन्त्रीका लागि आवास तथा सम्पर्क कार्यालय निर्माण कार्यको ५८ प्रतिशत र मन्त्री आवासको निर्माण कार्यको ६२ प्रतिशत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। राजकीय अतिथि गृह निर्माण कार्यको डिजाइन कार्य सम्पन्न भएको छ।

(५) स्थानीय पूर्वाधार विकास

आर्थिक, सामाजिक रूपले पछाडि परेका तराई-मधेशका तोकिएका जात/जातिहरूका लागि ६१ वटा सीपममूलक तालिम तथा आय आर्जन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। ग्रामीण सडक सञ्जाल सुधार आयोजनाबाट सडक क्षेत्रका प्रभावित तथा विपन्न समुदायका १ सय ६५ जनालाई सीपमूलक तालिम प्रदान गरिएको छ। आदिवासी जनजातिहरूको परम्परागत पेशा व्यवसायको प्रवर्द्धनको लागि रोजगारमूलक सीप विकास तथा उद्यमशीलता तालिम कार्यक्रमअन्तर्गत धनुषा, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, काठमाण्डौ र रोल्पा जिल्लाका विभिन्न आदिवासी जनजातिहरूको परम्परागत पेशा व्यवसाय प्रवर्द्धनसँग सम्बन्धित तालिमहरू सञ्चालन गरिएको छ। स्थानीय पूर्वाधार विकाससम्बन्धी आयोजना तथा कार्यक्रमबाट कुल २९ लाख श्रमदिन रोजगारी सिर्जना भएको छ। यस आ. व. मा स्थानीय पूर्वाधार विकास कार्यक्रमअन्तर्गत देहायबमोजिम उपलब्धि हासिल भएको छ।

तालिका नं. १०:स्थानीय पूर्वाधार विकास

विवरण	एकाइ	लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत	कैफियत
झोलुङ्गे पुल निर्माण सम्पन्न गर्ने	वटा	६००	६२१	१०३.५	
झोलुङ्गे पुलहरूको DPR तयार गर्ने	वटा	८००	८१५	१०२	
सडक पुल निर्माण गर्ने	वटा	३०	३२	१०६.६६	
सडक कालोपत्रे गर्ने	कि.मि.	१५०	१३३.३६	८९	
सडक चौडा विस्तार तथा मोड सुधार गर्ने	कि.मि.	१००	१३६.९७	१३७	
खानेपानी योजना निर्माण सम्पन्न गर्ने	वटा	१५०	२०६	१३७	१,१०,००० जना लाभान्वित
सिंचाई तथा बहुपयोगी योजना सम्पन्न गर्ने	वटा	२५	६८	२७२	२२,२३७ जना लाभान्वित

विवरण	एकाइ	लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत	कैफियत
विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी तथा सार्वजनिक स्थानमा संस्थागत शौचालय निर्माण गर्ने	बटा	२८	५८	२०७	
स्थानीय तहको क्रमागत प्रशासकीय भवन निर्माण सम्पन्न गर्ने	वटा	२९	२९	१००	
स्थानीय तहको नयाँ प्रशासकीय भवन निर्माण सुरु गर्ने	वटा	४३	१७४	४०५	
मुगु-हुम्ला लिंक सडकको २७.५ कि.मि. सडक खण्डमध्ये सडक सारभूत रूपमा निर्माण सम्पन्न गर्ने	कि. मि.	१२.५	१२.५	१००	
नयाँ १,००० कि.मि. सडकको DPR तयार गर्ने	कि. मि.	१,०००	Draft DPR Report तयारः ८२७		इन्जिनियरिङ् सर्भे सम्पन्न १,४७३
समावेशी भवनको सम्पूर्ण निर्माण कार्यमध्ये स्ट्रक्चरको काम सम्पन्न गर्ने	प्रतिशत	१००	४७		
दार्चुलाको ब्यास गाउँपालिका १ छाङरूबाट वडा नं. २ दुम्लिङ्सम्मको घोडेटो बाटो निर्माण गर्ने	प्रतिशत	१००	ठेक्का सम्झौता भएको		

(स्रोतः सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय)

(६) तराई मधेश समृद्धि कार्यक्रम

तराई मधेशका मानव विकास सूचकाङ्कमा तुलनात्मक रूपमा पछाडि परेका स्थानीय तहहरूमा भौतिक पूर्वाधार लगायत विकासका कार्यक्रमहरू सघन र एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिएका छन्। यस क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक रूपान्तरण गर्न एवं जनताको सार्वजनिक सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गरी जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनका लागि सञ्चालित तराई मधेश समृद्धि कार्यक्रमबाट यस अवधिमा देहाय बमोजिम प्रगति हासिल भएको छ।

तालिका नं. ११: तराई मधेश समृद्धि कार्यक्रम

क्र.स.	क्रियाकलाप	भौतिक उपलब्धि	प्रगति प्रतिशत
१	सामूहिक आवास भवन निर्माण	३ सय ६४ घर/वटा	९५
२	साना सडक स्तरोन्नति	२३.६ कि.मि.	९६
३	सामुदायिक पूर्वाधार	२ सय ३७ वटा/तल्ला	९२
४	कृषि विकास	१८ वटा	९०
५	खानेपानी तथा सरसफाइ	११ वटा	८५
६	सिँचाइ तथा नदी नियन्त्रण	४.२ कि.मि	९३
७	विपद् जोखिम न्यूनीकरण पूर्वाधार निर्माण	५ वटा	लक्ष्यको १०० प्रतिशत

(स्रोतः सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय)

(७) अध्ययन अनुसन्धान एवं विज्ञान र प्रविधिको विकास

अध्ययन अनुसन्धान एवं विज्ञान र प्रविधिको विकासको क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

राष्ट्रिय विज्ञान तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६ मा व्यवस्था भए बमोजिम राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि विकास तथा समन्वय परिषद् गठन गरी कार्य अघि बढाइएको छ। परिषद्बाट राष्ट्रिय विज्ञान, प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६, रणनीतिक कार्यान्वयन कार्ययोजना स्वीकृत गरिएको छ। नेपालमा विज्ञान, प्रविधि र नवप्रवर्तनको क्षेत्रमा भएका अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नवप्रवर्तनको आधारभूत प्रतिवेदन (Baseline Report) तयार पारिएको छ। राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयकको मस्यौदा तयार भएको छ। राष्ट्रिय अनुसन्धान नीति, २०७७ तयार गरिएको छ।

(ख) नमूना परीक्षण

धनगढी कार्यालयबाट विधि विज्ञानसँग सम्बन्धित २ सय २६ केसका ५ सय ३० र बर्दीबास कार्यालयबाट ६५ केसका २ सय ५४ नमुनाहरूको परीक्षण गरी प्रेषण गरिएको छ। राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाबाट परीक्षणका लागि प्राप्त भएका ९ सय १८ केसका २ हजार ८ सय ६४ नमुनाहरूको परीक्षण सम्पन्न गरी प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायमा प्रेषण गरिएको छ।

(ग) निर्माणसम्बन्धी

राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको धनगढी कार्यालय र बर्दीबास कार्यालय सञ्चालनमा आएको छ। यी कार्यालयबाट विधि विज्ञानसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयको अनुसन्धान परीक्षण गरी न्याय सम्पादनको लागि कुनै पनि जीवित र निर्जीव वस्तु वा दसी अथवा भौतिक तथा रासायनिक चिजहरुको वैज्ञानिक परीक्षण प्रभावकारी हुनेछ। पारमाणविक अनुसन्धान केन्द्रको डिपिआर तयार गर्ने क्रममा परामर्शदाताबाट प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ। पाँचवटा प्रदेशमा विधि विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालनका लागि संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण समितिको प्रतिवेदन तयार भएको छ। वी. पी. कोइराला मेमोरियल प्लानेटोरियम तथा अब्जरभेटरी र विज्ञान संग्रहालय विकास समिति अन्तर्गत विज्ञान संग्रहालय पूर्ण क्षमतामा सञ्चालनमा ल्याउन उपकरणहरु जडान भइरहेको छ।

(घ) शैक्षिक तथा चेतनामूलक कार्यक्रम

जनमानसमा विज्ञान तथा प्रविधिको ज्ञान प्रवाह गर्नका लागि टेलिभिजनबाट निरन्तर रूपमा कार्यक्रम प्रसारण गरिएको छ। नगरकोटस्थित राष्ट्रिय बेधशालाबाट विभिन्न क्याम्पसका भौतिकशास्त्र विषयका १ सय ५० विद्यार्थीहरूले आकाशीय पिण्डहरूको अध्ययन अनुसन्धान गरेका छन्। अनुसन्धान, स्नातकोत्तर शोध तथा विद्यावारिधि शोधवृत्तिको लागि अनुदान प्रदान गरिएको छ। नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट कञ्चनपुर जिल्लाको सामुदायिक वनसँग सहकार्य गरी जडिबुटीहरु अश्वगन्धा र सर्पगन्धाको खेतीका लागि तालिम, नर्सरी स्थापना र खेतीसम्बन्धी पुस्तक तयार गरिएको छ।

(ङ) प्रविधि विकाससँग सम्बन्धित

उदीयमान प्रविधि (Nano Technology, Biotechnology) अन्तरिक्ष विज्ञानसम्बन्धी विश्वविद्यालयहरू तथा अनुसन्धान संस्थाहरूको सहकार्यमा उच्च मूल्यका वनस्पतिजन्य वस्तु उत्पादनको लागि प्रविधि विकासका कार्यहरू भइरहेका छन्। नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा

प्रतिष्ठानअन्तर्गत नेपालमा नानो स्याटलाइट प्रक्षेपण गर्ने कार्य भइरहेको छ। त्यसैगरी भूकम्प पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गरिने कार्यहरु सञ्चालनमा छन्। विज्ञानसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय Olympiad लगायत अन्य प्रतिस्पर्धामा नेपाल सहभागी हुँदै आइरहेको छ।

(च) विविध

च्याउका नयाँ डाटाहरू डाटावेसमा इन्ट्री, अद्यावधिक र च्याउको वर्कसप सम्पन्न भएको छ। विभिन्न स्थानको ढलको पानीको नमुनाहरू संकलन, भौतिक, रासायानिक र सूक्ष्म जैविक परीक्षण गरिएको छ। बागमती नदी सुन्दरीजलदेखि चोभारसम्म खोलाको पानीको जम्मा १३ नमूना संकलन र तीन पटक परीक्षण गरिएको छ। बजारमा उपलब्ध प्रशोधित पानीको विभिन्न ब्राण्डका बोटलको नमूना परीक्षण गरिएको छ। सातदोबाटो आवास क्षेत्रमा २४ घण्टासम्म निरन्तर रूपमा १.० माइक्रोन, २.५ माइक्रोन, १० माइक्रोन, Total Suspended Particles (TSP) वायु मापन गरिएको छ। प्रत्येक वर्ष आश्विन १ गते विज्ञान दिवसको अवसरमा विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा क्रियाशील संघसंस्था र प्रतिभाहरूलाई पुरस्कृत गर्दै आएको छ।

(छ) अध्ययन अनुसन्धान

कोभिड १९ ले नेपालको आर्थिक सामाजिक क्षेत्रमा पारेको असर तथा प्रभावसम्बन्धी अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार पारिएको छ। नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन २०२०, नेपालमा हिमाली दुर्गम क्षेत्रको जोखिमयुक्त ठाउँमा छरिएका समुदायहरूको पुनःस्थापनासम्बन्धी प्रतिवेदन तथा नेपालमा बहुआयामिक गरिबी (Multidimensional Poverty Index-MPI) सम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गरी प्रकाशित गरिएको छ।

(ट) सूचना प्रविधिको विकास र उपयोग

मध्यपहाडी लोकमार्ग र आसपासका जिल्ला सदरमुकामहरू जोड्ने गरी अप्टिकल फाइवर बिच्छ्याई सूचना महामार्ग (Information Highway) निर्माण गर्ने कार्यक्रम अनुसार प्रदेश नं. १, २ र बाग्मती प्रदेश खण्डमा १ हजार १ सय ६० किलोमिटर अप्टिकल फाइवर बिच्छ्याइएको छ। नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी मार्फत स्थानीय टलिफोन सेवालाई परिवर्तन गरी डिजिटल ट्रान्सफर्मेसन (Digital Transformation) को मेरुदण्डको रूपमा रहेको फाइबर टु द होम (Fiber to the Home) सेवा विस्तार गरिएको छ। हालसम्म ३ लाख १३ हजार ८ सय ५६ लाइन क्षमताको नेटवर्क जडान गरी १ लाख ९ हजार ७ सय २९ लाइन वितरण गरिएको छ। यो सेवा ५४ जिल्लाका १ सय २७ वटा शहर/शहरोन्मुख क्षेत्रमा विस्तार भइसकेको छ। हालसम्म ६ सय ८५ स्थानीय तहमा फोरजी सेवा पुऱ्याइएको छ।

(९) राष्ट्रिय परिचयपत्र र व्यक्तिगत घटना दर्ता व्यवस्थापन

राष्ट्रिय परिचयपत्र र व्यक्तिगत घटना दर्ता व्यवस्थापनका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) राष्ट्रिय परिचयपत्र

राष्ट्रिय परिचयपत्रको लागि ३० लाख ५० हजार २ सय ९ जना नागरिकको विवरण सङ्कलन कार्य सम्पन्न गरिएको छ। राष्ट्रिय परिचयपत्रको विवरण दर्ता केन्द्र ७७ वटै जिल्लामा स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

(ख) व्यक्तिगत घटना दर्ता डिजिटाइजेशन

२०७८ वैशाख १ देखि १६ गतेसम्म घटना दर्ता राष्ट्रिय अभियान सञ्चालन गरिएको छ। विदेशस्थित सबै कूटनीतिक नियोगबाट पञ्जीकरणसम्बन्धी कार्य अगाडि बढाइएको छ। ६ सय ८८ स्थानीय तहबाट १ करोड ६३ लाख ६२ हजार ४ सय ५७ घटना दर्ता डिजिटाइजेशन कार्य सम्पन्न गरिएको छ। केन्द्रमा रहेका २०३४ सालदेखि २०५७ सालसम्मका व्यक्तिगत घटना दर्तासम्बन्धी ५५ लाख ७५ हजार सूचना फाराम डिजिटाइजेशन कार्य सम्पन्न गरिएको छ।

(१०) जनसाङ्ख्यिक तथ्याङ्क विकास

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ सञ्चालनका लागि मुख्य प्रश्नावली, घर तथा घर सूचीकरण फाराम स्वीकृत भएको छ। जनगणना अधिकारी र सहायक अधिकारी तथा ७ वटै प्रदेशमा मुख्य प्रशिक्षकका लागि तालिम र ३ सय ४९ जना स्थानीय जनगणना अधिकारीका लागि तालिम सम्पन्न भई आगामी आ.व. को मार्ग महिनामा पूरा गर्ने गरी आवश्यक कार्य सञ्चालन भैरहेको छ। राष्ट्रिय कृषिगणना Pilot (२०७८) को लागि १५ जिल्लामा तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य सम्पन्न भएको र राष्ट्रिय औद्योगिक सर्वेक्षण २०७७ अन्तर्गत हालसम्म ८५ प्रतिशत उद्योगहरूबाट विवरण सङ्कलन भैसकेको छ।

२.२.७ प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (छ) ले प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) राष्ट्रिय हित अनुकूल तथा अन्तरपुस्ता समन्यायको मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण संवर्द्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा

उपयोग गर्ने र स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता र अग्राधिकार दिँदै प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित वितरण गर्ने,

(२) जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिँदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने,

(३) नवीकरणीय ऊर्जाको उत्पादन तथा विकास गर्दै नागरिकका आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिका लागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने तथा ऊर्जाको समुचित प्रयोग गर्ने,

(४) जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिँचाइको विकास गर्ने,

(५) जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छतासम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्नसक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पशु, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र दिगो उपयोग गर्ने,

(६) वातावरणीय सन्तुलनका लागि आवश्यक भूभागमा वन क्षेत्र कायम राख्ने,

(७) प्रकृति, वातावरण वा जैविक विविधतामाथि नकारात्मक असर परेको वा पर्नसक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने,

(८) वातावरण प्रदूषण गर्नेले सो बापत दायित्व व्यहोर्नुपर्ने तथा वातावरण संरक्षणमा पूर्वसावधानी र पूर्वसूचित सहमति जस्ता पर्यावरणीय दिगो विकासका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने,

(९) प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनःस्थापना गर्ने।

प्राकृतिक स्रोतसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनसम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा व्यवस्था गरिएको प्राकृतिक स्रोतसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनका लागि ऊर्जा, खानेपानी, वन, वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण तथा संवर्द्धन, जलस्रोत तथा सिँचाइ र विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा गरिएका मुख्य कार्य र हासिल गरिएका मुख्य उपलब्धिहरू देहायबमोजिम रहेका छन्।

(१) ऊर्जा

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को अन्त्यसम्म कुल १ हजार ६ सय ८५ मेगावाट ऊर्जा उत्पादन भएको छ भने प्रतिव्यक्ति विद्युत खपत ३ सय २५ किलोवाट प्रतिघण्टा रहेको छ। ऊर्जा क्षेत्रका अन्य विवरणहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

तालिका नं. १२: ऊर्जा क्षेत्रको प्रगति विवरण

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	आ.व.२०७६/७७ सम्म सम्पन्न	आ.व.२०७७/७८ को लक्ष्य	आ.व.२०७७/७८ असार मसान्तको प्रगति	आ.व.२०७७/७८ असार मसान्तसम्मको प्रगति
१	जलविद्युत जडित क्षमता	मेगावाट	१,३८६.८	३,०००	२९८.७	१,६८५.५
२	प्रतिव्यक्ति विद्युत खपत	किलोवाट घण्टा	२६०	३००	६५	३२५
३	प्रसारण लाइन निर्माण (६६ के.भी. भन्दा बढी)	स.कि.मि.	४,२५२	५,७३०	४१९	४,६४०
४	प्रसारण लाइन निर्माण (३३ के.भी.)	स.कि.मि.	५,१८५	६,०००	८९९	६,०१९
५	विद्युतमा पहुँच प्राप्त जनसंख्या (राष्ट्रिय प्रसारण प्रणाली)	(%)	९०.०१	९६	२.९९	९३
६	विद्युत चुहावट	%	१४.०७	१३.५	२.८६	१६.९३

(स्रोत: ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय)

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा निर्माण सुरु भएको माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा निर्माण सम्पन्न भएको छ। आयोजनाको संशोधित लागत अनुमान रु. ४९ अर्ब २९ करोड रहेको छ भने प्रक्षेपित लागत अनुमान रु. ५२ अर्ब ८ करोड रहेको छ।

(२) खानेपानी

खानेपानी सेवाबाट लाभान्वित जनसंख्यातर्फ हालसम्म ९३.२१ प्रतिशत जनसङ्ख्या आधारभूतस्तरको र २४.६५ प्रतिशत जनसङ्ख्या उच्च तथा मध्यमस्तरको खानेपानी सेवाबाट लाभान्वित भएका छन्। देशभरका ३ सय भन्दा बढी स्थानीय तहका ८ हजार ३ सयभन्दा बढी खानेपानी प्रणालीहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन भएको छ। खानेपानी पहुँचमा नपुगेको जनसमुदायको पहिचान गरिएको छ। मेलम्ची खानेपानी आयोजनाबाट करिव ३ महिना पानी वितरण भएकोमा २०७८ असार १ गते र सो पश्चात् आयोजनाको हेडवर्क्स क्षेत्रमा गएको बाढीको कारण संरचनाहरू पुरिएको अवस्थामा रहेकोले २०७८ चैत्र मसान्तसम्म खानेपानी सेवा अस्थायी रूपमा उपलब्ध गराउनको लागि कार्ययोजना तयार भएको छ।

(३) वन, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण तथा संवर्द्धन

वन, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण तथा संवर्द्धनका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) वन क्षेत्र

हालसम्म नेपालको कुल भू-भागको ४०.३६ प्रतिशत वन र ४.३८ प्रतिशत झाडी तथा बुट्यान क्षेत्र गरी कुल ४४.७४ प्रतिशत क्षेत्रफल वनले ओगटेको छ।

(ख) संरक्षित क्षेत्र

जैविक विविधता एवं पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण र प्रकृतिमा आधारित पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले १२ राष्ट्रिय निकुञ्ज, १ वन्यजन्तु आरक्ष, १ शिकार आरक्ष र ६ संरक्षण क्षेत्र समेत गरी २० संरक्षित क्षेत्रहरू स्थापना गरिएको छ। सगरमाथा र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत भई व्यवस्थापन हुँदै आएका छन्। यस वर्ष ८ सय २०.८ हेक्टर वन अतिक्रमण हटाई वनको पुन:स्थापना गरिएको छ।

(ग) राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण कार्यक्रम

चुरे क्षेत्रको संरक्षणका लागि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा राष्ट्रपति चुरे तराई मधेस संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत ३७ जिल्लाका २९ मुख्य नदी प्रणालीमा १ सय ३८ गल्छी पहिरो र खहरे नियन्त्रण, २३.६९ कि.मि. नदी खोला किनारा व्यवस्थापन, ५६ भूमिगत जल पुनर्भरण र सतहमुनिको पानी उपयोग तथा ९०.२० हेक्टर कृषि वन प्रणाली प्रवर्द्धन गरिएको छ।

(घ) वायु गुणस्तर मापन केन्द्र विस्तार

हालसम्म नेपालभरि २९ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू सञ्चालनमा आएका छन्।

(ङ) संरक्षण तथा उत्पादन

यस अवधिसम्ममा १० वनस्पति (गुराँस, पाँचऔंले, जटामसी, विजय साल, सति साल ,खयर, सिमल, दार, मौवा र हल्दु) र १६ वन्यजन्तु प्रजाति (हाव्रे, गौर, भालु, फिजेन्ट, हात्ती, बाघ, हिउँ चितुवा, लाटोकोसेरो, घडियाल, सालक, गिद्ध, खर मयुर, अर्ना, सोंस, सारस र कस्तुरी) संरक्षण योजना कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। विगत पन्ध्र वर्षको वन्यजन्तुको तथ्याङ्क हेर्दा बाघ तथा अर्नाको संख्या करीब दोब्बर अनुपातले वृद्धि भई २ सय ३५ बाघ र ४ सय ९८ अर्ना रहेका छन्। सन् २०२० को गणनामा गैंडा ७ सय ५२ पुगेको छ। पछिल्लो गणना अनुसार ४ सय ७८ गौरीगाई, १ सय ९८ घडियाल गोही, ४ सय हिउँ चितुवा र २ हजार ३ सय २५ बाह्रसिंगा रहेका छन्। यस वर्ष ६४ लाख ७४ हजार ६ सय १३ थान हर्वल केयर र ४६.६ टन सुगन्धित तेल उत्पादन भएको छ। वन्यजन्तुको वासस्थान संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि ४ हजार ३ सय ८४ हेक्टर घाँसे मैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन गरिएको छ।

(४) जलस्रोत तथा सिँचाइ

जलस्रोत तथा सिँचाइका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

राष्ट्रिय जलस्रोत नीति, २०७७ लागू भएको छ। ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवाको पहिचान, विकास र उत्खनन सम्बन्धी नीति, २०७७ को मस्यौदा तयार भएको छ।

(ख) सिँचाइ

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नेपाल सरकारबाट सञ्चालित आयोजनाबाट थप २७ हजार १ सय २९ हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुगी हालसम्म करिब १५ लाख ९ हजार ४ सय २७ हेक्टर कृषियोग्य जमिनमा भरपर्दो सिँचाइ सेवाका लागि पूर्वाधार विकास भएको छ। भूमिगत र सतह सिँचाइको हिस्सा देहायबमोजिम रहेको छ।

चित्र नं. ४ सिंचाइ सेवाको अद्यावधिक उपलब्धि

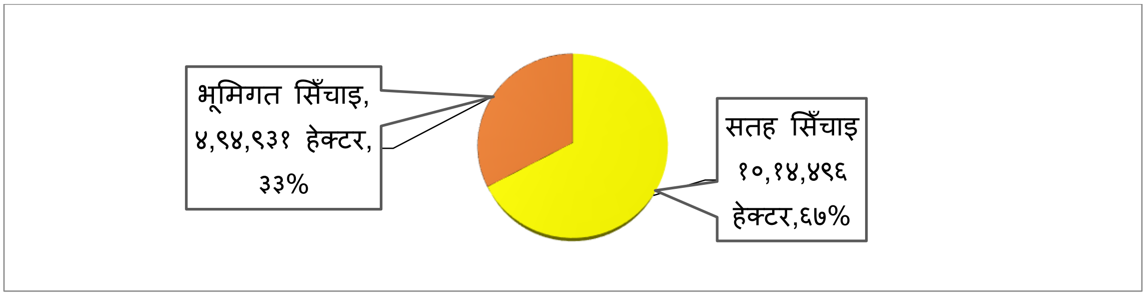

(स्रोत: ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय)

(ग) नदी नियन्त्रण

यस आर्थिक वर्षमा ७७ कि.मि. तटबन्ध निर्माण तथा ८ सय ५३ हेक्टर जग्गा उकास गरी हालसम्म कुल १ हजार २ सय ९ कि.मि. तटबन्ध निर्माण तथा १२ हजार ५ हेक्टर जग्गा उकास गरिएको छ।

(घ) जल तथा मौसम विज्ञान

देशभर जम्मा २ सय ७ जल मापन केन्द्रहरू रहेकोमा आ.व.२०७७/७८ मा २१ जल मापन केन्द्रहरू स्वचालित भई स्तरोन्नति भएका छन् भने हालसम्म स्वचालित भई स्तरोन्नति भएका जल मापन केन्द्रहरूको संख्या १ सय १० पुगेको छ। त्यसैगरी देशभर जम्मा ४ सय ९८ मौसम मापन केन्द्रहरू रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा २४ मौसम मापन केन्द्रहरू स्वचालित भई स्तरोन्नति भएका छन्। हालसम्म स्वचालित भई स्तरोन्नति भएका मौसम मापन केन्द्रहरूको संख्या २ सय २२ पुगेको छ।

(५) विपद् व्यवस्थापन

विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

विपद् जोखिम वित्तीय व्यवस्थापन रणनीति, २०७८ तथा आगलागीबाट क्षति भएका निजी आवास पुनर्निर्माणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७८, विपद् पीडित उद्धार र राहतसम्बन्धी (सातौं संशोधन) मापदण्ड, २०७७ र मनसुनजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुन:स्थापना अनुदान कार्यविधि, २०७७ कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(ख) विपद् प्रतिकार्य योजना

सबै जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिहरूबाट विपद् प्रतिकार्य योजना कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। भू-क्षय नियन्त्रण र संवेदनशील जलाधार क्षेत्रको संरक्षणका लागि एक वडा एक पोखरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ।

(ग) खोज तथा उद्धार कार्य

नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल र नेपाल प्रहरीको समन्वयमा नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र नेपाल स्काउट लगायतका संस्थाहरूको समन्वयमा खोज तथा उद्धारका कार्य गरिएको छ। विपद् व्यवस्थापन टोलीमा खटिने जनशक्तिलाई विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिएको छ।

(घ) प्रचार प्रसार

विपद् व्यवस्थापन तथा नियन्त्रण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउँदै विपद् पूर्व तयारी, विपद् प्रतिकार्य तथा विपद् पश्चात् गरिने कार्यहरू सम्बन्धमा आमजनमानसमा सचेतना वृद्धि, सूचना सङ्कलन, योजना तर्जुमा र सम्बन्धित निकायहरूसँगको समन्वय लगायतका कार्यहरू गरिएको छ। विपद्का घटनाहरूको दैनिक बुलेटिन सार्वजनिक गर्ने गरिएको छ। विभिन्न विद्युतीय प्रणाली (DRR Portal, Bipad Portal, bipad.gov.np) मार्फत विपद्सँग सम्बन्धित जानकारी तथा तथ्यांकहरू सार्वजनिक गरिएको छ। विपद्का घटनाहरूबारे स्थानीय भाषाहरूमा समेत जनचेतनामूलक श्रव्यदृश्य सामग्री तयार गरी राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणको सामाजिक सञ्जाल र विभिन्न रेडियो टेलिभिजन मार्फत प्रसारण भइरहेको छ।

(ङ) भूकम्पपछिको पुनर्निर्माण

भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(अ) अनुदान वितरण

निजी घर गुमाएका भूकम्प प्रभावितहरूलाई पूर्ण क्षति भएकोमा पुनर्निर्माण लाभग्राही र आंशिक क्षति भएकोमा प्रबलीकरण लाभग्राही गरी दुई वर्गमा छुट्याई अनुदान रकम वितरण गरिएको छ। निजी आवास पुनर्निर्माणतर्फ पहिचान भएका ८ लाख ६६ हजार २ सय ७ जना लाभग्राहीमध्ये आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा १ लाख ७ हजार ३ सय ५२ जनाले

निजी आवास पुनर्निमाण सम्पन्न गरी हालसम्म ६ लाख १५ हजार ४ सय ९३ जनाले आफ्नो निजी आवास पुनर्निर्माण सम्पन्न गरेका छन् भने १ लाख ४३ हजार ३ सय जना लाभग्राहीले निजी आवास पुनर्निर्माण गरिरहेका छन्। पहिचान भएका लाभग्राहीमध्ये ८ लाख २९ हजार ६ सय ६७ (९५.७८%) ले निजी आवास पुनर्निमाणका लागि अनुदान सम्झौता गरेका छन्। अनुदान सम्झौता गरेकामध्ये आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा ४३ हजार ९ सय ४१ जनालाई पहिलो, ७९ हजार ४ सय ८५ जनालाई दोस्रो र १ लाख १ हजार ९ सय ६ जना लाभग्राहीलाई तेस्रो किस्ता बापतको अनुदान रकम वितरण गरी हालसम्म ८ लाख २८ हजार ७ सय ६३ (९९.९%) जनालाई प्रथम किस्ता, ७ लाख ५० हजार ४ सय ५९ (९०.५%) जनालाई दोस्रो किस्ता र ७ लाख ३ हजार ३ सय ७ (८४.८%) जना लाभग्राहीलाई तेस्रो किस्ता भुक्तानी गरिएको छ।

(आ) प्रबलीकरण

कुल पहिचान भएका ४७ हजार ८ सय २७ जना प्रबलीकरण लाभग्राहीमध्ये ३५ हजार २ सय २२ जना लाभग्राहीसँग अनुदान सम्झौता गरी ३५ हजार २७ जनालाई पहिलो किस्ता र २ हजार ३५ जना लाभग्राहीलाई दोस्रो किस्ता बापतको प्रबलीकरण अनुदान रकम प्रदान गरिएको छ।

(इ) पुनरावेदन

पुनःजाँच तथा पुनःसर्वेक्षण (दोस्रो चरण) अन्तर्गत सङ्कलन भएको १ लाख ८८ हजार गुनासोको पुनरावलोकन गरी १७ हजार १ सय ५२ पुनर्निर्माण लाभग्राही पहिचान गरिएको छ। निजी आवास अनुदानका लागि पुनरावेदन समितिमा परेका निवेदनमध्ये १३ हजार ८ सय ६० वटाको जाँचबुझ सहित दर्ता गरी आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा थप ७ हजार ४ सय ९२ वटा पुनरावेदनको फैसला गरिएको छ र हालसम्म कुल ९ हजार ५ सय ४२ वटाको फैसला भएको छ। सो फैसलाबाट २ हजार ३ सय ३० लाभग्राही कायम भएका छन्।

(ई) बस्ती संरक्षण तथा स्थानान्तरण

भूकम्पबाट जोखिमयुक्त भनी अनुमान गरिएका १ हजार १ सय २ बस्तीहरूमध्ये भौगर्भिक अध्ययनबाट ३ सय ४० बस्तीहरू संरक्षण गर्नुपर्ने र २ सय ९९ बस्ती जोखिमयुक्त भएकोले स्थानान्तरण गर्नुपर्ने भए बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा थप १४ एकीकृत बस्ती विकास कार्य सम्पन्न गरी हालसम्म ३४ एकीकृत बस्ती विकासको कार्य सम्पन्न भएको छ भने ४५ एकीकृत बस्ती विकासको कार्य भैरहेको छ। साथै, जोखिमयुक्त बस्तीमा

रहेका ४ हजार ७ सय २० लाभग्राही पहिचान भएकोमा २ हजार ७ सय ५६ जनालाई सुरक्षित स्थानमा जग्गा खरिदको लागि रु. २ लाख अनुदान दिइएको छ र बाँकीको अन्य ढङ्गबाट जग्गा व्यवस्थापन गरिएको छ।

(उ) गैरसरकारी संस्था परिचालन

पुनर्निर्माण र पुनःस्थापनाका लागि गैरसरकारी संस्था परिचालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७२ अनुसार पुनर्निर्माणमा संलग्न २ सय ६० संस्थाहरूको सहयोगमा ४ सय ४५ परियोजना सञ्चालन भई उक्त गैरसरकारी संस्थाहरूबाट सहयोग प्रतिबद्धता भएको कुल रु.९१ अर्बमध्ये आर्थिक वर्ष २०७७/७८ सम्ममा रु.६२ अर्ब ५० करोड रकम बराबरको कार्य सम्पन्न भएको छ।

(ऊ) क्षतिग्रस्त संरचनाको पुनर्निमाण

क्षतिग्रस्त भौतिक संरचनाहरूको २०७८ असार मसान्तसम्मको समग्र पुनर्निर्माणको प्रगति विवरण निम्नानुसार देखाइएको छ।

तालिका नं. १३ः क्षतिग्रस्त संरचनाको पुनर्निर्माणमा भएको प्रगति

क्र. सं.	विवरण	जम्मा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने क्षति	आ.व. २०७२/७३	आ.व. २०७३/७४	आ.व. २०७४/७५	आ.व. २०७५/७६	आ.व. २०७६/७७	आ.व. २०७७/७८	जम्मा सम्पन्न	निर्माणाधीन
१	निजी आवास पुनर्निर्माण	८,२९,६६७	०	४४,९२७	२,०४,१६६	१,६९,६७१	८९,३७७	१,०७,३५२	६,१५,४९३	१,४३,३००
२	सरकारी भवनहरूको पुनर्निर्माण	४१५	०	१८२	६६	५५	५०	३५	३८८	२०
३	विद्यालय भवनहरूको पुनर्निर्माण	७,५८३	०	२,४५६	१,३६०	१,२४७	९९५	५८९	६,६४७	९३६
४	स्वास्थ्य संस्था भवनहरूको पुनर्निर्माण	१,१९७	८३	२९६	२६४	२२	३३	५३	७५१	३५४
५	पुरातात्विक सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण	९२०	०	५६	१२९	१९५	७३	१३६	५८९	१९५
६	सुरक्षा निकायका भवनहरूको पुनर्निर्माण	२१६	०	१८	७५	९०	२४	९	२१६	०

(स्रोतः राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण)

काठमाण्डौंस्थित धरहरा, रानीपोखरी र सिंहदरबार जस्ता ऐतिहासिक र पुरातात्त्विक महत्त्वका सम्पदाहरूको निर्माण, पुनर्निर्माण र प्रबलीकरणमा उल्लेख्य प्रगति भएको छ। यिनमा रानीपोखरी पुनर्निर्माण सम्पन्न भई पुरानै स्वरूपमा कायम हुन पुगेको छ भने सिंहदरबारको पूर्वपट्टिको भागको प्रबलीकरण सम्पन्न भई कार्यालय सञ्चालनमा आएका छन्। भूकम्पबाट क्षति पुगेका ७७ वटा ग्रामीण सडकहरू (१ हजार २३ कि.मि.) को विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार पारी ४२ वटा सडकहरू (६ सय ६४ कि.मि.) को पुनर्निर्माण कार्य सुरु भएकोमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा १ सय ९८ कि.मि. सडकको स्तरोन्नति तथा निर्माण कार्य सम्पन्न भई हालसम्म जम्मा ५ सय ५७ कि.मि. सडकको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। बाँकी १ सय ७ कि.मि. सडकको निर्माण तथा स्तरोन्नतिको कार्य भइरहेको छ। साथै, सो सडकमा पर्ने १५ वटा सडक पुलहरूमध्ये ९ वटाको निर्माण सम्पन्न भई ६ वटाको निर्माण कार्य भइरहेको छ।

२.२.८ नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ज) ले नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने,

(२) शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने,

(३) उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य बनाई क्रमशः निःशुल्क बनाउँदै लैजाने,

(४) नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रवर्द्धन गर्ने,

(५) नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन राज्यले जनस्वास्थ्यको क्षेत्रमा आवश्यक लगानी अभिवृद्धि गर्दै जाने,

(६) गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज, सुलभ र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

(७) नेपालको परम्परागत चिकित्सा पद्धतिको रूपमा रहेको आयुर्वेदिक, प्राकृतिक चिकित्सा र होमियोपेथिक लगायत स्वास्थ्य पद्धतिको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने,

(८) स्वास्थ्य क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै यस क्षेत्रमा भएको निजी लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने,

(९) स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउन स्वास्थ्य अनुसन्धानमा जोड दिँदै स्वास्थ्य संस्था र स्वास्थ्यकर्मीको संख्या वृद्धि गर्दै जाने,

(१०) नेपालको क्षमता र आवश्यकताका आधारमा जनसंख्या व्यवस्थापनका लागि परिवार नियोजनलाई प्रोत्साहित गर्दै मातृ शिशु मृत्युदर घटाई औसत आयु बढाउने,

(११) अव्यवस्थित बसोबासलाई व्यवस्थापन गर्ने तथा योजनाबद्ध र व्यवस्थित बस्ती विकास गर्ने,

(१२) कृषि क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्दै खाद्य सम्प्रभुताको मान्यता अनुरूप जलवायु र माटो अनुकूलको खाद्यान्न उत्पादनलाई प्रोत्साहन गरी खाद्यान्नको दिगो उत्पादन, आपूर्ति, सञ्चय, सुरक्षा र सुलभ तथा प्रभावकारी वितरणको व्यवस्था गर्ने,

(१३) आधारभूत वस्तु तथा सेवामा सबै नागरिकहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै दुर्गम र पछाडि पारिएको क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिई योजनाबद्ध आपूर्तिको व्यवस्था गर्ने,

(१४) यातायात सुविधामा नागरिकहरूको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिँदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र अपाङ्गता भएका व्यक्ति अनुकूल बनाउने,

(१५) नागरिकको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गर्दै स्वास्थ्य उपचारमा पहुँचको व्यवस्था मिलाउने।

नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति कार्यान्वयनसम्बन्धमा भए गरेका कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा निर्दिष्ट नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति कार्यान्वयनको लागि शिक्षा र शैक्षिक जनशक्ति विकास, स्वास्थ्य क्षेत्र, कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण र यातायात व्यवस्थापनका क्षेत्रमा गरिएका प्रमुख कार्य र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्।

(१) शिक्षा र शैक्षिक जनशक्ति विकास

शिक्षा र शैक्षिक जनशक्ति विकासका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

शिक्षा नियमावली, २०५९ को नवौं संशोधन तथा अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी नियमावली, २०७७ जारी गरिएको छ। कोभिड-१९ का कारण विद्यालय सञ्चालन हुन नसकेको अवस्थामा सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७ जारी गरी सबै विद्यार्थीलाई सिकाइ प्रक्रियामा समेट्ने गरी कार्यक्रम अघि बढाइएको छ। विद्यालय शिक्षासम्बन्धी आकस्मिक कार्ययोजना, २०७७ तयार भई कार्यान्वयनमा आएको छ। यस अनुसार पाठ्यक्रम समायोजन ढाँचा, २०७७ विकास गरी कार्यान्वयन गरिएको छ। राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६ मा व्यवस्था भए बमोजिम राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि विकास तथा समन्वय परिषद् गठन गरिएको छ। उक्त परिषद्बाट राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६ रणनीतिक कार्यान्वयन कार्ययोजना स्वीकृत गरिएको छ। नेपालमा विज्ञान प्रविधि र नवप्रवर्तनको क्षेत्रमा भएका अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नवप्रवर्तनको आधारभूत प्रतिवेदन (Baseline Report) तयार पारिएको छ। राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपको मूल ढाँचा कार्यान्वयन गर्न ढाँचा विस्तृतीकरण, कानून र संरचना प्रबन्धका लागि सिफारिस गर्न गठित कार्यदलबाट प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ। शिक्षण स्वयंसेवक परिचालन कार्यविधि, २०७७, दिवा खाजा कार्यक्रमको मापदण्ड तथा मार्गदर्शन, बालविकास केन्द्रको सञ्चालनमा लागत सहभागितासम्बन्धी राष्ट्रिय प्रारूप, २०७७ र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी मापदण्ड, २०७८ स्वीकृत गरिएको छ। यसैगरी चिकित्सा शिक्षा आयोग कोष सञ्चालन कार्यविधि, २०७७, चिकित्सा शिक्षा अध्यापन गर्ने विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान र शिक्षण संस्थाको गुणस्तर मूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७ कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(ख) सबैका लागि शिक्षा

हालसम्म १ सय २७ स्थानीय तहहरूमा आधारभूत तहको विद्यालय उमेर समूह (५-१२ वर्ष) का बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर नरहेको घोषणा भएको छ। बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि अति आवश्यक पोषण र खाद्यान्न उपलब्ध गराउने क्रममा ७७ जिल्लाका पूर्वप्राथमिक कक्षादेखि कक्षा ५ सम्म अध्ययन गर्ने सबै विद्यार्थीका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको छ। यसबाट २९ लाख ९ हजार ५ सय ३७ विद्यार्थी प्रत्यक्ष रूपमा लाभान्वित भएका छन्। मुलुकभरका करिब २६ लाख छात्रछात्रा लाभान्वित हुने गरी छात्रवृत्ति प्रदान गर्न स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको छ। विपन्न लक्षित छात्रवृत्तिको लागि छनौट भएका १७ हजार १ सय ३९ जना विद्यार्थीको बैंक खातामा रकम निकासा भएको छ। सेनेटरी प्याडसम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरी सामुदायिक विद्यालयमा

अध्ययनरत सबै छात्राहरूका लागि निःशुल्क सेनेटरी प्याड उपलब्ध गराउन स्थानीय तहमा रकम वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको छ।

(ग) राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम

राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि ६ हजार ३६ विद्यालयहरूमा कक्षाकोठा निर्माण, शौचालय निर्माण, सूचना प्रविधि एवं शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन र विशेष विद्यालय सुविधा विस्तार लगायतका परियोजनाहरू सञ्चालन हुने गरी सम्बन्धित विद्यालयले नै लेखा राख्ने, खर्च गर्ने, तोकिएको कार्य समयमै सम्पन्न गर्ने र सोको सामाजिक परीक्षण गराउने लगायतका जिम्मेवारी विद्यालयलाई सुम्पने गरी रु. ५ अर्ब ७ करोड ४१ लाख ५० हजार स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको छ।

(घ) नमुना विद्यालय

देशका विभिन्न ४ सय २२ नमुना विद्यालयमा पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, सूचना प्रविधि प्रयोगशाला, खेलमैदान, खानेपानी तथा शौचालय लगायतका पूर्वाधारहरूको व्यवस्थापनको कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ। जसमध्ये १ सय नमुना विद्यालयहरूको गुरुयोजना स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(ङ) शिक्षक व्यवस्थापन

शिक्षक नियुक्तिका लागि लिइने खुला प्रतियोगितात्मक लिखित परीक्षाको लागि प्राथमिक तहका २ विषय, निम्न माध्यमिक तहका ५ विषय र माध्यमिक तहका १७ विषयका पाठ्यक्रममा समसामयिक परिमार्जन गरिएको छ। पुल (जगेडा) मा रहेका दरबन्दीमध्ये १ हजार १ सय १५ शिक्षक दरबन्दीलाई एक स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तह र एक जिल्लाबाट अर्को जिल्लामा मिलान गरिएको छ।

(च) पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणका लागि स्थानीय तहलाई सहजीकरण गर्न पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा सहायता कक्ष स्थापना र सञ्चालन एवं अभिमुखीकरण गरिएको छ। विद्यालय शिक्षामा अक्षराङ्कन पद्धति कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७८ विकास गरिएको छ। कक्षा १-१० को पाठ्यवस्तु समायोजन ढाँचा स्वीकृत गरिएको छ। प्रारम्भिक बालविकासको पाठ्यक्रम स्वीकृत गरिएको छ। कक्षा २ र ३ को शिक्षक निर्देशिका विकास गरिएको छ। प्राविधिक धारतर्फ माध्यमिक तहका ३४ विषयका पाठ्यक्रम परिमार्जन गरिएको छ। साथै,

अनलाइन, टेलिभिजन एवं रेडियोमार्फत शैक्षिक कार्यक्रम उत्पादन तथा प्रसारण गरिएको छ।

(छ) शिक्षामा सूचना प्रविधिको उपयोग

मुलुकभर सञ्चालित २७ हजार ८ सय १३ सामुदायिक विद्यालयमध्ये ११ हजार ३ सय ६६ विद्यालयहरूमा कम्प्युटर सुविधा उपलब्ध गराइएको छ। उक्त विद्यालयहरूमध्ये ६ हजार ६ सय ७६ विद्यालयहरूले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्दै आएका छन्। सूचना प्रविधिको उपयोगबाट शिक्षण सिकाइमा थप प्रभावकारिता ल्याई गुणस्तरीय शिक्षाको प्रत्याभूतिका लागि सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको सुविधा विस्तार गर्ने लक्ष्य अनुरूप आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा १ हजार १२ माध्यमिक विद्यालयमा सूचना प्रविधि प्रयोगशाला (ICT Lab) स्थापना गरिएको छ।

(ज) साक्षरता तथा अनौपचारिक शिक्षा

औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट हालसम्म साक्षर घोषणा भएका जिल्लाहरूको संख्या ५४ पुगेको छ।

(झ) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

हालसम्म ६ सय ३५ स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षाको पहुँच पुगेको छ। छोटो अवधिको सीपमूलक तालीम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। थप १६ विषयको पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ भने ७ वटा पाठ्यक्रम परिमार्जन गरिएको छ। ९ वटा सीप प्रमाणिका निर्माण गरिएको छ। १५ वटा सीप परीक्षण केन्द्रको स्तरोन्नति गरिएको छ।

(ञ) उच्च शिक्षा

योगमाया आयुर्वेद विश्वविद्यालय स्थापना गर्न बनेको विधेयक राष्ट्रिय सभाबाट पारित भएको छ। योगमाया आयुर्वेद विश्वविद्यालय पूर्वाधार निर्माण विकास समिति गठन आदेश, २०७७ र मदन भण्डारी प्रौद्योगिक विश्वविद्यालय पूर्वाधार निर्माण विकास समिति गठन आदेश, २०७७ अनुसार पूर्वाधार निर्माण विकास समिति गठन भएको छ। विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट देशभरका ४ सय ५९ सामुदायिक क्याम्पसहरूलाई नियमित अनुदान र १ सय ८२ सामुदायिक क्याम्पसहरूलाई भौतिक विकास अनुदान प्रदान गरिएको छ। हालसम्म जम्मा ६० वटा उच्च शैक्षिक संस्थाहरूले गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्राप्त गरेका

छन्। वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७ जारी तथा कार्यान्वयन गरिएको छ।

(ट) पुस्तकालय तथा वाचनालय

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा पुस्तकालय (ज्ञानकेन्द्र) को स्थापना भएको छ। ज्ञान केन्द्रमा विभिन्न निकायहरूले उपलब्ध गराएका अनलाइन सामग्रीहरू निःशुल्क रूपमा अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था गरिएको छ।

(ठ) शिक्षासम्बन्धी नतिजा सूचकहरूको स्थिति

शिक्षा सम्बन्धी सूचकगत उपलब्धिहरूलाई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १४ः शिक्षासम्बन्धी सूचकहरू

क्र. सं.	उपक्षेत्रगत कार्यक्रम	एकाइ	आ.व. २०७६/७७ को प्रगति	आ.व. २०७७/७८ को लक्ष्य	आ.व. २०७७/७८ को प्रगति	कै.
१	पूर्वप्राथमिक शिक्षामा सहजै देखिने भर्ना दर	प्रतिशत	८६.२	८९.५	८७.६	
२	कक्षा १ मा बालविकासको अनुभव सहित भर्ना हुन आउने बालबालिकाको दर	प्रतिशत	६८.६	७३	७०.२	
३	साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	८५	८८	८५	
४	साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहको)	प्रतिशत	८८.६	९४	८९	
५	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने विद्यार्थी	जिल्ला		७७	७७	
६	सामुदायिक विद्यालयका छात्रालाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड वितरण	स्थानीय तह		७५३	७५३	
७	इन्टरनेट सुविधा पुगेको विद्यालय (सामुदायिक)	प्रतिशत		५५	४१	
८	नयाँ कक्षा कोठा निर्माण	संख्या	१,०३,४००	१,०५,९४५	१,०५,९४५	
९	उच्च शिक्षामा सहजै देखिने भर्ना दर	प्रतिशत	१४	१६	१४.१	
१०	सीपमूलक तालिम (छोटो अवधि)	संख्या (हजार)		४९९.७	५०९.५	
११	प्राविधिक शिक्षा प्रशिक्षण	संख्या (हजार)		४६०.६	४६०.६	

क्र. सं.	उपक्षेत्रगत कार्यक्रम	एकाइ	आ.व. २०७६/७७ को प्रगति	आ.व. २०७७/७८ को लक्ष्य	आ.व. २०७७/७८ को प्रगति	कै.
१२	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण	संख्या		८४०३	८४०३	
१३	गुणस्तर सुनिश्चिता तथा प्रत्यायन प्राप्त क्याम्पस	संख्या	४९	९०	६०	
१४	पानी, सरसफाइ र स्वच्छता (WASH) सुविधा सहित शौचालय निर्माण भएको विद्यालय	प्रतिशत		७२	७३.८	
			खुद भर्ना दर			
१५	क)आधारभूत तह (कक्षा १-८ सम्म)	प्रतिशत	९७.१	९५	९४.७	
१६	ख) माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)	प्रतिशत	४७.६	५३	५१.२	
१७	लैङ्गिक समता सूचक (आधारभूत तहको खुद भर्ना दरको आधारमा)	अनुपात	०.९८	१	०.९९	
१८	लैङ्गिक समता सूचक (माध्यमिक तहको खुद भर्ना दरको आधारमा)	अनुपात	१.०३	१	१.०१	
			टिकाउ दर			
१९	क) कक्षा ८ सम्म	प्रतिशत	७९.३	९२	८२.२	
२०	ख) कक्षा ९ देखि १२ सम्म	प्रतिशत		२५	२९.२	

(स्रोतःशिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय)

(२) स्वास्थ्य क्षेत्र

स्वास्थ्य क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

शहरी स्वास्थ्य नीति, २०७२ पुनरावलोकन गरिएको छ। कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण अध्यादेश, २०७८ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७७ र दूर चिकित्सा सेवा (टेलिमेडिसिन) को कार्यविधि, २०७७

कार्यान्वयनमा आएको छ। विस्तारित अस्पताल सेवा कार्यक्रम सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७७, एक चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी एक स्वास्थ्य संस्था कार्यक्रम सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७७, केन्द्रीय अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूले स्याटेलाइट क्लिनिक सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७७, अस्पतालहरूबाट विपन्न वर्गलाई आकस्मिक सेवा निःशुल्क प्रदान गर्ने कार्यविधि,२०७७, एकीकृत पूर्व अस्पताल एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७७ र ट्रमा सेवा सञ्चालन कार्यविधि, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेका छन्। त्यसैगरी कोभिड १९ को महामारीको समयमा एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र सञ्चालनसम्बन्धी अन्तरिम निर्देशिका, २०७७, जनसंख्या व्यवस्थापनसम्बन्धी नमुना स्थानीय तह निर्देशिका, २०७७ र ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा निर्देशिका, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। जेरियाट्रिक केयर सेन्टर सञ्चालनसम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ र स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन मापदण्ड, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। स्वास्थ्य क्षेत्रमा सामाजिक जवाफदेहिताको लागि सङ्घीय मार्गदर्शन, २०७७ तयार भएको छ।

(ख) स्वास्थ्य सेवा प्रवाह

यस अवधिमा २ करोड ६८ लाख १२ हजार ४ सय ९५ जनाले ३ करोड ६२ लाख ६७ हजार ४ सय २ पटक स्वास्थ्य सेवा उपभोग गरेका छन्। यसैगरी ५० हजार १ सय ७५ जना समुदायस्तरमा कार्यरत महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयंसेविकामार्फत १ करोड ३२ लाख ६६ हजार ७ सय २ जनालाई स्वास्थ्य परामर्श सेवा प्रदान गरिएको छ।

(ग) परम्परागत चिकित्सा सेवा प्रवाह

हाल देशभर २ केन्द्रीय र प्रदेश आयुर्वेद चिकित्सालय, १४ आयुर्वेद अञ्चल औषधालय, ६१ जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र, ३ सय ५ आयुर्वेद औषधालय र १ होमियोपेथी अस्पतालबाट नियमित रूपमा परम्परागत चिकित्सा सेवा सञ्चालन हुँदै आएका छन्।

(घ) खोप सेवा प्रवाह

देशभरका १६ हजार ९ सय २२ खोप केन्द्रहरूबाट १ वर्ष मुनिका ५ लाख ६२ हजार ६ सय ९० जना बालबालिकाहरूलाई बी.सी.जी., ५ लाख ४१ हजार ५ सय ८७ जनालाई तीन मात्रा डी.पी.टी.-हेप बि-हिब, ५ लाख ६ हजार २ सय १८ जनालाई तीन मात्रा पोलियो, ४ लाख ९७ हजार ६ सय ९२ जनालाई तीन मात्रा पि.सि.भी., ४ लाख ३९ हजार ३ सय ६० जनालाई दुई मात्रा रोटा भाइरस, १२ देखि २३ महिनाका ४ लाख ८२ हजार १ सय १२ जनालाई दादुरा रुवेलाको दोस्रो मात्रा, ५ लाख २ हजार ९ सय ३६

जना बालबालिकाहरूलाई जे.इ. खोप र ४ लाख ५२ हजार १ सय २० जना गर्भवती महिलालाई टी.टी. खोप सेवा प्रवाह गरिएको छ। देशका ६ सय ९७ स्थानीय तहलाई पूर्ण खोपयुक्त स्थानीय तह घोषणा गरिएको छ।

(ङ) बाल मृत्युदर न्यूनीकरण

यस अवधिमा ५ वर्ष मुनिका १ लाख ४२ हजार २ सय ३६ जनाले निमोनिया र ९ लाख ५० हजार ४ सय ७० जना झाडा पखालाका बिरामीहरूले उपचार पाएका छन्। जसले गर्दा बालमृत्युदर घटाउन सहयोग पुगेको छ।

(च) परिवार नियोजन सेवा

देशभरका सबै अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकी, सामुदायिक स्वास्थ्य एकाइ, नगर स्वास्थ्य केन्द्र र गाउँघर क्लिनिकका साथै घुम्ती शिविर सञ्चालन गरी परिवार नियोजन सेवा सञ्चालन भइरहेको छ। यसबाट २४ लाख भन्दा बढी दम्पती लाभान्वित भएका छन्।

(छ) सुरक्षित मातृत्व

सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रमअन्तर्गत यस आर्थिक वर्षमा कुल ६ लाख ३९ हजार ४ सय ७४ जना गर्भवती महिलाहरूलाई गर्भ जाँच गरिनुका साथै ४ लाख ३ हजार ३१ जनालाई संस्थागत प्रसूति सेवा उपलब्ध गराइएको छ। यस कार्यक्रमअन्तर्गत यस आर्थिक वर्षमा कुल ३ लाख ५३ हजार ८ सय ३५ जना गर्भवती महिलाहरूलाई प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भ जाँच गरिनुका साथै ४ लाख १३ हजार ६ सय २९ जनालाई विभिन्न अस्पताल र बर्थिङ सेन्टरबाट संस्थागत प्रसूति सेवा उपलब्ध गराइएको छ।

(ज) औलो, कालाजार तथा हात्तीपाइले निवारण

औलो रोगीमध्ये ९५ प्रतिशतलाई खोजपड्तालको माध्यमबाट निदान र उपचार गरिनुका साथै औलोको उच्च र मध्यम जोखिम क्षेत्रमा १ लाख ५७ हजार ८ सय ३६ वटा विषादियुक्त झुल वितरण गरिएको छ। औलो र कालाजार प्रभावित २८ जिल्लामा १ हजार ५ सय ड्रम विषादि वितरण गरी छिड्काउ कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। हात्तीपाइले रोग नियन्त्रणका लागि आम औषधि सेवन अभियान १२ जिल्लामा सञ्चालन गरी ५३ लाख ४५ हजार ५७ जनालाई हात्तीपाइले विरूद्ध औषधि वितरण गरिएको छ।

(झ) कुष्ठरोग निवारण

कुष्ठरोग प्रकोप दर बढी भएका तराई क्षेत्रका ४ जिल्लाका स्थानीय तहमा गहन कुष्ठरोग विरामी खोजपड्ताल कार्यक्रम सञ्चालन गरी २ हजार १ सय ४० नयाँ कुष्ठरोगका बिरामी पत्ता लगाइएको छ। कुष्ठरोगका १ सय ९७ जना बिरामीहरूको सुधारात्मक शल्यक्रिया गरी आवश्यकता अनुसार सहायक सामग्री वितरण गरिएको छ।

(ञ) एच.आइ.भी एड्स नियन्त्रण

एच. आइ. भी. सङ्क्रमित अनुमानित ३० हजार ३ सय जनामध्ये २५ हजार २ सय १४ जना (८३ प्रतिशत) निदान गरिएको छ। सोमध्ये २० हजार ८ सय ८३ जना (८१.८ प्रतिशत) ले ए.आर.भी. उपचार पाइरहेका छन्।

(ट) क्षयरोग उपचार

क्षयरोगका नयाँ बिरामी २६ हजार ४ सय ६० जना, पुनःउपचारमा आएका १ हजार ९ सय ६ जना र क्षयरोगका बहुऔषधि प्रतिरोधी उपचारमा ४ सय २९ जना बिरामीहरूलाई स्वास्थ्यकर्मीको प्रत्यक्ष निगरानीमा उपचार सेवा प्रदान गरिएको छ।

(ठ) स्वास्थ्य बीमा

सबै नेपालीको स्वास्थ्य बीमा गर्ने लक्ष्यअनुरूप स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम ७५ जिल्लाका ७ सय ३६ स्थानीय तहमा लागू भएको छ। स्वास्थ्य बीमा गराउने सदस्य संख्या ४२ लाख १४ हजार ७ सय ७३ जना पुगेको छ। जसमध्ये ४ लाख ७५ हजार २ सय ४ जना अति गरिब, ४ लाख ९१ हजार ७ सय ७८ जना ज्येष्ठ नागरिक, १७ हजार ८९ जना एच. आइ. भी. संक्रमित, ६६ हजार ३ सय ७९ जना अति अशक्त अपाङ्ग, २ हजार २ सय १० जना कुष्ठरोग संक्रमित, १ हजार ८ सय ३ जना बहुऔषधि रेसिस्टेण्ट क्षयरोगी र ५९ हजार २ सय ५८ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूलाई निःशुल्क बीमा गरिएको छ।

(ड) निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा

देशका ९६ वटा सूचीकृत अस्पतालहरूबाट ८ प्रकारका रोगहरूको निःशुल्क उपचारको लागि यस आर्थिक वर्षमा २९ हजार ३ सय ४६ जना विपन्न नागरिकहरूलाई सुविधा प्रदान गरिएको छ।

(ढ) अस्पताल सेवा

देशभर रहेका सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहमा सञ्चालित अस्पताहरूमा नियमित, आकस्मिक, अन्तरंग, बाह्य स्वास्थ्य सेवा, प्रयोगशाला सेवा, रेडियोलोजी सेवाका साथै विभिन्न अस्पतालमार्फत दुर्गम समुदायमा विशेषज्ञ घुम्ती शिविर सञ्चालन गरिएको छ। सबै जिल्लाका अस्पतालहरूमा हिंसा पीडित महिलाहरूलाई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नुका साथै एकै द्वारबाट सबै सेवा प्रदान गर्नको लागि एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र (OCMC) सञ्चालन गरिएको छ। सङ्घ र प्रदेशका केही विशिष्टीकृत अस्पतालहरूबाट सरुवा रोग, डायलासिस सेवा, आँखा उपचार, पोषण पुनःस्थापना सेवा, ट्रमा सेवा, मेजर सर्जिकल सेवा र सामाजिक सुरक्षा सेवाअन्तर्गत, गरिव र विपन्नका लागि निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिएको छ।

(ण) स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण

सबै स्थानीय तहमा एक आधारभूत अस्पताल सञ्चालन गर्ने सरकारको नीति अनुसार देशभरका ३ सय ९६ स्थानमा अस्पताल निर्माण गर्ने कार्य प्रारम्भ भएको छ। देशभरका सबै १५ र २५ शैयाका साविकका जिल्ला अस्पतालहरूलाई क्रमशः २५ र ५० शैयामा र साविकका अञ्चल अस्पताललाई २ सय शैयामा स्तरोन्नति गरिएको छ। यसैगरी देशभरका अस्पतालहरूमा २ सय आई.सि.यु. शैया, २ हजार एच.डि.यु. शैया र २ सय वटा भेण्टिलेटर थप गरिएको छ। साथै, देशभरका ४ अस्पतालहरूमा अक्सिजन प्लाण्ट र ५ अस्पतालहरूमा लिक्विड अक्सिजन ट्याङ्क जडान गरिएको छ। सातै प्रदेश र केन्द्र गरी ८ स्थानमा भ्याक्सिन भण्डारण केन्द्र निर्माण गरिएको छ।

(त) अध्ययन अनुसन्धान

नेपालमा क्षयरोगको प्रकोपबारे अध्ययन गर्नको लागि क्षयरोगको राष्ट्रिय प्रिभ्यालेन्स सर्वेक्षण सम्पन्न भई यसको नतिजाको आधारमा क्षयरोग निवारणसम्बन्धी योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएको छ। नेपाल स्वास्थ्य संस्था सर्वेक्षणको तथ्यांक सङ्कलन कार्य सम्पन्न भएको छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०२१ का लागि प्रश्नावलीको तयारी र घरधुरी सर्वेक्षणको नमुना छनौट कार्य सम्पन्न भएको छ। यसैगरी डिजिज वर्डेन सर्वेक्षण, २०७७ सम्पन्न भएको छ।

(३) कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण

कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रणका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था

कोभिड-१९ को संक्रमण रोकथाम तथा नियन्त्रणसम्बन्धी निर्देशिका तथा हाते पुस्तिका निर्माण भएको छ। केस इन्भेस्टिगेसन एण्ड कन्ट्याक्ट ट्रेसिङ्ग (Case Investigation and Contact Tracing) को प्रोटोकल, निर्देशिका परिमार्जन गरिएको छ। त्यसैगरी कालो ढुसीको उपचार प्रोटोकल, होम आइसोलेसनको हाते पुस्तिका, समुदायमा एन्टिजेन परीक्षण निर्देशिका, २०७७, विद्यमान संरचनाहरूलाई आइसोलेसनमा परिणत गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, कोभिड-१९ नियन्त्रण सूक्ष्म योजना २०७७, कोभिड-१९ बाट हुने मृत्युलाई परिभाषित गर्ने मापदण्ड, २०७७, स्थल नाकामा कार्यरत कर्मचारीहरूका लागि एक दिने अभिमुखीकरण प्याकेज र जोखिम सञ्चारसम्बन्धी निर्देशिका र टोल टोलमा कोभिड-१९ सहजीकरण समूह निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ निर्माण गरिएको छ।

(ख) पी.सी.आर.परीक्षण तथा उपचार

सरकारी र निजी गरी ८१ वटा पि.सि.आर. परीक्षण गर्ने प्रयोगशाला विस्तार गरिएको छ। ३४ लाख ४६ हजार ५ सय ८६ जनाको पी.सी.आर. र २ लाख ५२ हजार ५४ जनाको एन्टीजेन परीक्षण गरी जम्मा ३६ लाख ९८ हजार ६ सय ४० जनाको परीक्षण गरिएको छ। सङ्क्रमित सम्पर्क व्यक्ति खोजी तथा परीक्षणका लागि हरेक स्थानीय तहमा टोली गठन गरी परिचालन गरिएको छ। कोभिड-१९ सङ्क्रमितका लागि मुलुकभर सरकारी र निजी अस्पतालबाट निःशुल्क उपचारको व्यवस्था गरिएको छ। कोभिड-१९ विरुद्धको पहिलो मात्रा खोप प्राप्त गर्नेको संख्या २६ लाख २१ हजार ४ सय ७६ जना र पूर्ण खोप प्राप्त गर्नेको संख्या ११ लाख ८८ हजार ८ सय ६८ रहेको छ।

(ग) रोकथाम र नियन्त्रण

देशभरमा बि.पि.एच. (BPH) गरेका १ सय ७८ जना जनशक्ति करारमा भर्ना गरी केश इन्भेस्टिगेसन एण्ड कन्ट्याक्ट ट्रेसिङ्ग लगायतका अन्य सर्भिलेन्ससम्बन्धी क्रियाकलाप सञ्चालन गरिएको छ। त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल लगायत १३ वटा स्थलनाकाहरूमा हेल्थ डेस्क सञ्चालन गरिएको छ। साथै, सूचना व्यवस्थापन एकाइ स्थापना गरी कोभिड-१९ को सूचना सङ्कलन गरिएको छ। कोभिड-१९ को कारणले विपन्न समुदायका घरपरिवारले रोजगारी गुमाउँदा ती घरहरूमा खाद्य असुरक्षा भई पोषणको दृष्टिकोणले जोखिम समूह मानिने बालबालिका, गर्भवती तथा स्तनपान गराउने आमाहरूको लागि विभिन्न स्थानीय तहहरूले सुनौला एक हजार दिनका आमाका घरपरिवारलाई पोषण झोला वितरण गरिएको छ। जसवाट ३६ हजार २ सय १० जना सुनौला एक हजार दिनका आमाहरू लाभान्वित

भएका छन्। एम्बुलेन्स व्यवस्थापन, भेन्टिलेटर र आइ.सि.यु., कोरोना परीक्षण, क्वारेन्टिन व्यवस्थापन, आइसोलेसन कक्ष निर्माण गरी जनताको स्वास्थ्य सुविधाको पहुँच विस्तार गरिएको छ।

(४) यातायात व्यवस्थापन

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

सङ्घीय सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको मस्यौदा तयार भएको छ। कोभिड १९ को प्रकोप अवधिभर सार्वजनिक यातायात सञ्चालन निर्देशिका, २०७७, मध्यम तथा लामो दूरीमा सञ्चालित यात्रुवाहक सार्वजनिक यातायात सेवाको अनलाइन टिकट खरिद-विक्री सम्बन्धी निर्देशिका, २०७७ र सवारी चालक निर्देशिका, २०७७ जारी गरिएको छ।

(ख) पूर्वाधार विकास

बुटवल र हेटौंडामा सवारी परीक्षण कार्यालय स्थापना भई सञ्चालनमा आएको छ। सवारी दुर्घटना न्यूनीकरण तथा यात्रुको सुविधाका लागि दैलेखको धौलाकोटमा रिफ्रेशमेन्ट सेन्टर निर्माण कार्य शुरू गरिएको छ। सवारी साधनको भार नियन्त्रण र सडक सुरक्षाका लागि चितवनको आपटारी र महोत्तरीको बर्दीवासमा तौलपुल निर्माण कार्य सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

(ग) विद्युतीय प्रणाली अवलम्बन

सवारी साधनहरूको विवरणलाई विद्युतीय अभिलेखमा सुरक्षित राख्न र यसको बहुउपयोगिताका लागि भिआरएस प्रणालीमा रूपान्तरण गरी डिजिटाइजेसन गर्ने कार्यको शुरुवात गरिएको छ। सवारी चालक अनुमतिपत्रको प्रयोगात्मक परीक्षाको लागि मोबाइल एप्समा आधारित ट्रायल परीक्षा व्यवस्थापन प्रणाली (Trial Exam Management System) को विकास गरिएको छ। सवारी चालक अनुमतिपत्रको लिखित परीक्षाको लागि सूचना प्रविधिमा आधारित लिखित परीक्षा व्यवस्थापन प्रणाली (Written Exam Management System) को विकास गरिएको छ।

(घ) सवारी दुर्घटना न्यूनीकरण

सवारी दुर्घटना न्यूनीकरणका लागि ट्राफिक प्रहरीको समन्वयमा वीरगञ्ज र नारायणघाट सडक खण्डमा सडक दुर्घटना सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (RAIMS) सञ्चालनमा ल्याइएको छ। यसलाई प्रदेश नं. २ र वागमती प्रदेशमा समेत विस्तारको प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ। सार्वजनिक यातायातमा जीपीएस भेहिकल ट्र्याकिङ्ग सिस्टम (GPS Vehicle Tracking System) लागू गर्नका लागि परामर्शदातासँग सम्झौता भएको छ।

(ङ) भाडा दर समायोजन

अन्तरप्रदेश सञ्चालित सार्वजनिक सवारी साधनहरूको वैज्ञानिक भाडादर अध्ययन विश्लेषण गरी भाडा दर समायोजन गरिएको छ।

(च) सवारी चालक अनुमतिपत्रको परीक्षा प्रणाली सुधार

कोभिड-१९ को पहिलो लहरका कारण पहिले नै राजस्व तिरेर पनि निर्धारित ९० दिनभित्र सवारी चालक अनुमतिपत्रको परीक्षामा सामेल हुन नसकेको समस्यालाई हल गर्न कार्यविधि संशोधन गरी परीक्षामा सामेल हुने समयावधि ९० दिनबाट बढाई १८ महिना कायम गरिएको छ। सवारी चालक अनुमतिपत्रको परीक्षा प्रणालीलाई थप सरल, सहज र वस्तुनिष्ठ तुल्याउन प्रयोगात्मक परीक्षालाई अंकभार पद्धति (Numerical basis) मा उत्तीर्णाङ्क तोक्ने गरी कार्यविधि संशोधन गरिएको छ। सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनमा व्यवस्था भएबमोजिम ट्रायल पास गरेको एक वर्षसम्म क्विक रेस्पोन्स कोड (QR Code) सहितको परीक्षणकालीन सवारी चालक अनुमतिपत्र दिने व्यवस्था मिलाइएको छ।

(छ) यातायात क्षेत्रको समष्टिगत उपलब्धि

यस क्षेत्रको समष्टिगत उपलब्धिको तथ्याङ्कीय विवरण निम्नानुसार रहेको छ।

तालिका १५: यातायात क्षेत्रको समष्टिगत प्रगति विवरण

क्र.सं.	विवरण	आ.व.२०७७/७८	हालसम्म जम्मा
१	स्मार्ट लाइसेन्स कार्ड छपाइ तथा वितरण	२,७७,५५९	२०,९०,८५०
२	इम्बोस्ड नम्बर प्लेट तयारी	१६,०१०	३८,३०३
३	कुल सवारी साधन दर्ता (२०७७ फागुन मसान्तसम्म)	१,५०,७६५	३९,८७,२६७

(स्रोतः भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय)

२.२.९ श्रम र रोजगारसम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (झ) ले श्रम र रोजगार सम्बन्धमा निम्न लिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) सबैले काम गर्न पाउने अवस्था सुनिश्चित गर्दै देशको मुख्य सामाजिक आर्थिक शक्तिको रूपमा रहेको श्रमशक्तिलाई दक्ष र व्यावसायिक बनाउने र स्वदेशमा नै रोजगारी अभिवृद्धि गर्ने,

(२) मर्यादित श्रमको अवधारणा अनुरूप सबै श्रमिकको आधारभूत अधिकार सुनिश्चित गर्दै सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गर्ने,

(३) बालश्रम लगायत श्रम शोषणका सबै रूपको अन्त्य गर्ने,

(४) श्रमिक र उद्यमी व्यवसायीबीच सुसम्बन्ध कायम गर्दै व्यवस्थापनमा श्रमिकको सहभागिता प्रोत्साहन गर्ने,

(५) वैदेशिक रोजगारीलाई शोषणमुक्त, सुरक्षित र व्यवस्थित गर्न तथा श्रमिकको रोजगारी र अधिकारको प्रत्याभूति गर्न यस क्षेत्रको नियमन र व्यवस्थापन गर्ने,

(६) वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन भएको पूँजी, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गर्ने।

श्रम तथा रोजगारसम्बन्धी नीति कार्यान्वयन सम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

श्रम तथा रोजगारसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनको लागि आन्तरिक रोजगारी तथा सीप विकास, वैदेशिक रोजगारी सम्बन्धी नियमन र व्यवस्थापन, श्रम सम्बन्ध र योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रमा यस आर्थिक वर्षमा निम्नलिखित कार्यहरू सम्पादन गरी देहायबमोजिमका मुख्य उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) आन्तरिक रोजगारी तथा सीप विकास

आन्तरिक रोजगारी तथा सीप विकासका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित सामुदायिक आयोजना (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७७, सामाजिक सुरक्षा कोषको रकम लगानीसम्बन्धी कार्यविधि, २०७७ र संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीमा आधारित व्यावसायिक तथा सीप विकास तालिम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७ जारी भएको छ। प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७५ मा पहिलो संशोधन र रोजगारीको हकसम्बन्धी नियमावली, २०७५ मा दोस्रो संशोधन गरिएको छ। त्यसैगरी व्यावसायिक तथा सीप विकास तालिम सञ्चालन निर्देशिका, २०७७ संशोधन भएको छ। सङ्घीय तहमा रोजगारी सिर्जनासम्बन्धी नीतिगत अध्ययन र कोभिड-१९ ले आन्तरिक तथा वैदेशिक रोजगारमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा अध्ययन भई प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ।

(ख) प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम

स्थानीय तहबाट रोजगारमूलक आयोजना सञ्चालन गरी न्यूनतम रोजगारी उपलब्ध गराउन ज्यालातर्फ रु. ११ अर्ब २० करोड ९९ लाख रकम ७ सय ५३ स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरी आन्तरिक रोजगारी प्रवर्द्धन गरिएको छ। ७ सय ५३ स्थानीय तहहरूबाट जम्मा १६ हजार ६ सय ६० आयोजनाहरू सम्पन्न भई १ लाख ७३ हजार ७ सय ९२ जना बेरोजगार व्यक्तिहरू कामको लागि पारिश्रमिकतर्फ औसत ७६ दिनको रोजगारीमा संलग्न भएका छन्। प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रममा आबद्ध हुने २ लाख सूचीकृत बेरोजगार व्यक्तिहरूको सामूहिक दुर्घटना बीमा गरिएको छ।

(ग) रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणाली

स्थानीय तहमा रहेको रोजगार सेवा केन्द्रमा सूचीकृत भएका ७ लाख ५२ हजार ४ सय ५० जना बेरोजगारको विवरण रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) मा आवद्ध गरिएको छ।

(घ) तालिम र अभिमुखीकरण

श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय र मातहतका निकायहरूबाट कुल ११ हजार ७ जनालाई व्यावसायिक तथा सीप विकास तालिम प्रदान गरिएको छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यरत २ हजार २ सय ८ जना कर्मचारीलाई युवा रोजगारीको लागि रूपान्तरण पहल आयोजना र प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम मार्फत अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिएको छ। स्थानीय तहमा नयाँ नियुक्त भएका रोजगार संयोजक, प्राविधिक सहायक र साविकदेखि नै कार्यरत ३ सय ९६ जना रोजगार संयोजकलाई रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) मा प्रविष्टिसम्बन्धी भर्चुअल तालिम/पुनर्ताजगी तालिम दिइएको छ।

(ङ) प्रोत्साहन

वैदेशिक रोजगारबाट स्वदेश फर्की उत्पादनमूलक क्षेत्रमा क्रियाशील उद्यमीहरूमध्येबाट एक जनालाई उत्कृष्ट उद्यमी राष्ट्रिय पुरस्कार र ८ जनालाई उद्यमी राष्ट्रिय पुरस्कारबाट सम्मान गरिएको छ।

(२) वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी नियमन र व्यवस्थापन

वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी नियमन र व्यवस्थापनका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

नेपाल सरकार र इजरायल सरकारबीच भएको द्विपक्षीय श्रम सम्झौता बमोजिमको प्रोटोकल तयार गरिएको छ। उक्त सम्झौता र प्रोटोकल बमोजिम इजरायलमा नेपाली सहयोगी कामदार पठाउने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७८ जारी भएको छ।

(ख) श्रम सम्झौता

इजरायलमा नेपाली कामदारलाई केयर गिभरको रूपमा पठाउने सम्बन्धमा नेपाल सरकार र इजरायल सरकारबीच द्विपक्षीय श्रम सम्झौता भएको छ। मलेसियामा कार्यरत नेपाली कामदारलाई मलेसिया सरकारको सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध गराउन वैदेशिक रोजगार बोर्डको सचिवालय र मलेसियाको सोसियल सेक्युरिटि अर्गनाइजेशन (SOCSO) बीच सम्झौता भएको छ।

(ग) वैदेशिक रोजगारीका लागि श्रम स्वीकृति

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा वैदेशिक रोजगारीका लागि ९४ हजार ६ सय १७ जनालाई पुन: श्रम स्वीकृति र ७२ हजार ८१ जनालाई नयाँ श्रम स्वीकृति गरी जम्मा १ लाख ६६ हजार ६ सय ९८ जनालाई श्रम स्वीकृति प्रदान गरिएको छ। पुन: श्रम स्वीकृतिलाई अनलाइन प्रणाली मार्फत प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

(घ) उद्धार तथा सहयोग

विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूले कोभिड-१९ को कारणले समस्यामा परेका ८३ हजार ७ सय ९५ नेपालीहरूको उद्धार एवं नेपाल फिर्तीमा सहजीकरण गरेका छन्। यसका अतिरिक्त श्रम गन्तव्य मुलुकमा रहेका नेपाली नियोगहरूले ६ हजार २ सय ११ नेपाली नागरिकहरूको उद्धार, ४ सय २१ नेपालीहरूलाई कानूनी सहायता प्रदान र कोभिडका कारण रोजगारी गुमाएका २९ हजार ४ सय ५१ नेपाली नागरिकहरूको रोजगारी निरन्तरताका लागि कूटनीतिक पहल गरेका छन्। यस अवधिमा विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूबाट १ सयभन्दा बढी श्रमिक सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन्। श्रम गन्तब्य मुलुकबाट उद्धार गरिएका नेपाली नागरिकको देशगत विवरण निम्नानुसार रहेको छ।

चित्र नं. ५: श्रम गन्तव्य मुलुकबाट उद्धार गरिएको नेपाली नागरिकको संख्या

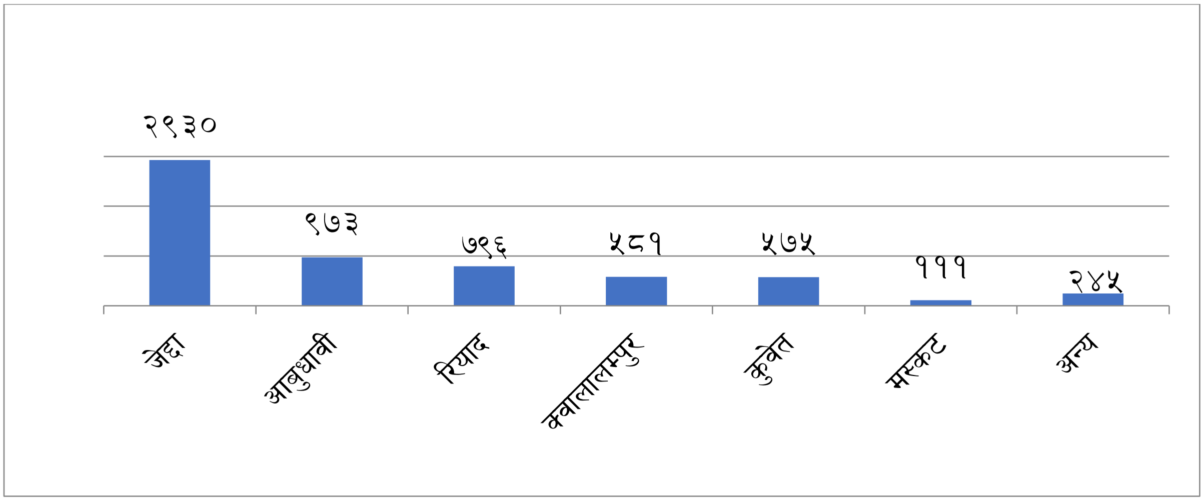

(स्रोतः परराष्ट्र मन्त्रालय)

(ङ) आर्थिक सहायता तथा कल्याणकारी कार्य

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा वैदेशिक रोजगारीको क्रममा मृत्यु भएका १ हजार २ सय ४३ जना नेपाली नागरिकका परिवारलाई ७३ करोड ७१ लाख तथा अङ्गभङ्ग र गम्भीर विरामी भएका १ सय ४३ जनालाई २ करोड ६६ लाख आर्थिक सहायता प्रदान गरिएको छ। ७ सय ७० जनाको शवलाई निजहरूको घर ठेगानासम्म पुऱ्याइएको छ। वैदेशिक रोजगारीको क्रममा मृत्यु वा अङ्गभङ्ग वा गम्भीर बिरामी भई आर्थिक सहायता प्राप्त गरेका नेपाली नागरिकका सन्ततिहरूमध्ये २ हजार २ सय ९ जनाले यस आर्थिक वर्षमा छात्रवृत्ति प्राप्त गरेका छन्।

(च) तालिम तथा परामर्श

वैदेशिक रोजगारीमा जाने ६६ हजार ७ सय ४५ जना नेपाली नागरिकलाई नेपाल सरकारले तोकेका विभिन्न तालिम प्रदायक संस्थाहरूबाट प्रस्थान पूर्वको अभिमुखीकरण प्रदान गरिएको छ। वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन भएको विप्रेषणलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्नका लागि रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रमअन्तर्गत १ सय ५२ स्थानीय तहमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमबाट १४ हजार ७ सय ६ जनाले तालिम प्राप्त गरेका छन्। त्यसैगरी वैदेशिक रोजगारीमा गएका नेपालीहरू र निजको परिवारका सदस्यहरू समेत गरी जम्मा २३ हजार ७ सय ३९ जनालाई मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिएको छ।

(३) श्रम सम्बन्ध सुधार

श्रम सम्बन्ध सुधारका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

बालश्रम निवारण गुरुयोजना (२०७५-२०८५) बमोजिम बालश्रमको अन्त्य गर्ने उद्देश्यले बालश्रम मुक्त स्थानीय तह घोषणा कार्यविधि, २०७७ जारी भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को श्रावणदेखि लागू हुने गरी श्रमिकहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक पुनरावलोकन भई रु. १५ हजार (चिया बगानमा काम गर्ने श्रमिक बाहेक) कायम गरिएको छ।

(ख) श्रम निरीक्षण तथा बालश्रम निवारण

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा १ हजार ८ सय ३० प्रतिष्ठानमा श्रम कानून परिपालना भए नभएको अनुगमन र १ हजार ७ सय ६२ प्रतिष्ठानमा बालश्रम निरीक्षण गरिएको छ। २ हजार ३ सय १३ श्रम अडिट प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ । ५ सय ३१ श्रम विवाद समाधान भएको छ। १ हजार ९० जना विदेशीलाई श्रम स्वीकृति दिइएको र १ हजार ३ सय जना विदेशीको श्रम स्वीकृति नवीकरण गरिएको छ। बालश्रम मुक्त स्थानीय तह घोषणाको लागि २६ स्थानीय तहहरूलाई घोषणा पूर्वको अनुदान रकम पठाइएको छ।

(४) सामाजिक सुरक्षा

सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

सामाजिक सुरक्षा कोष लगानी कार्यविधि, २०७७ जारी भई कार्यान्वयनमा आएको छ। सामाजिक सुरक्षा कोषको स्वास्थ्य सुरक्षा योजनाको लागि स्वास्थ्य संस्था छनौट तथा योजनाको रकम भुक्तानी सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ र योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यविधि, २०७७ को दोस्रो संशोधन गरिएको छ।

(ख) सामाजिक सुरक्षा कोषमा आबद्धता

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सामाजिक सुरक्षा कोषमा १४ हजार ९ सय ७१ रोजगारदाता

र २ लाख ७३ हजार ७ सय २० जना श्रमिक सूचीकृत भएका छन्। सार्वजनिक निकायमा अस्थायी तथा करारमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई सामाजिक सुरक्षाको दायरामा ल्याउने प्रयोजनार्थ १४ हजार ९६ जना अस्थायी र करारका कर्मचारीको विवरण सङ्कलन भएको छ।

२.२.१० सामाजिक न्याय र समावेशीकरणसम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ञ) ले सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) असहाय अवस्थामा रहेका एकल महिलालाई सीप, क्षमता र योग्यताको आधारमा रोजगारीमा प्राथमिकता दिंदै जीविकोपार्जनका लागि समुचित व्यवस्था गर्दै जाने,

(२) जोखिममा परेका, सामाजिक र पारिवारिक बहिष्करणमा परेका तथा हिंसापीडित महिलालाई पुनःस्थापना, संरक्षण, सशक्तीकरण गरी स्वावलम्बी बनाउने,

(३) प्रजनन अवस्थामा आवश्यक सेवा सुविधा उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने,

(४) बालबच्चाको पालन-पोषण, पारिवारिक हेरचाह जस्ता काम र योगदानलाई आर्थिक रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने,

(५) बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिक रूपमा ध्यान दिने,

(६) मुक्त कमैया, कम्हलरी, हरवा, चरवा, हलिया, भूमिहीन, सुकुम्बासीहरूको पहिचान गरी बसोबासका लागि घर घडेरी तथा जीविकोपार्जनका लागि कृषियोग्य जमीन वा रोजगारीको व्यवस्था गर्दै पुनःस्थापना गर्ने,

(७) राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण उपयोगको वातावरण सिर्जना गर्ने, युवाको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गर्दै व्यक्तित्व विकास गर्ने तथा राज्यको सर्वाङ्गीण विकासमा योगदानका लागि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्ने,

(८) आदिवासी जनजातिको पहिचान सहित सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्दै यस समुदायसँग सरोकार राख्ने निर्णयहरूमा सहभागी गराउने तथा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र अनुभवलाई संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने,

(९) अल्पसंख्यक समुदायलाई आफ्नो पहिचान कायम राखी सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार प्रयोगको अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(१०) मधेशी समुदाय, मुस्लिम र पिछडा वर्गलाई आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवसर र लाभको समान वितरण तथा त्यस्ता समुदायभित्रका विपन्न नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तीकरण र विकासका अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(११) उत्पीडित तथा पिछडिएको क्षेत्रका नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तीकरण, विकास र आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिका अवसर तथा लाभका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(१२) सामाजिक सुरक्षा र सामाजिक न्याय प्रदान गर्दा सबै लिङ्ग, क्षेत्र र समुदायभित्रका आर्थिक रूपले विपन्नलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने,

(१३) स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकुद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने र खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने एवं अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राष्ट्रिय सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्ने,

(१४) सामुदायिक तथा राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संघ संस्थाको लगानी र भूमिकालाई जवाफदेही र पारदर्शी बनाउँदै त्यस्ता संस्थाहरूको स्थापना, स्वीकृति, सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापनका लागि एकद्वार प्रणाली अपनाउने र राष्ट्रिय आवश्यकता र प्राथमिकताका क्षेत्रमा मात्र त्यस्ता संघ संस्थाहरूलाई संलग्न गराउने।

सामाजिक न्याय र समावेशीकरणका नीति कार्यान्वयनसम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा निर्दिष्ट सामाजिक न्याय र समावेशीकरणसम्बन्धी नीतिहरूको कार्यान्वयनका लागि यस अवधिमा महिला, युवा तथा खेलकुद, सीमान्तकृत तथा लक्षित समुदायको विकास, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक, गरिब पहिचान, बालबालिका, आदिवासी जनजाति, लक्षित वर्ग छुट, भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान आयोग र गैरसरकारी संस्थाको परिचालन तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा निम्नलिखित कार्यहरू गरी देहायबमोजिमका मुख्य उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) महिला

महिलाका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

एकल महिला सुरक्षा कोष मापदण्ड, २०७१ लाई संशोधन गरिएको छ। राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता नीति, महिला उद्यमीका लागि समुन्नति पुरस्कार मापदण्ड, २०७७ र समाजमा रहेका विभिन्न कुरीतिहरू (लैङ्गिक हिंसा, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार, दाइजो, तिलक, बालविवाह लगायत) अन्त्यका लागि ५ वर्षीय रणनीतिक कार्ययोजना स्वीकृत गरिएको छ। लैङ्गिक हिंसामुक्त समाज निर्माणका लागि साझा अभियान सञ्चालन मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार विरुद्धको राष्ट्रिय प्रतिवेदन, २०७७ प्रकाशन गरिएको छ।

(ख) उद्धार, पुनःस्थापना र संरक्षण

लैङ्गिक हिंसा तथा मानव बेचबिखनमा परेका ७८ जना पीडितलाई अन्तर्राष्ट्रिय र १ हजार २ सय ५३ जना पीडित महिलालाई आन्तरिक उद्धार गरी जम्मा १ हजार ३ सय ३१ जना महिलाको उद्धार गरिएको छ। दुर्गम क्षेत्रका १ सय ३ जना गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाको उद्धार गरिएको छ। हिंसापीडित महिलाहरूलाई पुनःस्थापना गराउन भक्तपुरको सूर्यविनायकमा दीर्घकालीन पुनःस्थापना केन्द्र निर्माण गर्नको लागि जग्गा प्राप्त गरी विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनको मस्यौदा तयार गरिएको छ।

(ग) सशक्तीकरण

वित्तीय साक्षरता र मनोसामाजिक परामर्श तालिम प्याकेजमा महिलालाई प्राथमिकता दिइएको छ। महिला उद्यमीहरूबाट उत्पादित सामग्रीहरूको बजारीकरण समेतका लागि एप निर्माण गरिएको छ। हातैमा उद्यम एप्स सञ्चालन मापदण्ड, २०७७ र सामाजिक सुरक्षा (पहिलो संशोधन) नियमावली, २०७७, जीविकोपार्जन सुधार तथा स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७ र महिला उद्यमशीलता सहजीकरण केन्द्र स्थापना सम्बन्धी कार्यविधि, २०७७ स्वीकृत गरी ३० स्थानीय तहमा महिला उद्यमशील केन्द्र स्थापना गरिएको छ। महिलाद्वारा उत्पादित सामग्रीको प्रदर्शनीसम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ तर्जुमा गरी प्रदेश नं. २ मा ३ सय जनाको सहभागितामा महिला उद्यमी मेला आयोजना गरिएको छ। ३० स्थानीय तहमा महिला उद्यमशीलता सहजीकरण केन्द्र स्थापना गरिएको छ।

(२) युवा तथा खेलकुद

युवा तथा खेलकुदका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

खेलकुद पत्रकारिता पुरस्कार तथा सम्मान कार्यविधि, २०७६ प्रथम संशोधन गरिएको छ। साथै, खेलाडी प्रोत्साहन तथा खेलकुद प्रतिभा सम्मानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७७, राष्ट्रिय खेलकुद नियमावली, २०७७ एवं युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोषको कर्मचारी प्रशासन विनियमावली, २०७७ को मस्यौदा तयार भएको छ।

(ख) युवाको क्षमता विकास तथा सशक्तीकरण

सबै प्रदेशमा नवप्रवर्तन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने उद्देश्य अनुरूप बाग्मती प्रदेशको नमोबुद्ध नगरपालिका काभ्रेमा नवप्रवर्तन केन्द्र सञ्चालन गर्न नगरपालिकाबाट ५३ रोपनी जग्गा उपलब्ध भई सो केन्द्र निर्माणका लागि गुरुयोजना तयार भएको छ। केन्द्र सञ्चालनका लागि आवश्यक अन्य सहजीकरणका कार्यहरू गर्न काठमाण्डौं विश्वविद्यालयसँग समझदारी समेत भएको छ। विपद् व्यवस्थापनका लागि ७० जनालाई प्रशिक्षक प्रशिक्षण र ४ सय २० जनालाई प्रशिक्षण दिइएको छ। यसैगरी लागू औषध दुर्व्यसन विरुद्ध ३ सय ४० जना स्काउटलाई तालिम प्रदान गरी युवाहरूको क्षमता विकास तथा सशक्तीकरण गर्न प्रदेशहरूमा परिचालन गरिएको छ।

(ग) युवा उद्यमशीलता

राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक, एनएमबी बैंक र सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको साझेदारीमा ७ सय ११ जना युवालाई सहुलियतपूर्ण कर्जामा पहुँच वृद्धि गर्न उद्यमशीलता तथा वित्तीय साक्षरता तालिम सञ्चालन गरिएको छ। युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोष मार्फत रु. ३९ करोड ५२ लाख ५० हजार कर्जा लगानी गरी ५ हजार ७ सय ६६ जना युवा तथा साना व्यवसायीहरूलाई स्वरोगार बनाइएको छ। साथै, २ हजार ३ सय १४ जना व्यवसायी र व्यवसायको बीमा गरिएको छ।

(घ) युवा परिचालन

सार्वजनिक शिक्षाको सबलीकरणमा २ सय २ जना, मानवीय सेवामा ३ सय जना, कृषि उत्पादन वृद्धिमा ३ सय जना, वातावरण संरक्षणमा १ सय ५० जना, जातीय विभेद विरुद्धको सचेतनामा ४० जना, परम्परागत सीपको प्रवर्द्धनमा १ सय ८ जना, कोभिड विरुद्धको सचेतनामा १ हजार २ सय ९ जना र स्वयंसेवासम्बन्धी कार्यमा ६ सय ५४ जना युवा परिचालन गरिएको छ। साथै, विपद् व्यवस्थापनमा २ सय ९६ जना र कोभिड व्यवस्थापन, मेला, पर्व र दिवसहरूमा ७५ हजार ५ सय ८५ जना स्काउट परिचालन गरिएको छ।

(ङ) युवा प्रोत्साहन

विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत १३ जना युवा र युवाका क्षेत्रमा कार्यरत ४ जना पत्रकारहरूलाई पुरस्कार तथा सम्मान प्रदान गरी प्रोत्साहन गरिएको छ। साथै, प्रत्येक प्रदेशका १०/१० वटा सामुदायिक स्काउट युनिटका २ हजार २ सय ४० जनालाई स्काउट पोशाक तथा औजार वितरण गरिएको छ।

(च) खेलकुद प्रशिक्षण तथा क्षमता विकास

आर्चरी, कराँते, तेक्वान्दो, शुटिङ्ग लगायत खेलका २ सय ६० जना खेलाडीलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ।

(छ) खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना तथा सहभागिता

सन् २०२१ को जुलाई-अगष्टमा जापानमा भएको ३२ औं ग्रीष्मकालीन ओलम्पिकमा नेपाल चार खेलमा सहभागी भएकोमा पौडी र शुटिङ्गतर्फ साविकको राष्ट्रिय रेकर्डमा सुधार भई नयाँ राष्ट्रिय कीर्तिमान कायम भएको छ। मलेसिया र कतारमा आयोजित विश्वकप फुटबल क्वालिफाइङ प्रतियोगितामा नेपालको सहभागिता रहेको र बंगलादेशमा आयोजित बंगबन्धु अन्तर्राष्ट्रिय म्याराथुन प्रतियोगितामा नेपालका पुष्पा भण्डारीले स्वर्ण पदक हासिल गर्नुभएको छ। नेपाल, नेदरल्याण्ड्स र मलेसियाका बीच त्रिदेशीय क्रिकेट र नेपाल, बंगलादेश र किर्गिस्तानका बीच त्रिदेशीय फुटबल प्रतियोगिता नेपालमा सम्पन्न भएको छ। त्यसैगरी पुष्पलाल स्मृति राष्ट्रिय व्याडमिन्टन, नुवाकोट राष्ट्रिय रिङरेस्लिङ, राष्ट्रिय रिङरेस्लिङ च्याम्पियनसिप पोखरा, महिला हक्की प्रतियोगिता, सुपरलिग फुटबल प्रतियोगिता, सगरमाथा कराँते प्रतियोगिता लगायत विभिन्न १० वटा राष्ट्रियस्तरका प्रतियोगिता सम्पन्न भएका छन्।

(ज) खेलाडी प्रोत्साहन

साफ खेलकुदमा स्वर्ण पदक विजेता खेलाडीहरू, एशियन खेलकुदमा पदक प्राप्त गर्ने खेलाडीहरू र ओलम्पिक खेलकुदमा सहभागिता जनाउने जम्मा २ सय ५१ जना खेलाडीहरूलाई मासिक सम्मान भत्ता उपलब्ध गराइएको छ। यसैगरी यस अवधिमा खेलकुद प्रतिभा सम्मान अन्तर्गत सात जना खेलाडी, दुई जना प्रशिक्षक, एक जना खेल चिकित्सक, एक जना रेफ्री, एउटा खेल संस्थालाई नगदसहित सम्मान गरिएको छ र खेलकुदमा प्रायोजन गर्ने दुई वटा प्रायोजक संस्थालाई समेत सम्मान गरिएको छ। खेलकुद क्षेत्रमा कार्यरत एक जना पत्रकारलाई रु. ५० हजारको सम्मान पुरस्कार र ८ जना पत्रकारहरूलाई जनही रु. २५ हजारका दरले प्रोत्साहन पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत गरिएको छ। त्रिभुवन विश्वविद्यालयका

स्नातकोत्तर तहमा खेलकुद सम्बन्धी विषयमा शोधकार्य गर्ने पाँच जना विद्यार्थीलाई जनही रु. ५० हजार नगद सहयोग प्रदान गरिएको र शोधकार्य सम्पन्न भई प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ।

(झ) खेलकुद पूर्वाधार निर्माण

सबै प्रदेशमा अन्तर्राष्ट्रिय सुविधा सम्पन्न रङ्गशाला निर्माण गर्ने कार्यक्रमको झण्डै २८ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ। स्थानीय तहसँगको सहलगानीमा सबै पालिकामा खेलग्राम निर्माण गर्ने नीतिगत निर्णयअनुसार गत आर्थिक वर्षमा निर्माण सुरु भएका ६० वटा खेलग्राम निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिई यस वर्ष थप ८० स्थानीय तहहरूमा खेलग्राम निर्माण कार्य सुरु गरिएको छ। मूलपानी, भैरहवा र बैजनाथपुरमा क्रिकेट मैदान तथा रङ्गशाला निर्माण कार्य भइरहेको छ। मनाङमा उच्च पर्वतीय खेलकुद तालिम केन्द्रका लागि कभर्डहल निर्माण भइरहेको छ।

(ञ) खेलकुद रंगशाला निर्माण

च्यासल रङ्गशाला ललितपुर, धरान रङ्गशाला सुनसरी, सहिद लखनथापा रङ्गशाला गुल्मी, सिमरा रङ्गशाला बारा, फिदिम रङ्गशाला पाँचथर र नारायणी रङ्गशाला पर्साको निर्माण भइरहेको छ। साथै, नारायणी कभर्डहल, धनगढी कभर्डहल, पोखरामा ज्येष्ठ नागरिक बहुउद्देश्यीय कभर्डहल र दमक झापामा कभर्डहल निर्माण भइरहेका छन्।

(३) सीमान्तकृत तथा लक्षित समुदायको विकास

राउटे जातिको संरक्षण तथा सुरक्षाको लागि सुरक्षा, जीविकोपार्जन र स्वास्थ्य उपचारको प्रबन्ध गरिएको छ। सुर्खेत जिल्लामा राउटे समुदायका नारीमाथि भएको यौन दुर्व्यवहारको विषयमा अनुगमन/अध्ययन गरिएको छ।

(४) अपाङ्गता भएका व्यक्ति

अपाङ्गता भएका व्यक्तिका सम्बन्धमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

पूर्ण तथा अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हेरचाहसम्बन्धी कार्यविधि, २०७८, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि व्यक्तिगत सहयोगी सेवा कार्यविधि, २०७८, दोभाषे सेवा सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७८ र अपाङ्गता ग्राम निर्माण तथा सञ्चालन कार्यविधिको

मस्यौदा तयार भएको छ। दोभाषेको अनुमति (लाइसेन्सिङ्ग) का लागि मूल्याङ्कन कार्यविधि तयार गरिएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको राष्ट्रिय कार्ययोजना (आ.व. २०७७/७८ – २०८७/८८) को मस्यौदा तयार भएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त प्रणालीसम्बन्धी निर्देशिका, २०७८ को मस्यौदा तयार भएको छ।

(ख) सशक्तीकरण कार्यक्रम

अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई निःशुल्क सहायक सामग्री वितरण गरिएको र पुनःस्थापना सेवा उपलब्ध गराइएको छ। राष्ट्रिय बहिरा महासंघ मार्फत सबै प्रदेशबाट २५ जनालाई सहभागी गराई लुम्बिनी प्रदेशको बुटवलमा तीन महिने आवासीय दोभाषे तालीम सम्पन्न गरिएकोमा तालिम प्राप्त जनशक्तिमध्ये १२ जनाले आंशिक रोजगारी प्राप्त गरेका छन्। सम्बन्धित स्थानीय तह मार्फत अपाङ्गताका क्षेत्रमा कार्यरत २६ सामाजिक संघ संस्थाहरूलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराई अपाङ्गता भएका व्यक्तिको उद्धार, क्षमता विकास, संरक्षण र पुनःस्थापनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको छ।

(५) ज्येष्ठ नागरिक

ज्येष्ठ नागरिकका सम्बन्धमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) ज्येष्ठ नागरिक संरक्षण

सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजनासँगको सहकार्यमा ज्येष्ठ नागरिक अस्पताल सहितको पशुपति वृद्धाश्रम निर्माणको लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएको छ। ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र सञ्चालनको लागि सात प्रदेशका ११ (एघार) स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान रकम रु.३ करोड ५० लाख हस्तान्तरण भएको छ। ज्येष्ठ नागरिकको क्षेत्रमा काम गर्ने ३४ वटा सामाजिक संघ-संस्थाहरूलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराई ज्येष्ठ नागरिकहरूको संरक्षण, पालनपोषण, जनचेतना अभिवृद्धि जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको छ। पशुपति वृद्धाश्रम, मानव सेवा आश्रम लगायत सरोकारवाला संघ संस्थाहरूको सहकार्यमा अशक्त, असहाय, बेसहारा १ हजार ७ सय ५ जना ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र पुनःस्थापना गरिएको छ।

(ख) ज्येष्ठ नागरिक अस्पताल

पशुपति विकास कोषबाट प्राप्त गोठाटार, काठमाण्डौंको १० रोपनी जग्गामा ५० शैय्याको ज्येष्ठ नागरिक अस्पताल सहित १ सय ७५ जना क्षमताको पशुपति वृद्धाश्रम निर्माणको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

(६) गरिब पहिचान

गरिबीको रेखमुनि रहेका नेपाली नागरिकहरूका घरपरिवारलाई लक्षित गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न तथा त्यस्ता परिवारलाई राज्यको स्रोत, साधन र क्षमता बमोजिम राज्यबाट सुविधा प्रदान गर्ने प्रयोजनका लागि गरीब घरपरिवारको पहिचान गर्ने कार्य अन्तर्गत २३ जिल्लाका ११ लाख १० हजार ७ सय १३ घर परिवारको तथ्यांक प्रशोधन तथा विश्लेषण कार्य सम्पन्न गरिएको छ।

(७) बालबालिका

बालबालिकाको क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) बालबालिकाको उद्धार

राष्ट्रिय बाल अधिकार परिषद्द्वारा बाल श्रम गर्न बाध्य बालबालिकाको संरक्षण तथा बाल अधिकार प्रवर्द्धनका लागि काठमाण्डौं उपत्यकाको औपचारिक तथा अनौपचारिक श्रम क्षेत्र (घरेलु श्रम, ईँटाभट्टा, सडकमा वस्तु विनिमय आदि) मा संलग्न रहेका ८२ जना श्रमिक बालबालिका (बालक ५६ र बालिका २६) को उद्धार, पुनःस्थापना तथा पुनर्मिलन गरी/गराई संरक्षण व्यवस्थापन गरिएको छ। यस्तो कार्यमा लगाउने ७ जना व्यक्तिलाई श्रम कार्यालय मार्फत कारवाही गरिएको तथा ३ जना बालबालिकालाई कानून बमोजिमको क्षतिपूर्ति समेत उपलब्ध गराइएको छ।

(ख) क्षमता अभिवृद्धि तथा सहकार्य

देशका विभिन्न २६ स्थानीय तहलाई रु. ३ लाखका दरले बालश्रममुक्त पालिका घोषणाको लागि अनुदान रकम पठाइएको छ।

(ग) बालबालिका खोजतलास, उद्धार, संरक्षण, पुनःस्थापना तथा पारिवारिक पुनर्मिलन

निःशुल्क टेलिफोन नं.१०४ मा हराएका भनी देशभरिबाट उजुरी दर्ता भएका कुल ३ हजार ६ सय ५८ (बालक ८ सय ४९ जना र बालिका २ हजार ८ सय ९ जना) बालबालिकामध्ये ३ हजार ९ (८२.२६ प्रतिशत) जना बालबालिका (बालक ७ सय १२ र बालिका २ हजार २ सय ९७) फेला पारी परिवारमा पुनर्मिलन गराइएको छ। त्यसैगरी बेवारिसे अवस्थामा फेला परेका १ सय ९७ (बालक १ सय ६ र बालिका ९१) जना बालबालिकामध्ये १ सय ६ जना (बालक ५४ र बालिका ५२) लाई परिवारमा पुनर्मिलन गराइएको छ भने ९१ जना (बालक ५३ र बालिका ३८) लाई अस्थायी संरक्षण सेवा केन्द्र तथा बाल गृहमा पुनःस्थापना गरी संरक्षण प्रदान गरिएको छ। तनहुँको ढकालटारमा कानूनी विवादमा परेका बालबालिकाको लागि बालसुधार गृह निर्माण गर्न २८ रोपनी जग्गा प्राप्त गरी विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनको मस्यौदा तयार भएको छ।

(८) आदिवासी जनजाति

आदिवासी जनजाति उत्थान, विकास र संरक्षणसम्बन्धी विभिन्न अध्ययन, अनुसन्धान तथा छलफल र अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको छ।

(९) लक्षित वर्ग छुट

महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित एवं पिछडिएको क्षेत्र, अल्पसंख्यक एवं सीमान्तकृत वर्गको नाममा घर जग्गा रजिष्ट्रेशन पारित गर्दा छुट दिने व्यवस्थाअनुसार देहाय बमोजिम छुट प्रदान गरिएको छ।

तालिका नं. १६: लक्षित वर्गलाई रजिष्ट्रेशन दस्तुर छुट

लक्षित वर्ग	लिखत पारित	रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा छुट दिइएको रकम (रू.हजारमा)
महिला	४६५१७५	४१२५६००
दलित एवं पिछडिएको वर्ग	७३८९	५५७८६
मुक्त कमैया तथा मुक्त हलिया	२९	६९६४५
ज्येष्ठ नागरिक	१७९७	१८२३०
अपाङ्गता भएका व्यक्ति	४३८	४२६३

लक्षित वर्ग	लिखत पारित	रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा छुट दिइएको रकम (रू.हजारमा)
दृष्टि विहीन	१५	१५०५
शहीद परिवार	५६	९७२
वाक्य विहीन	२०	२३

(स्रोतः भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय)

(१०) भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान आयोग

भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान आयोगमार्फत कार्यविधि र मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। देशका सबै स्थानीय तह र आयोगबीच समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर गरी डाटा सङ्कलन, सत्यापन र प्रमाणीकरण गर्ने कार्य भएको छ। विभिन्न ५ सय १३ स्थानीय तहमा लगत सङ्कलन कार्यका लागि सूचना प्रकाशन गरिएको छ। हालसम्म ३ सय १९ स्थानीय तहका २ लाख ४७ हजार ९ सय ६० भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र ९ लाख ३२ हजार ८ सय १ अव्यवस्थित बसोबासी गरी जम्मा ११ लाख ८० हजार ७ सय ६१ परिवारको लगत सङ्कलन गरिएको छ। यस अघि गठन भएका आयोगले गरेका अपूरा कार्यलाई पूर्णता दिने सन्दर्भमा आयोगबाट ४० जिल्लाका करिब ४४ हजार निवेदन सङ्कलन गरिएको छ।

(११) गैरसरकारी संस्थाको परिचालन तथा व्यवस्थापन

नेपालमा विभिन्न क्षेत्रमा काम गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थालाई समाज कल्याण परिषद्सँग साधारण र परियोजना सम्झौता गराई कार्यसम्पादन गराउने गरिएको छ। यस्ता संस्थाले सञ्चालन गर्ने परियोजना निर्माण गर्दा नेपालको संविधान, दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौं योजनाका लक्ष्य, विभिन्न मन्त्रालयका क्षेत्रगत नीति तथा प्राथमिकता र स्थानीय तहका आवश्यकताका आधारमा सूचकहरू तय गरी परियोजना सम्झौता गर्ने गरिएको छ। नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको एकद्वार प्रणालीलाई समाज कल्याण ऐनले समेत आत्मसात् गरेको छ। राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट सञ्चालित परियोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समाज कल्याण परिषद्बाट हुने गरेको छ।

२.२.११ न्याय र दण्ड व्यवस्थासम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ट) ले न्याय र दण्ड व्यवस्थासम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) न्याय प्रशासनलाई छिटो छरितो, सर्वसुलभ, मितव्ययी, निष्पक्ष, प्रभावकारी र जनउत्तरदायी बनाउने,

(२) सामान्य प्रकृतिका विवाद समाधानका लागि मेलमिलाप, मध्यस्थता जस्ता वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्ने,

(३) राजनैतिक, प्रशासनिक, न्यायिक, सामाजिक लगायत सबै क्षेत्रको भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्ने।

न्याय र दण्ड व्यवस्थासम्बन्धी नीति कार्यान्वयनसम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा व्यवस्था गरिएको न्याय र दण्ड व्यवस्थासम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनको लागि यस अवधिमा नीतिगत तथा कानूनी सुधार, न्याय प्रशासन सुदृढीकरण तथा भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रण क्षेत्रमा निम्नलिखित कार्यहरू गरी देहायबमोजिमका मुख्य उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

निःशुल्क कानूनी सहायता पाउने नागरिकको हकलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नको लागि कानूनी सहायता प्रणालीलाई एकीकृत र प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले एकीकृत कानूनी सहायता नीति, २०७६ स्वीकृत भई यस नीति कार्यान्वयनको लागि विधेयकको मस्यौदा तयार गरिएको छ। यस अवधिमा अपराध पीडितको हकलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि अपराध पीडित संरक्षण नियमावली, २०७७ जारी भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा २ ऐन, १६ अध्यादेश र ९ नियमावली जारी गरिएका छन्। जारी भएका ऐन, अध्यादेश र नियमावलीको विवरण निम्नानुसार रहेको छ।

ऐन तथा अध्यादेश

(क) नागरिक लगानी कोष (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०७७,

(ख) संघ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७,

(ग) बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७७,

(घ) फौजदारी कसूर तथा फौजदारी कार्यविधिसम्बन्धी केही ऐन संशोधन अध्यादेश, २०७८,

(ङ) तेजाब तथा अन्य घातक रासायनिक पदार्थ (नियमन) अध्यादेश, २०७८,

(च) नेपाल प्रहरी र प्रदेश प्रहरी (कार्य सञ्चालन, सुपरिवेक्षण र समन्वय) (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, २०७८,

(छ) औषधि (दोस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७८,

(ज) यौन हिंसा विरुद्धका केही ऐनलाई संशोधन गर्ने अध्यादेश, २०७८,

(झ) सामाजिक सुरक्षा (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, २०७८

(ञ) नेपाल नागरिकता (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, २०७८,

(ट) संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, २०७८,

(ठ) रेल्वे अध्यादेश, २०७८,

(ड) शपथसम्बन्धी अध्यादेश, २०७८,

(ढ) कोभिड-१९ सङ्कट व्यवस्थापन अध्यादेश, २०७८,

(ण) स्वास्थ्यकर्मी तथा स्वास्थ्य संस्थाको सुरक्षासम्बन्धी (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, २०७८,

(त) आर्थिक अध्यादेश, २०७८,

(थ) विनियोजन अध्यादेश, २०७८ र

(द) राष्ट्र ऋण उठाउने अध्यादेश, २०७८

नियमावली

(क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारसम्बन्धी नियमावली, २०७७,

(ख) वैयक्तिक गोपनीयता सम्बन्धी नियमावली, २०७७,

(ग) सामाजिक सुरक्षा (पहिलो संशोधन) नियमावली, २०७७,

(घ) जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७७,

(ङ) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी नियमावली, २०७७,

(च) सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार नियमावली, २०७७,

(छ) भूमिसम्बन्धी (अठारौं संशोधन) नियमहरू, २०७७,

(ज) भूमिसम्बन्धी (उन्नाइसौं संशोधन) नियमहरू, २०७८ र

(झ) अपराध पीडित संरक्षण नियमावली, २०७७

(२) न्याय प्रशासन सुदृढीकरण

न्याय प्रशासन सुदृढीकरणका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) न्यायिक समिति सुदृढीकरण

कर्णाली प्रदेशमा तीन , लुम्बिनी प्रदेशमा तीन, बाग्मती प्रदेशमा तीन, प्रदेश नं. २ मा दुई र प्रदेश नं १ मा दुई गरी जम्मा १३ न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ।

(ख) अध्ययन प्रतिवेदन

संविधान बमोजिम संघ तथा प्रदेशले बनाएका कानूनहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरी संविधानले निर्धारण गरेको विधायिकी अन्तरसम्बन्ध र एउटै विषयमा बनेका संघ र प्रदेश कानूनका बीचको तादात्म्य तथा प्रदेशमा बनेका कानूनहरूबीचको अन्तर-सम्बन्धको अवस्था पहिचान गरी आगामी दिनमा तीनै तहबाट निर्माण हुने कानूनको कार्यान्वयनको अवस्था पहिचान गर्न तथा थप प्रभावकारी बनाउन अवलम्बन गर्नुपर्ने उपायको पहिचान गरी अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

(ग) कानूनी सचेतना

सुर्खेत, जाजरकोट, दाङ, प्यूठान, काभ्रेपलाञ्चोक र खोटाङ्ग गरी ६ जिल्लाका ७ शैक्षिक संस्थाहरूमा कानूनी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। नयाँ कानूनी व्यवस्था र मुलुकी देवानी तथा अपराध संहिता लगायतका विषयमा नेपाल टेलिभिजनबाट "कानूनका कुरा" नामक पाक्षिक कार्यक्रम प्रसारण गरिएको छ।

(३) भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रण

भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रणका लागि यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) उजुरी तथा कारवाही

राजस्व चुहावटतर्फ ८२ र विदेशी विनिमयतर्फ ५४ गरी जम्मा १ सय ३६ मुद्दा सम्बन्धित अदालतसमक्ष दायर गरी बिगो मागदाबी क्रमशः रु.२३ अर्ब ६८ करोड र रु.५ अर्ब ९० करोड लिइएको छ। यसैगरी सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी १४ वटा मुद्दा सम्बन्धित अदालतमा दायर गरिएको छ र कुल बिगो रु. ७२ करोड ३७ लाख ४४ हजार ४ माग दाबी लिइएको छ।

(ख) रणनीति तथा कार्ययोजना

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (२०७६-२०८१) कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

२.२.१२ पर्यटनसम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ठ) ले पर्यटन सम्बन्धमा निम्नलिखित नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

नेपालका ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, धार्मिक, पुरातात्त्विक र प्राकृतिक सम्पदाहरूको पहिचान, संरक्षण, प्रवर्द्धन एवं प्रचार प्रसारमार्फत राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण आधारको रूपमा पर्यावरण अनुकूल पर्यटन उद्योगको विकास गर्ने, पर्यटन संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक वातावरण एवं नीति निर्माण गर्ने तथा पर्यटन उद्योगको लाभ वितरणमा स्थानीय जनतालाई प्राथमिकता दिने।

पर्यटनसम्बन्धी नीति कार्यान्वयनसम्बन्धमा भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

नेपालको संविधानमा निर्दिष्ट पर्यटनसम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयनको लागि नीतिगत तथा कानूनी सुधार, पर्यटन पूर्वाधार र पर्यटन प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा निम्नानुसारका कार्यसम्पादन गरी देहायबमोजिमका मुख्य उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

सामाजिक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न नयाँ राष्ट्रिय संस्कृति संरक्षण तथा प्रवर्द्धन नीति र नयाँ हवाई नीतिको मस्यौदा तयार भएको छ। नेपाल हवाई सेवा प्राधिकरण विधेयक,

२०७७ र नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण विधेयक, २०७७ राष्ट्रिय सभामा पेश भएको छ। पर्यटन विधेयक, २०७७, नेपाल पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन प्रतिष्ठानको व्यवस्था गर्ने विधेयक, २०७७, मानित विश्वविद्यालयको सट्टा नेपाल पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन प्रतिष्ठानको व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, साविकको गैह्र सैनिक हवाई उडान (सिभिल एभिएशन) ऐन, २०१५ लाई प्रतिस्थापन गर्न नेपाल नागरिक उड्डयन विधेयकको मस्यौदा तयार भएको छ। पर्वतारोहण नियमावली, २०५९, गैह्र सैनिक हवाई उडान (दुर्घटना जाँच) नियमावली, २०७१ र विमानस्थल दस्तुर नियमावली, २०६७ परिमार्जनको मस्यौदा तयार भएको छ। नेपाल होटल मापदण्ड, २०७६ मा संशोधन गरिएको छ। रात्रिकालीन पर्यटन व्यवसायसम्बन्धी स्वास्थ्य सुरक्षा मापदण्ड, २०७७ तर्जुमा गरिएको छ। पर्यटन उद्योग सेवा प्रवाह निर्देशिका, २०७० मा संशोधन भएको छ।

(२) पर्यटन पूर्वाधार

पर्यटन पूर्वाधारका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) पूर्वाधार विकास

'एक प्रदेश एक पर्यटकीय पूर्वाधार विकास कार्यक्रम' करिब ७५ प्रतिशत सम्पन्न भएको छ। यस वर्ष २ सय २८ कि.मि. पदयात्रामार्ग निर्माण सम्पन्न भएको छ। पर्यटनसम्बन्धी पूर्वाधार तयार गर्न २ सय १६ स्थानीय तहलाई साझेदारी कार्यक्रम गर्न सम्झौता भई क्रमागत योजना सुरु भएको छ।

(ख) विमानस्थल

आन्तरिक विमानस्थलहरूको निर्माण, सुधार, विस्तार एवं यान्त्रिकीकरण कार्य अन्तर्गत चन्द्रगढी, तुम्लिङ्गटार, राजविराज, इलाम, बझाङ्ग, बैतडी, डोटी, सिमिकोट, जनकपुर, नेपालगञ्ज, रारा (मुगु), रामेछाप, लुक्ला, मसिनेचौर लगायतका विमानस्थलहरूको स्तरोन्नति एवं सुधार गरिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन संगठनको मापदण्ड पूरा गरी सम्बन्धित वायुयान मर्मत सम्भार गरिएको छ। नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणबाट जारी वायुसेवा सञ्चालनसँग सम्बन्धित जनशक्तिको इजाजतपत्रको स्तरीकरण गरी लागू गरिएको छ। उडान सुरक्षामा उल्लेख्य सुधार गरी वायुयान दुर्घटनाको दर न्यूनीकरण गरिएको छ। त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा अग्निनिवारण तथा जीवनोद्धार सेवाको लागि वाच टावर कन्सोल रिप्लेसमेन्ट (Watch Tower Console Replacement) गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ। नेपालगञ्ज, विराटनगर, सिमरा, भरतपुर लगायत १० विमानस्थलहरूमा एटीसी कन्सोल रिप्लेसमेन्ट (ATC Console Replacement) गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ। विभिन्न १७

आन्तरिक विमानस्थलहरूमा मेटियोरोलजिकल सिस्टम एण्ड एसेसोरिज (Meteorological System and Accessories) जडान कार्य सम्पन्न भएको छ।

(३) पर्यटन प्रवर्द्धन

पर्यटन प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) पर्वतारोहण अनुमति तथा प्रवर्द्धन

आरोहणका लागि खुलेका ४ सय १४ हिमालहरूमा सन् २०२१ को शिशिर याममा ७ सय ५७ जनालाई पर्वतारोहण गर्न अनुमति प्रदान गरिएको छ। बङ्गलादेशमा पर्यटन प्रवर्द्धन लगायतका काम गर्न साँस्कृतिक कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ। पदमार्ग र पर्वतारोहणको लागि नमुना योजनाको रूपमा जी. पी. एस. ट्र्याकिङ्ग डिभाइस (GPS Tracking Device) प्रयोगमा ल्याइएको छ।

(ख) जनशक्तिलाई तालिम

नेपाल पर्वतीय प्रशिक्षण प्रतिष्ठानबाट ५ सय ३९ जनालाई तालिम प्रदान गरिएको छ। नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठानबाट शैक्षिक तर्फ Master of Hospitality Management: MHM, Bachelor of Hotel Management:BHM, Bachelor of Travel and Tourism Management:BTTM जस्ता विषय क्षेत्रहरूमा अध्ययन अध्यापन गर्दै आएको छ भने प्रतिष्ठानले शैक्षिकतर्फ १ हजार ६ सय २६ जना र तालिम तर्फ ४ सय ४९ जना गरी कुल २ हजार ७५ जनशक्ति उत्पादन गरेको छ। सामुदायिक होमस्टेहरूमा होमस्टे (घरबास) पर्यटन विकाससम्बन्धी आधारभूत तालिम कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइएको छ। रिभर गाइड तालिम २०२१ सम्पन्न गरिएको छ।

(ग) पर्यटन सम्पदा संरक्षण

विभिन्न मन्दिर, गुम्बा र मदरसा लगायत ऐतिहासिक पुरातात्विक वस्तुहरूको पुनर्निर्माण, अध्ययन, संरक्षण र गुरु योजना तर्जुमा लगायतका कार्यहरू सम्पन्न गरिएका छन्। पशुपतिनाथ मन्दिरमा १ सय ८ केजी सुनको जलहरी जडान गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ। बौद्ध दर्शन प्रवर्द्धन तथा गुम्बा विकास समिति, पाथिभरा क्षेत्र विकास समिति, बौद्धनाथ क्षेत्र विकास समिति, मनकामना क्षेत्र विकास समिति, देवघाट क्षेत्र विकास समिति, बृहत् वराह क्षेत्र विकास समिति, हलेसी महादेवस्थान विकास समिति, तारागाउँ विकास समिति, नेपाल पञ्चाङ्ग निर्णायक समिति र नारायणहिटी दरबार संग्रहालय तथा गणतन्त्र स्मारक व्यवस्थापन तथा सञ्चालन विकास समितिहरूबाट त्यस क्षेत्रको पूर्वाधार विकास संरक्षण लगायतका काम

सम्पन्न भएका छन्। भूकम्पबाट क्षति पुगेका ऐतिहासिक एवं पुरातात्त्विक ४ सय ६० सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण सम्पन्न भएको छ।

(घ) पर्यटनसम्बन्धी सूचकहरू

पर्यटन सम्बन्धी सूचकहरूको हालको अवस्थालाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. १७: पर्यटनसम्बन्धी सूचकहरू

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आ.व.२०७५/७६ को अवस्था	आ.व.२०७६/७७ सम्मको अवस्था	आ.व.२०७७/७८ को वार्षिक प्रगति
१.	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च (डलर)	५४	४८	६५
२.	प्रति पर्यटक औसत बसाइ (दिन)	१२.४	१२.७	१५.१
३.	त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल विस्तार तथा स्तरोन्नति (प्रतिशत)	६१	९८	यस आ.व. को २२ र हालसम्मको ९९
४.	गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल (प्रतिशत)	७३	९१	९७.३३
५.	पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल (प्रतिशत)	४२	६१	८१
६.	सम्पदा पुनर्निर्माण (संख्या)	३८०	४५३	४६०
७.	पर्यटक आगमन (जना)	११,७३,०७२ (सन् २०१८)	११,९७,१९१(सन् २०१९)	२,३०,०८५(सन् २०२०)
८.	सञ्चालनमा रहेका विमानस्थल (वटा)	३२	३२	३५
९.	वर्षैभरि	३२	३५	३७

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आ.व.२०७५/७६ को अवस्था	आ.व.२०७६/७७ सम्मको अवस्था	आ.व.२०७७/७८ को वार्षिक प्रगति
	सञ्चालनयोग्य विमानस्थल (वटा)			
१०.	रात्रीकालीन उडान सञ्चालनमा आएका विमानस्थल (वटा)	७	८	८
११.	नेपाल आउने अन्तर्राष्ट्रिय विमान सेवा (वटा)	२८	३०	२७
१२.	पर्यटकस्तरका होटल (संख्या)	१२५४	१२८९	१३१३
१३.	निर्मित नयाँ पदमार्गको लम्बाइ (GHT समेत) (कि.मि.)	२५५	३३२	२२८

(स्रोतः संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय)

२.२.१३ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध सम्बन्धी नीति

नेपालको संविधानको धारा ५१ (ड) ले अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धका सम्बन्धमा देहायका नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः-

(१) नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधीनता र राष्ट्रिय हितको रक्षा गर्न क्रियाशील रहँदै संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्र, असंलग्नता, पञ्चशीलको सिद्धान्त, अन्तर्राष्ट्रिय कानून र विश्वशान्तिको मान्यताका आधारमा राष्ट्रको सर्वोपरि हितलाई ध्यानमा राखी स्वतन्त्र परराष्ट्र नीति सञ्चालन गर्ने,

(२) विगतमा भएका सन्धिहरूको पुनरावलोकन गर्दै समानता र पारस्परिक हितको आधारमा सन्धि सम्झौताहरू गर्ने।

अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध सम्बन्धी नीति कार्यान्वयन सम्बन्धमा भएका प्रमुख कार्यहरू र प्राप्त मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू

संविधानमा निर्दिष्ट अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धसम्बन्धी नीति कार्यान्वयनका लागि नीतिगत तथा कानूनी सुधार, उच्चस्तरीय भ्रमण तथा बैठकहरू, क्षेत्रीय तथा बहुक्षेत्रीय कूटनीति, अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूमा नेपालको उम्मेदवारी तथा निर्वाचन, आर्थिक कूटनीतिको परिचालन तथा राहदानी र कन्सुलर सेवाको क्षेत्रमा यस अवधिमा निम्नलिखित कार्यहरू गरी देहायबमोजिमका उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्।

(१) नीतिगत तथा कानूनी सुधार

परराष्ट्र नीति, २०७७ र कन्सुलर सेवा कार्यविधि, २०७७ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(२) भ्रमण तथा बैठकहरू

यस अवधिमा नेपालबाट उच्चस्तरीय भ्रमण तथा बैठकहरूमा सहभागिता हुनुका साथै भर्चुअल माध्यमबाट समेत विभिन्न बैठकहरू सम्पन्न भएका छन् ।साथै, नेपालमा समेत उच्चस्तरीय भ्रमणहरू भएका छन् । भ्रमण तथा बैठकबाट भएका समझदारी एवं सहयोग तथा अन्य मुख्य-मुख्य उपलब्धिहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूको मिति २०७७ चैत्र ९ देखि १० सम्म भएको बङ्गलादेशको राजकीय भ्रमणका क्रममा नेपाल र बङ्गलादेशबीच पर्यटन सहकार्य, स्यानिटरी र फाइटोस्यानिटरी सहयोग सुदृढीकरण (Strengthening Sanitary and Phytosanitary (SPS) Cooperation), सन् २०२२-२०२५ का लागि साँस्कृतिक आदान-प्रदान कार्यक्रम (Cultural Exchange Programme for 2022-2025) तथा नेपाल र बंगलादेशबीच तथा तेस्रो देश व्यापारका लागि मालवस्तु ओसारपसारको वैकल्पिक पारवहन मार्गको रूपमा रोहनपुर-सिंहवाद रेलवे रुटलाई तोक्ने पत्राचार (Exchange of Letters on designation of Rohanpur-Singhabad railway route as an additional transit route for movement of traffic-in-transit between Nepal and Bangladesh and also for third country transit trade) गरी चारवटा समझदारी पत्रमा हस्ताक्षर भएको छ।

(ख) नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीको मिति २०७७ माघ १ देखि ३ सम्म भएको भारत भ्रमणका क्रममा नेपाल र भारतबीच कोभिड-१९ को खोप आपूर्ति, सीमासम्बन्धी नसुल्झिएका विषयहरू सुल्झाउने, सीमा व्यवस्थापन, कनेक्टिभिटी एवं आर्थिक सहयोग, व्यापार तथा पारवहन, ऊर्जा तथा जलस्रोत र संस्कृति तथा शिक्षा लगायत द्विपक्षीय सम्बन्धका महत्त्वपूर्ण विषयहरूमा छलफल भएको छ।

(ग) चीनका स्टेट काउन्सिलर एण्ड मिनिस्टर अफ नेसनल डिफेन्सले मिति २०७७ मंसिर १४ गते नेपाल भ्रमण गर्नु भई भ्रमणका क्रममा नेपालका सम्माननीय राष्ट्रपति र प्रधानमन्त्रीसँग शिष्टाचार भेट गरी द्विपक्षीय हित प्रवर्द्धनका विषयमा छलफल भएको छ। यसबाट नेपाल र चीनको मैत्रीपूर्ण सम्बन्धमा थप बढोत्तरी भएको छ।

(घ) नेपालका परराष्ट्र सचिवको निमन्त्रणामा भारतका विदेश सचिवले २०७७ मंसिर ११-१२ मा नेपालको भ्रमण गर्नुभयो। उक्त अवसरमा काठमाण्डौंमा नेपाल र भारतका परराष्ट्र/विदेश सचिवस्तरीय बैठक सम्पन्न भएको थियो। सो बैठकमा नेपाल-भारत सीमा सम्बन्ध लगायत द्विपक्षीय हितका विषयमा छलफल एवं कुराकानी भएको थियो।

(ङ) मिति २०७७ फागुन ५ देखि ६ सम्म संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी पक्ष राष्ट्रहरूको २६ औं सम्मेलन (UN Climate Change Conference of the Parties: COP-26) का अध्यक्षको प्रतिनिधिमण्डल र नेपालको प्रतिनिधिबीच जलवायु परिवर्तनका क्षेत्रमा थप सहकार्य र समझदारी विकास, COP-26 मा नेपालको सहभागिता र सगरमाथा संवादको आयोजनामा सहकार्य लगायतका विषयमा छलफल भएको छ।

(च) नेपालका परराष्ट्र मन्त्री र संयुक्त अधिराज्यका स्टेट मिनिस्टर अफ फरेन एण्ड कमनवेल्थ अफिस (State Minister of Foreign and Commonwealth Office) को बीचमा मिति २०७७ भाद्र ११ र जेठ ७ मा भर्चुअल माध्यमबाट भएको बैठकमा कोभिड-१९, जलवायु तथा वातावरणीय मुद्दाहरू लगायत अन्य द्विपक्षीय सहयोगका विषयहरूमा छलफल भई दुई मुलुकबीचको समझदारीमा अभिवृद्धि भएको छ।

(छ) नेपालका परराष्ट्र मन्त्री र युएईका परराष्ट्र राज्यमन्त्रीबीच मिति २०७८ जेठ १७ मा भएको द्विपक्षीय मामिला तथा अन्य बहुपक्षीय विषयमा भर्चुअल माध्यमबाट छलफल भएको र सो छलफलबाट दुई मुलुकबीच आपसी हितका विषयमा सहकार्य हुने अवसरको सृजना भएको छ।

(ज) नेपालका परराष्ट्र मन्त्री र जनवादी गणतन्त्र चीनका महामहिम स्टेट काउन्सिलर तथा परराष्ट्र मन्त्रीले मिति २०७७ मंसिर २३ मा भिडियो कन्फरेन्समार्फत संयुक्तरूपमा सगरमाथा/झुमुलङ्माको नयाँ उचाइ (८८४८.८६ मिटर) को घोषणा गर्नुभयो ।

(३) क्षेत्रीय तथा बहुक्षेत्रीय कूटनीति

क्षेत्रीय तथा बहुक्षेत्रीय कूटनीतिका क्षेत्रमा यस अवधिमा भए गरेका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) असंलग्न राष्ट्रहरूको बैठक

नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीले २०७७ असोज २३ मा आयोजित असंलग्न आन्दोलनको वार्षिक मन्त्रीस्तरीय बैठक (Annual Ministerial Meeting of the Non-Aligned Movement) लाई सम्बोधन गर्नुभयो।

(ख) संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभामा सहभागिता एवं महासभाका क्रममा भएको उच्चस्तरीय कार्यक्रमहरू

नेपालका प्रधानमन्त्रीको नेतृत्वमा एक उच्चस्तरीय प्रतिनिधिमण्डलले संयुक्त राष्ट्रसंघको ७५औं महासभामा सहभागिता जनाएको छ ।सो महासभालाई प्रधानमन्त्रीले २०७७ असोज ९ मा सम्बोधन गर्नुभएको थियो। यसैगरी २०७७ असोज ५ मा संयुक्त राष्ट्र संघको ७५औं वार्षिक उत्सवका अवसरमा आयोजित उच्चस्तरीय बैठक (High-Level Meeting to Commemorate the 75th Anniversary of the United Nations) लाई नेपालका प्रधानमन्त्रीले सम्बोधन गर्नुभयो ।

संयुक्त राष्ट्र संघको ७५औं महासभाको अवसरमा आयोजित आणविक हतियारको पूर्ण उन्मूलनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको आयोजना गर्ने सम्बन्धी उच्चस्तरीय बैठक (High-level Event to Commemorate the International Day for the Total Elimination of Nuclear Weapons) नामक कार्यक्रमलाई २०७७ असोज १६ मा नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीले भिडियो सन्देश मार्फत सम्बोधन गर्नुभयो। परराष्ट्र मन्त्रीले सोही महासभाको सिलसिलामा २०७७ असोज १ मा अति कम विकसित राष्ट्रहरूको वार्षिक मन्त्रिस्तरीय बैठक (Annual Ministerial Meeting of the Least Developed Countries) र २०७७ असोज ५ का दिन आयोजित भूपरिवेष्टित राष्ट्रहरूको १९औं वार्षिक मन्त्रिस्तरीय बैठकलाई सम्बोधन गर्नुभयो।

(ग) बेइजिङ्ग+२५ बैठक

नेपालका सम्माननीय राष्ट्रपतिले सम्पूर्ण महिला तथा बालिकाहरूको लैङ्गिक समानता र सशक्तीकरणको अनुभूतिलाई गति दिने (Accelerating the realization of gender equality and the empowerment of all women and girls) विषयमा भर्चुअल माध्यमबाट २०७७ असोज १५ मा आयोजित चौथो विश्व सम्मेलनको पच्चीसौं वार्षिकोत्सवसम्बन्धी उच्चस्तरीय बैठक (High-Level Meeting on the Twenty-fifth Anniversary of the Fourth World Conference (Beijing+25) लाई सम्बोधन गर्नुभयो।

(घ) मानव अधिकार परिषद् बैठकमा सहभागिता

मिति २०७७ फागुन ११ मा मानव अधिकार परिषद्को ४६औं सत्रको उच्चस्तरीय बैठकलाई भिडियो सन्देश मार्फत नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीले सम्बोधन गर्नुभयो। मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा (Universal Periodic Review- UPR) को ३७ औं सत्र अन्तर्गत २१ जनवरी २०२१ मा भएको नेपालको तेस्रो आवधिक समीक्षामा परराष्ट्रमन्त्रीको नेतृत्वमा नेपाली उच्चस्तरीय प्रतिनिधिमण्डलले सहभागिता जनाएको थियो।

(ङ) दिगो विकास तथा जलवायुसम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा सहभागिता

नेपालका सम्माननीय राष्ट्रपतिले हरित वृद्धि र विश्वव्यापी लक्ष्य २०३० का लागि साझेदारी सम्बन्धी सियोल शिखर सम्मेलन (Partnership for Green Growth and the Global Goals 2030 Seoul Summit) लाई भिडियो सन्देश मार्फत २०७८ जेठ १६ मा सम्बोधन गर्नुभयो। त्यसैगरी, नेपालका प्रधानमन्त्रीले २०७७ असोज २ मा आयोजित पहिलो एसडीजी मुमेन्ट २०२० (First SDG Moment 2020), २०७७ असोज १४ मा आयोजित जैविक विविधतासम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय सम्मेलन (United Nations Summit on Biodiversity), २०७७ असोज १२ मा आयोजित प्रकृतिका लागि नेतृत्वको प्रतिज्ञा: दिगो विकासका लागि जैविक विविधताको ह्रासलाई २०३० सम्म पूर्ति गर्न संगठित (Leaders Pledge for Nature: United to Reverse Biodiversity Loss by 2030 for Sustainable Development) र २०७७ असोज ८ मा आयोजित दोबाटोमा गरिबी: अझ राम्रो सुधारको लागि नेतृत्व र बहुआयामिक गरिबी सूचकाङ्कको प्रयोग (Poverty at a Crossroad: Using Leadership and Multidimensional Poverty Index to Build Back Better) लगायत उच्चस्तरीय बैठकहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो। २०७७ असोज १३ मा आयोजित कोभिड-१९ र तत्पश्चात्को अवधिमा दिगो विकासको लागि २०३० कार्यसूचीमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी उच्चस्तरीय बैठक (High-level Meeting on Financing the 2030 Agenda for Sustainable Development in the Era of Covid-19 and Beyond) लाई भूपरिवेष्टित राष्ट्रहरूको तर्फबाट नेपालका प्रधानमन्त्रीले सम्बोधन गर्नुभयो। त्यसैगरी नेपालका प्रधानमन्त्रीले २०७७ असोज २१ मा जलवायु जोखिम नेतृत्व मञ्च (Climate Vulnerable Forum Leaders Event) लाई भिडियो सन्देशमार्फत सम्बोधन गर्नुभयो। प्रधानमन्त्रीले भर्चुअल माध्यमबाट आयोजित एसियाको भविष्यसम्बन्धी २६औं अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन (26th International Conference on the Future of Asia) लाई २०७८ जेठ ७ मा सम्बोधन गर्नुभयो। यसैगरी प्रधानमन्त्रीले पेरिस सम्झौताको पाँचौं वार्षिकीको अवसरमा बेलायत, फ्रान्स, र संयुक्त राष्ट्रसंघले संयुक्तरूपमा आयोजना गरेको जलवायु संकल्पको नेतृत्व तहको सम्मेलन (Leader-level Virtual Climate Ambition Summit) लाई २०७७ मंसिर २७ मा सम्बोधन गर्नुभयो।

(च) कोभिडसम्बन्धी बैठक

नेपालका प्रधानमन्त्रीले २०७७ मंसिर १८-१९ मा सम्पन्न कोभिड-१९ महामारी विरुद्ध संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय महासभाको ३१ औं विशेष बैठक (31st Special Session of the United Nations General Assembly in Response to COVID-19 Pandemic) मा नेपाली प्रतिनिधिमण्डलको नेतृत्व गर्दै सहभागिता जनाउनु भयो। कोभिड-१९ को सम्बन्धमा चीन, नेपाल, अफगानिस्तान र पाकिस्तानबीच परराष्ट्र मन्त्रिस्तरीय संयुक्त भर्चुअल बैठक २०७७ साउन १२ मा सम्पन्न भयो।

(छ) १७औं एशियाली सहयोग संवाद मन्त्रिस्तरीय बैठक

२०७७ माघ ८ मा टर्कीले भर्चुअल माध्यमबाट आयोजना गरेको १७औं एशियाली सहयोग संवाद मन्त्रिस्तरीय बैठक (17th ACD Ministerial Meeting) मा नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीको नेतृत्वमा नेपाली प्रतिनिधिमण्डलले सहभागिता जनाएको थियो।

(ज) सार्क विदेशमन्त्रीहरूको अनौपचारिक बैठक

संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाको अवसरमा २०७७ असोज ८ मा नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीको अध्यक्षतामा सार्क मन्त्रिपरिषद् (SAARC Council of Ministers) को अनौपचारिक भर्चुअल बैठक सम्पन्न भयो।

(झ) बिमस्टेकको बैठकमा सहभागिता

भर्चुअल माध्यमबाट आयोजना गरिएको बिमस्टेकको १७औं मन्त्रिस्तरीय बैठकमा नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीको नेतृत्वमा एक प्रतिनिधिमण्डलले सहभागिता जनाएको थियो।

(ञ) सार्क अर्थ मन्त्रीहरूको बैठक

२०७७ भदौ ३१ मा एसियाली विकास बैंकको ५३ औं वार्षिक बैठकको साइडलाइन (Sidelines) मा नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीको अध्यक्षतामा भर्चुअल माध्यमबाट सार्क अर्थमन्त्रिस्तरीय अनौपचारिक बैठक (Informal Meeting of SAARC Finance Ministers) सम्पन्न भयो। साथै, नेपालका अर्थ मन्त्रीको अध्यक्षतामा नेपाली प्रतिनिधिमण्डलले २०७८ वैशाख २२ मा सार्क अर्थमन्त्रिस्तरीय बैठकमा भर्चुअल माध्यमबाट सहभागिता जनायो।

(ट) सार्क शिक्षामन्त्रीहरूको बैठक

२०७७ असोज २२ मा सार्क शिक्षा मन्त्रिस्तरीय बैठक नेपालका शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रीको अध्यक्षतामा भर्चुअल माध्यमबाट सम्पन्न भयो।

(ठ) विज्ञ समूह र सीमा निरीक्षण प्रतिवेदन

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०७७ जेठ २२ को निर्णयानुसार नेपाल-भारत सीमासम्बन्धी प्रमाण सङ्कलनका लागि गठित विज्ञ समूहले आफ्नो प्रतिवेदन नेपालका परराष्ट्र मन्त्रीसमक्ष बुझाएको छ।

(ड) द्विपक्षीय बैठक तथा महावाणिज्यदूतावास स्थापना

नेपालको फ्रान्स, क्यानाडा, पोल्याण्ड, जर्मनी, अस्ट्रिया, डेनमार्क, यूरोपियन युनियन र संयुक्त अधिराज्यसँग भर्चुअल माध्यमबाट तथा भारतसँग भौतिक रूपमा गरी जम्मा ९ वटा द्विपक्षीय संयुक्त आयोग एवं परामर्श संयन्त्रका बैठकहरू सम्पन्न भएका छन्। नेपालका परराष्ट्र सचिव र नेपालका लागि भारतीय राजदूतको सह-अध्यक्षतामा २०७७ भाद्र १ मा भिडिओ कन्फरेन्स मार्फत नेपाल-भारत निरीक्षण संयन्त्र (Nepal-India Oversight Mechanism) को आठौं बैठक सम्पन्न भएको छ। चीनको छेङ्दुमा नेपाली महावाणिज्यदूतावास सञ्चालनमा आएको छ। यससँगै विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूको संख्या ४० पुगेको छ।

(ढ) थप कूटनीतिक सम्बन्ध स्थापना

सिएरा लियोन (Sierra Leone), गाम्बिया र कमनवेल्थ अफ डोमिनिका (Commonwealth of Dominica) सँग नेपालको कूटनीतिक सम्बन्ध स्थापना भएको छ। यससँगै नेपालसँग कूटनीतिक सम्बन्ध स्थापना भएका मुलुकहरूको संख्या १ सय ७१ पुगेको छ।

(४) अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूमा नेपालको उम्मेदवारी तथा निर्वाचन

सन् २०२१-२०२३ अवधिको लागि नेपाल मानव अधिकार परिषद्मा सदस्यको रूपमा पुनःनिर्वाचित भएको छ। साथै, सन् २०२१-२०२४ अवधिका लागि महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने सम्बन्धी महासन्धि (CEDAW) कमिटी सदस्यमा नेपालका उम्मेदवार पुनःनिर्वाचित भएका छन्। संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभा अन्तर्गतको दोस्रो समितिको अध्यक्षको रूपमा नेपाल चयन भएको छ।

(५) आर्थिक कूटनीतिको परिचालन

कोभिड-१९ महामारीले सिर्जना गरेको जोखिमका बाबजुद यस अवधिमा विभिन्न नियोगहरू मार्फत नेपाल प्रवर्द्धनसहितका राष्ट्रिय दिवस कार्यक्रम-१५, पर्यटन प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्यक्रम-३५, निर्यात तथा लगानी प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्यक्रम-६१, श्रमिक सुरक्षा तथा जनचेतना अभिवृद्धिसम्बन्धी कार्यक्रम-१०४ गरी आर्थिक कूटनीतिका ३ सयभन्दा बढी कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन्। कोरोनाका कारण बहुसंख्यक कार्यक्रमहरू भर्चुअल माध्यमबाट सीमित सहभागितामा आयोजना भएका छन्। आर्थिक कूटनीतिलाई थप प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यसहित परराष्ट्र मन्त्रालयले विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूका लागि आर्थिक कूटनीतिसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सुरु गरेको छ।

(६) राहदानी र कन्सुलर सेवा प्रवाह

राहदानी र कन्सुलर सेवा प्रवाहका क्षेत्रमा यस अवधिमा सम्पादन गरिएका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

(क) राहदानी वितरण

यस वर्ष राहदानी विभागबाट ३ लाख ४९ हजार १ सय ७५ थान राहदानी जारी भएका छन्।

(ख) विद्युतीय राहदानी

आइडिमिया सेक्युरिटि सास (IDEMIA Security SAS) फ्रान्ससँग विद्युतीय राहदानी छपाइ तथा पर्सोनलाइजेसनका लागि करार सम्झौता सम्पन्न भई सम्झौता बमोजिम कार्य सुचारु रूपमा अघि बढेको छ। साथै, विद्युतीय राहदानीमा राखिने तस्विरहरूको टुङ्गो लागेको एवं राहदानीमा छापिने विषयवस्तु तय भई डिजाइनको प्रक्रियामा रहेको छ।

(ग) कन्सुरल सेवा

कन्सुलर सेवा विभागबाट ६ हजार २ सय ८५ कन्सुलर तथा कानूनी परामर्श सेवा, ७ हजार ५ सय ३७ कूटनीतिक उन्मुक्ति तथा भिसासम्बन्धी सेवा र १ लाख ७९ हजार ४ सय ५७ कागजात प्रमाणीकरणसम्बन्धी सेवाहरू उपलब्ध गराइएको छ। विदेशमा रहेका नेपाली नागरिकले मृत्यु, घाइते वा अन्य कारणले प्राप्त गर्ने क्षतिपूर्ति बापतको रकमसम्बन्धी सेवालाई प्रभावकारी, व्यवस्थित, प्रविधिमैत्री एवं पारदर्शी रूपमा अनलाइन मार्फत प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ।

२.३ राज्यको दायित्व तथा दायित्व वहनको अवस्था र उपलब्धि

नेपालको संविधानको धारा ५२ मा राज्यको दायित्व शीर्षकमा देहायबमोजिमको व्यवस्था गरिएको छ ।

" नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनतालाई अक्षुण्ण राख्दै मौलिक हक तथा मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन, राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरूको अनुसरण तथा राज्यका नीतिहरूको क्रमश: कार्यान्वयन गर्दै नेपाललाई समृद्ध तथा समुन्नत बनाउने राज्यको दायित्व हुनेछ"

संविधानको धारा ५०, ५१ र ५२ मा व्यवस्था भएका राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्वहरू एक अर्कासँग अन्तरसम्बन्धित र परिपूरक रहेकाले राज्यका नीतिहरूको कार्यान्वयन गर्दै जाँदा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र दायित्व समेत कार्यान्वयन हुँदै जान्छन्। संवैधानिक दायित्व राज्यले आफ्नो क्षमता र स्रोत साधनको सीमाभित्र रही इमान्दारीपूर्वक निर्वाह गर्दै आएको तथ्य माथि परिच्छेद २ को बुँदा नं. २.२ अन्तर्गत उल्लिखित राज्यका नीतिहरूको कार्यान्वयनको अवस्था र उपलब्धिहरूबाट पुष्टि भएको छ। तसर्थ यस सम्बन्धमा यहाँ पुनरावृत्ति गरिएको छैन।

परिच्छेद —तीन

सुशासन तथा शासकीय सुधार

सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ को उपदफा (३) ले सरकारले शासकीय सुधार र सुशासनसम्बन्धमा भए गरेका उल्लेखनीय प्रगतिसम्बन्धमा नेपालको संविधानको धारा ५३ बमोजिमको प्रतिवेदनमा समावेश गरी सङ्घीय संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।सो व्यवस्था बमोजिम शासकीय सुधार र सुशासनसम्बन्धमा नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा गरेका प्रमुख कार्यहरू र सोबाट भएको उल्लेखनीय प्रगतिलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ।

(१) नेपाल सरकारले मुलुकमा सुशासन कायम गर्नको लागि केन्द्रीय स्तर, प्रदेशस्तर, जिल्लास्तर तथा स्थानीयस्तरमा प्रशासनिक संगठनहरू स्थापना गरी प्रशासनिक कार्य सम्पादन गरिरहेको छ। नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार मन्त्रालयहरुको कार्यविभाजन गरिएको छ। केन्द्रीय स्तरमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सहित २२ वटा मन्त्रालय र मन्त्रालयअन्तर्गत विभाग, कार्यालय तथा अन्य निकायहरू रहेका छन्। साथै, आवश्यकता अनुसार सचिवालय, आयोग, बोर्ड, केन्द्र, समिति जस्ता निकायहरू गठन गरी कार्यसम्पादन गर्दै आएको छ। कानून बमोजिम ७ प्रदेश, ७७ जिल्ला तथा ७५३ स्थानीय तहको भौगोलिक इलाकाको निर्धारण गरिएको छ।

(२) नेपालको संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएका कुराहरूको अतिरिक्त राष्ट्र र जनताको बृहत्तर हित, समन्याय र समावेशीकरण, कानूनको शासन, मानवअधिकारको प्रत्याभूति, पारदर्शिता, वस्तुनिष्ठता, जवाफदेहिता तथा इमान्दारी, आर्थिक अनुशासन, भ्रष्टाचारमुक्त, चुस्त र जनमुखी प्रशासन, प्रशासन संयन्त्रको तटस्थता तथा निष्पक्षता, प्रशासनिक संयन्त्र र निर्णयमा सर्वसाधारणको पहुँच, विकेन्द्रीकरण तथा अधिकारको निक्षेपण र जनसहभागिता तथा स्थानीय स्रोतको अधिकतम उपयोगका आधारमा प्रशासनिक कार्य सम्पादन गर्ने गरिएको छ।

(३) संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएका नीति एवं समय समयमा अख्तियार गरिएका नीतिका अतिरिक्त मुलुकको प्रशासनिक कार्य सम्पादन गर्दा आर्थिक उदारीकरण, गरिबी निवारण, सामाजिक न्याय, प्राकृतिक तथा अन्य सार्वजनिक स्रोतको दिगो तथा कुशल व्यवस्थापन, महिला सशक्तीकरण तथा लैङ्गिक न्यायको विकास, वातावरण संरक्षण, जनजाति, दलित तथा आर्थिक एवं सामाजिक

रूपमा पिछडिएको वर्गको उत्थान, दुर्गम क्षेत्रको विकास तथा सन्तुलित क्षेत्रीय विकासको नीति अख्तियार गर्ने गरिएको छ।

(४) सुशासन कायम गर्न मन्त्री, मुख्य सचिव, सचिव, विभागीय प्रमुख र कार्यालय प्रमुखको जिम्मेवारी कानूनले किटान गरे बमोजिम कार्यसम्पादन हुँदै आएको छ। पदीय उत्तरदायित्वको निर्वाहका लागि आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र नियमावली २०७७ कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(५) प्रशासनिक कार्य सम्पादनका निश्चित कार्यविधिहरू निर्धारण गरिएका छन्। निर्णय गर्दा तोकिएको समयभित्र, पारदर्शी तवरले आधार र कारण खुलाएर गर्ने तथा स्वार्थ बाझिएमा निर्णय गर्न नहुने व्यवस्थाको परिपालना भए नभएको हेर्न संवैधानिक निकायहरू क्रियाशील रहेका छन्।

(६) मन्त्री र सचिव, सचिव र विभाग/महाशाखा प्रमुख/आयोजना प्रमुख र अन्य पदाधिकारीका बीचमा कार्यसम्पादन करार गरी सोको मूल्याङ्कन गर्ने पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

(७) सार्वजनिक चासोका विषय कार्यान्वयन गर्दा सरोकारवाला तथा नागरिक समाजसँग परामर्श गर्ने गरिएको छ।

(८) कानून बमोजिम अधिकार प्रत्यायोजन गरी सन्निकटताको सिद्धान्त बमोजिम नागरिकका नजिकका निकायहरूबाट प्रशासनिक कार्य सम्पादन गर्ने गरिएको छ।

(९) विभिन्न निकाय र पदाधिकारीका लागि पदीय वा पेशागत आचरणका नियमहरू तयार गरी आचरणको परिपालनामा ध्यान दिइएको छ।

(१०) सबै सरकारी निकायमा नागरिक बडापत्र राखिएको छ। समय समयमा घुम्ती सेवा सञ्चालन गरी सार्वजनिक सेवामा सबै नागरिकको पहुँच विस्तार गरिएको छ।

(११) सार्वजनिक सुनुवाइको माध्यमबाट जनताको गुनासो तथा सुझाव सङ्कलन गरी कार्यसम्पादनलाई बढी जवाफदेही र पारदर्शी बनाइएको छ। सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिताको लागि हेलो सरकार मार्फत गुनासो व्यवस्थापनको कार्यलाई संस्थागत गरिएको छ। प्रत्येक कार्यालयमा गुनासो पेटिकाको व्यवस्थाका साथै गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गरिएको छ।

(१२) सम्बन्धित निकायको काम कारवाहीको जानकारी दिन सबै निकायमा प्रवक्ता तथा सूचना अधिकारी तोक्ने गरिएको छ जसले सूचनाको हक र पारदर्शिता प्रवर्द्धनमा सघाउ पुगेको छ।

(१३) सरकारी सेवा र सुविधालाई प्रभावकारी बनाउन केन्द्रीय, प्रदेश र जिल्लास्तरसम्म अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिहरू क्रियाशील रहेका छन्।

(१४) निश्चित समयावधिभित्र कार्य फछ्र्यौट गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था गरी कार्यसम्पादनलाई समयबद्ध गरिएको छ। सम्पादित कार्यको प्रतिवेदनलाई नियमित बनाइएको छ ।

(१५) सेवा प्रवाह र प्रशासनिक कार्य सम्पादनमा सूचना प्रविधिको उपयोगलाई बढाउँदै लगिएको छ। विद्युतीय प्रणालीमार्फत सार्वजनिक सेवा प्रवाह र नियमनमा प्रभावकारिता ल्याउन नागरिक एप्स, मेरो कित्ता, आन्तरिक राजस्व विभागको विद्युतीय कर भुक्तानी प्रणाली, राजस्व अनुसन्धान विभागको भिसिटिएस प्रणाली लगायतका प्रणालीहरूलाई थप प्रभावकारी बनाइएको छ।

(१५) सरकारी वेबसाइटमार्फत सूचना प्रवाह, सरकारको कार्यप्रगतिको आवधिक प्रकाशन तथा आम सञ्चार माध्यम मार्फत सरकारी निकायका काम कारवाही सम्बन्धी जानकारी नागरिकलाई दिई नागरिकप्रति प्रत्यक्ष जवाफदेहिता वहन गरिएको छ।

परिच्छेद —चार

उपसंहार

नेपालको संविधानको भाग ४ को धारा ५०, ५१ र ५२ मा क्रमश: व्यवस्था भएका राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्वहरू एक अर्कासँग अन्तरसम्बन्धित र परिपूरक रहेका छन्। उल्लिखित सिद्धान्त, नीति र दायित्वको कार्यान्वयनका क्रममा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा नेपाल सरकारबाट भए गरेका प्रमुख कार्यहरू र हासिल भएका मुख्य-मुख्य प्रगति, सुधार एवं उपलब्धिहरूलाई यस प्रतिवेदनले समेटेको छ। साथै, सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ ले गरेको व्यवस्था बमोजिम शासकीय सुधार र सुशासनका सम्बन्धमा भए गरेका उल्लेखनीय प्रगतिलाई समेत प्रतिवेदनमा समेटिएको छ।

यस आर्थिक वर्षमा नेपालको सार्वभौमसत्ता, स्वाधीनता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय हित, स्वाभिमान र राष्ट्रिय एकता सुदृढीकरणको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण उपलब्धिहरू हासिल भएका छन्। लोकतन्त्र र सङ्घीयताको सुदृढीकरण, मानव अधिकार र मौलिक हकको संरक्षण र संवर्द्धन तथा समावेशीकरणका क्षेत्रमा सरकार दृढसंकल्पित भएर लागि परेको छ। देशमा स्थायित्व र पूर्ण शान्ति स्थापना भएको छ। वित्तीय र प्रशासनिक सुशासनका लागि विभिन्न नीतिगत र कानूनी सुधारहरू भएका छन्। देशका मौलिक भाषा र संस्कृतिको संरक्षण तथा संवर्द्धनले गति लिएको छ।

सङ्घीयता कार्यान्वयनले संस्थागत रूप लिएको छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरण, राजस्व र रोयल्टी बाँडफाँट र अन्तर तह प्रतिवेदन प्रणालीले संस्थागत स्वरूप ग्रहण गरेको छ। औद्योगिक र वाणिज्य पूर्वाधारहरू थप भएका छन्। भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संरचनाको समग्र पुनर्निमाणमा उल्लेख्य प्रगति भएको छ।

आधारभूत शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको पहुँच र गुणस्तरमा सुधार ल्याउँदै राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न प्रयासहरू परिलक्षित छन्। सडक, सिँचाइ, विद्युत लगायतका पूर्वाधारहरुको विकास तथा दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरणले गति लिएको छ। देश अति कम विकसित मुलुकको स्तरबाट विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नति हुने सँघारमा उभिएको छ।

कोभिड-१९ को प्रकोपका कारण मुलुकको अर्थतन्त्रले विभिन्न किसिमका चुनौतीहरूको सामना गर्नुपरे तापनि यसबाट अर्थतन्त्रलाई पुनरुत्थान गर्ने र आम नागरिकको जीवनमा परेको असहजताको सम्बोधन गर्ने प्रयासहरू भएका छन्। कोभिड विरुद्धको खोपमा

नागरिकको पहुँच विस्तार भएको छ। मुलुकको स्वास्थ्य पूर्वाधारको परिमाण र गुणस्तरमा वृद्धि हुनुका साथै स्वास्थ्य सुविधामा आम नागरिकको पहुँच वृद्धि भएको छ। प्रत्येक स्थानीय तहसम्म गुणस्तरीय स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माणको नीति बमोजिम कार्यसम्पादन भएको छ।

सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐनको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी सुशासन र शासकीय सुधारका क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल गरिएको छ।

राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरूको कार्यान्वयन र राज्यको दायित्व वहन गर्ने तथा सुशासन र शासकीय सुधारका सिलसिलामा सरकारबाट भए गरेका काम कारवाहीहरूसम्बन्धी यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित विवरणहरूले मुलुक दिगो शान्ति, स्थिरता, प्रगति र सुशासनको दिशातर्फ अघि बढिरहेको पुष्टि गर्दछन्। संविधानले मार्गनिर्देश गरे बमोजिम राज्यका नीतिहरूलाई प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गरी आम नागरिकको विकास र समृद्धिको आकांक्षालाई यथाशीघ्र पूरा गर्न सरकार प्रतिबद्ध छ।

यस अवधिमा राज्यका नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका क्रममा तथा सुशासन र शासकीय सुधारका क्षेत्रमा आइपरेका बाधा व्यवधान तथा व्यावहारिक कठिनाइहरूलाई पृष्ठपोषणका रूपमा ग्रहण गरी देखिएका चुनौतीहरूलाई अवसरमा बदल्ने गरी आगामी दिनमा उपलब्ध सीमित स्रोत र साधनको उच्चतम उपयोग गर्दै अघि बढ्न सरकार प्रतिबद्ध छ।